

TARTALOM

Tanulmány

PRIBULA LÁSZLÓ:

A sérelemdíj, mint a nem vagyoni kártérítés „jogutódja”?

– A jogintézmény bevezetésének eljárásjogi problémái 129

SIPOS ATTILA:

A légifuvarozó kárfelelőssége az utasok baleseteiért..... 139

FÁZSI LÁSZLÓ – TOLDINÉ KULCSÁR MÓNICA:

A középérték értékének dilemmája 153

DUDÁS ENDRE:

Népszavazás Horvátországban – mit kíván a horvát nemzet? 165

Szemle

HÁMORI ANTAL:

A fogyasztóvédelem jelentősége és oktatása. 175

Jogirodalom, jogélet

KELEMEN MIKLÓS:

Magyar jogtudósok IV. kötet 185

GÁL ANDOR:

Régi-új szempontok egység-halmazati minősítési problémák megoldásához..... 188

Contents

Studies

LÁSZLÓ PRIBULA:

Compensation as Successor of Non-Pecuniary Damages? Procedural Problems of Introduction of the Institution

ATTILA SIPOS:

Air Carrier Liability for Accidents

LÁSZLÓ FÁZSI –

MÓNKA KULCSÁR TOLDINÉ:

The Dilemma of the Value of the Middle Measure

ENDRE DUDÁS:

Referendum in Croatia –
what desires the Croatian nation?

Review

ANTAL HÁMORI:

The Importance and Education of Consumer Protection. Suggestions to the V. Medium-Term Consumer Protection Policy of Hungary

Legal Life-Legal Literature

MIKLÓS KELEMEN:

Hungarian Legal Scholars Tom. IV.

ANDOR GÁL:

Old-New Perspectives to the Solution of Aggregation-Unity Qualification Problems
– in a Monograph

Inhalt

Abhandlungen

LÁSZLÓ PRIBULA:

Schmerzensgeld als Rechtsnachfolger der Entschädigung für immaterielle Schäden? –
Verfahrensrechtliche Probleme der Einführung dieses Rechtsinstitutes

ATTILA SIPOS:

Haftung des Luftfahrtunternehmens für Unfälle

LÁSZLÓ FÁZSI –

MÓNKA KULCSÁR TOLDINÉ:

Das Dilemma des Wertes des Mittelmaßstabes

ENDRE DUDÁS:

Referendum in Kroatien – was wünscht die kroatische Nation?

Rundschau

ANTAL HÁMORI:

Bedeutung und Verbreitung von Verbraucherschutz – Vorschläge zur V. mittelfristigen Verbraucherschutzstrategie von Ungarn

Rechtliteratur-Rechtsleben

MIKLÓS KELEMEN:

Ungarische Rechtswissenschaftler – Band IV.

ANDOR GÁL:

Alt-neue Aspekte zur Lösung vom Tateinheit/Tatmehrheit-Problem – in monografischer Form

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA

Jogtudományi Közlöny A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.

A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**

A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre**
Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva, Dr. Udvary Sándor** • A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk valamelyik egyetem állam- és jogtudományi karán tevékenykedik, a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége csak az egyetem megjelölésével közli a szerző beosztását. A kar, tanszék megjelölését csak abban az esetben közöljük, ha nem jogtudományi karon tevékenykedő szerzőről van szó. Igazgatási jellegű funkció (tanszékvezető, igazgató stb.) közlését a szerkesztőbizottság ugyancsak mellőzi.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49., Postacím: 1525 Budapest, Pf. 56., Telefonszám: 06/1/214–2453

e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu

Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011–00000007–34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.

Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó postacímén.

Előfizetési díj belföldön egy évre: 20 100 Ft, külföldön 125 EUR

Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 2 000 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk

Nyomdai munkálatok: PR-Innovation Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. • HU ISSN 0021–7166

TANULMÁNY

A sérelemdíj, mint a nem vagyoni kártérítés „jogutódja”? – A jogintézmény bevezetésének eljárásjogi problémái

✍ Pribula László, habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem (Debrecen)

A nem vagyoni kártérítés szabályozatlansága, ebből következő gyakorlati alkalmazási problémái indokolták a személyiségi jogsértés szubjektív szankciójának teljes körű újrarendezését. Nem egyértelmű azonban, hogy a sérelemdíj egy egészen újszerű, más alapokon nyugvó személyiségi jogvédelmi eszközzé válik; vagy csupán a nem vagyoni kártérítés kialakult gyakorlata folytatódik tovább. Értelmezési kérdés, hogy alkalmazhatók-e a sérelemdíjra az eljárásjognak azok a szabályai, amelyeket a jogalkotó szövegezésük szerint kifejezetten a kártérítési igényekre tart fenn. A tanulmány szerzője szerint az új Ptk. 2:52. §-a (2) bekezdésének lehet olyan értelmet tulajdonítani, amely külön jogszabályi módosítás hiányában, a korábban a nem vagyoni kártérítésre alkalmazott eljárási szabályokat a jövőben a sérelemdíjra is kiterjeszti; mégis a két jogintézmény egymáshoz kapcsolódó viszonyának a pontos tisztázása elsősorban a jogalkotó feladata.

I.

1. A 2014. március 15. napján hatályba lépő új Polgári Törvénykönyv a *személyiségi jog* területén – bár a szabályozás tárgyára, céljára, a védelem alapvető elveire vonatkozóan nem eredményezett a korábbi polgári jogi kódextól lényeges eltérést – több jelentős, a bírói gyakorlatot kihívás elé állító változást hozott. A változások egy része inkább *szimbolikus*, mint a személyhez fűződő jog fogalmának lecserélése a személyiségi jogra; az emberi méltóság anyajogként való törvényi definiálása; a jóhírnév és a becsület kifejezett, a jogalkalmazásban már kialakított egyértelmű elhatárolása a tényállítás-véleménynyilvánítás mentén; vagy éppen az objektív és szubjektív szankció elnevezés felváltása a felróhatóságtól függő és felróhatóságtól független meghatározásokkal. A változások jelentős része azonban ezen túlmutat: a korábbi szabályozás hiányosságait kívánja megoldani *egyértelmű* rendelkezésekkel vagy éppen új intézmények bevezetésével. Az utóbbiak közé tartozik a jogsértéssel elért vagyoni

előny átengedése, mint szankció bevezetése; a közéleti szereplők személyiségi jogi védelmének jogszabályi megkülönböztetése; az objektív (felróhatóságtól független) szankciók általános elévülési szabályának a kifejezett rendezése; a gyűlöletbeszéd speciális személyiségvédelmi eszközének a megjelenése. A közvélemény érdeklődését azonban mindezek közül talán a leginkább a nem vagyoni kártérítés intézményét felváltó, a korábbi hazai jogban ebben a formában ismeretlen *sérelemdíj* intézménye keltette fel. A szubjektív személyiségi jogi szankciók magyarországi fejlődését részletesen elemző tanulmányában *Béky Ágnes Enikő* rendkívüli jelentőségűnek értékeli az akkor még csak tervezett törvényi változást, előrevetítve annak gyakorlati nehézségét azzal, hogy az átállás várhatóan nehéz lesz a jelenlegi, még mindig hátrányközpontú ítélkezésről a sérelemdíj alkalmazására.¹

2. A régi Ptk. 2014. március 14-én hatályos szövege a *nem vagyoni kártérítés* feltételeit, alkalmazhatóságának követelményeit semmilyen módon nem szabályozta,

1 Béky Ágnes Enikő: A személyiségvédelem aktuális kérdései. Debreceni Jogi Műhely internetes folyóirat 2007. április 1.

a törvény 84. §-ának (1) bekezdéséből és az általa felhívott 355. §-ának (1) és (4) bekezdéséből mindössze annyi következett, hogy ez az intézmény *a kár részeként* egyáltalán létezik, de pusztán a törvényi rendelkezésekből arra már nem lehetett választ adni, hogy a nem vagyoni kártérítés kifejezetten csak a személyiségi jog megsértésének, vagy akár más jellegű jogsértéseknek a szankciója; hogy annak feltétele csak a sérelem vagy attól elkülönülten a sérelem folytán okozott – akár súlyos, akár jelentéktelen – hátrány; valamint arra sem, hogy az immateriális, egyébként pénzben mérhetetlen sérelem kompenzációja összecszerúságának melyek a szempontjai. A jogalkotó által teremtetett rugalmas szabályozásból következően mindez az alkotmánybírói, rendes bírósági gyakorlatra maradt. Ismerte ezen felül a jogszabály a *közérdekű bírság* intézményét is, amely a régi Ptk. 84. §-ának (2) bekezdése szerint a nem vagyoni kártérítés mellett akkor lehetett volna megítélhető, ha a kártérítés címén megállapítható összeg nem állt volna arányban a felróható magatartás súlyosságával, a szankció jogosultja viszont nem a sérelmet szenvedett fél, hanem – a büntető jellegből fakadóan helyesen – az állam volt.

Ehhez képest a nem vagyoni kártérítés helyett alkotott *sérelemdíj* már a szabályozás helye alapján is, mint kizárólag a személyiségi jogsértés szankciója került megállapításra; továbbá a jogalkotó részletesen meghatározta alkalmazásának feltételeit. Az új Ptk. 2:52. §-ának (1) – (3) bekezdései úgy rendelkeznek, hogy akit *személyiségi jogában* megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért; a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire – különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára – a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni azzal, hogy a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további *hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges*; valamint hogy a sérelemdíj *mértékét* a bíróság *az eset körülményeire* – különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására – tekintettel, egy összegben határozza meg.

A fentiekből egyértelműen következik, hogy – mint arra *Fuglinszky Ádám* is rámutatott igen részletes elemzésében – a sérelemdíj ugyan a nem vagyoni károkhoz kapcsolódó kártérítést váltja fel, de ezzel együtt *a sérelemdíj nem kártérítés*,² a nem vagyoni kártérítésnek nem „jogutódja”.

Az anyagi és eljárási jogszabályok több esetben együttesen szabályoztak olyan intézményeket, amelyek a kár megtérítéséhez kapcsolódtak – függetlenül attól, hogy vagyoni vagy nem vagyoni károkat érintettek. Az új Ptk. hatályba lépését követően is fenn-

maradt számos olyan jogszabályi rendelkezés, amely általában rendelkezik kártérítésről – nyitva hagyva az értelmezési kérdést, hogy abba a jövőben a sérelemdíj iránti igényeket is érteni kell-e.

3. Az előzőekben ismertetett értelmezési probléma részletes bemutatása előtt szükségesnek látszik a nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj intézmények elvi alapú összevetése.

A nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj összehasonlítása azért okoz nehézségeket, mert az csak elméleti alapon történhet; a nem vagyoni kártérítésnek nincs kifejezett szabályozása, de van bírói gyakorlata – míg a sérelemdíjnak van kifejezett szabályozása, de egyelőre alig van bírói gyakorlata.

A két intézmény szabályozási környezetének az összevetése nem vezet olyan lényeges eltérésekre, amelyek feltétlenül a bírói gyakorlat döntő, a korábbival akár szembe is forduló változását vetítenék előre.

A *sérelemdíj* a törvényi szabályozás szerint egyértelműen, definiáltan *a személyiségi jogsértés szankciója*.

A szabályozás hiányosságából következően azonban olyan megállapítás nem tehető, hogy a nem vagyoni kártérítés más, nem személyiségi jogi sérelmek mellett is alkalmazható lett volna. A vagyoni és a nem vagyoni kár fogalmi különbsége annak materiális, mérhető és annak immateriális, objektíven mérhetetlen jellegéből következik. Az immateriális sérelmek csak a személyhez fűződő jogosultságokat érő hatásokból következhetnek, a tisztán vagyoni sérelmek nyilvánvalóan mérhetőek – tehát a *nem vagyoni kártérítés* is egyértelműen *a személyiségi jogsértés szankciója* volt.

Az új Ptk. meghatározza azokat a szempontokat – *az eset körülményeinek felhívásával* –, amelyek *a sérelemdíj összecszerúságát* befolyásolják. A polgári jogi szankcióktól alapvetően idegen, büntető jellegre utaló, a jogsértés súlyosságát, gyakoriságát, a felróhatóság súlyát, a jogsértés környezetre gyakorolt hatását figyelembe vevő meghatározás a „különösen” kifejezés használata miatt csak iránymutatás, de nem kötelező. Ezért nem elképzelhetetlen a jövőben az a bírói gyakorlat, amely a büntető jelleg háttérbe szorítása mellett – egyezően az elvileg lehetséges, de szinte soha nem alkalmazott bírságra vonatkozó gyakorlattal – a sérelemdíj mértékének a meghatározása során, kizárólagosan vagy döntő részben a jogsértésnek a sértettre kifejtett hatását veszi alapul.

Mivel *a nem vagyoni kártérítés összecszerúsága* mérhetetlen, azonban a bírói gyakorlat nem lehetett önkényes és kiszámíthatatlan, ezért a jogalkalmazónak ki kellett alakítania a kompenzálásra alkalmas mérték szempontjait, amelyeket az intézmény rendeltetéséből

² *Fuglinszky Ádám*: Kártérítési jog. HVG-ORAC Kiadó Kft., Budapest 2015., 829.

következően ugyanígy az „*eset összes körülményeiben*”, ezen belül kifejezetten a jogsértésnek a sértettre gyakorolt hatásában talált meg.

A sérelemdíj alkalmazásának az új törvényi megoldás szerint *nem feltétele* a jogsértéssel okozati összefüggésben álló hátrány bizonyítása.

A nem vagyoni kártérítést a jogalkotó a szerződésen kívüli kártérítési jog keretében helyezte el, ezért annak feltétele volt a jogellenes és felróható károkozó magatartáson kívül azzal okozati összefüggésben álló kár bekövetkezése is. Míg a vagyoni kárt a jogalkotó tételesen meghatározta – a vagyonban bekövetkezett értéksökkenésre, az elmaradt vagyoni előnyre és a kár elhárításához, enyhítéséhez szükséges költségekre értve –, ilyen definíciót a nem vagyoni kárra nem hozott, nem is hozhatott létre, lévén az immateriális jellegű kár nem értelmezhető a vagyonban bekövetkezett változás hagyományos módján. A *nem vagyoni kár* meghatározásának a hiánya viszont nyitva hagyta azt a kérdést, hogy a kár önmagában a személyiségi jogi sérelem, vagy az ahhoz képest többletként jelentkező, gyakran nehezen bizonyítható hátrány. Ezért a szabályozásból az sem következik önmagában, hogy a sérelemdíj megítélésének a hátrány bizonyításától függetlenül tétele feltétlenül ellentétben állna a nem vagyoni kártérítés alkalmazásának a jogszabályból következő gyakorlatával.

Tételes szabályozás hiányában a bírói gyakorlat, a változó társadalmi-gazdasági környezet mellett, folyamatos jogfejlesztő értelmezés folytán alakította a nem vagyoni kártérítés intézményét, egyben értékelte a sérelemnek a sértettre gyakorolt hatását, ezen belül azt is, hogy a megvalósult, de a sértettre nézve jelentéktelen hátrányt okozó személyiségi jogsértés indokolja-e a nem vagyoni kártérítés – akár alacsony összegben – való megítélését.

4. A nem vagyoni károknak pénzbeli egyenértékük voltaképpen nincs, így azok szoros értelemben vett megtérítéséről nem is lehet szó. A bírósági ítéletekben gyakran fellelhető előző megfogalmazás egybecseng Mátyás Melinda tanulmányában leírtakkal, aki szerint az immateriális kár lényegében egy fikció, a kár itt nem más, mint a személyi jogsértés. A személyhez fűződő jogok megsértésének nincs és nem is lehet pénzbeli egyenértéke. Az ilyen sérelmek helyrehozhatatlanok. Ettől válik a jogintézmény ingoványos talajjává, amely megszilárdításához a jog önmagában nem elegendő eszköz, ugyanis a kár mértéke nem állapítható meg objektív mérce szerint, az minden esetben a bírói mérlegelésen alapul.³ A régi Ptk. hatálya alatt

történt személyiségi jogi jogsértéseket érintő jogalkalmazás azonban nem elégedett meg annak az állandó hangsúlyozásával, hogy a nem vagyoni kártérítés összecszerűségének a meghatározása során objektív, mindenkre érvényes szempontokat eleve lehetetlen meghatározni, hanem kifejezetten tetten érhető volt a *törekvés* a valamilyen szinten *egységes jogalkalmazás* megteremtésére, tehát azon körülmények azonos jellegű meghatározására, amelyek a nem vagyoni kártérítés mértéke alapul. Azonban ennek nehézségeit jellemezte Tóth Endre Tamás, amikor úgy fogalmazott, hogy az eszmei kártérítés sajátosságaiból, a kár definiálhatatlanságából következik az, hogy jogrendszerünk nem tartalmaz tarifális szabályokat – még iránymutató jelleggel sem – az egyes jogsérelmek, mint típusesetek vonatkozásában.⁴

A régi Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése alapján a kártérítési felelősségi alakzat szükségképpen eleme volt tehát a jogellenes felróható magatartással összefüggésben kár bekövetkezése, kár nélkül ugyanis a kár megtérítésére irányuló felelősség sem állhat fenn. A személyiségi jog megsértése alapján meghatározott kártérítési szankció vonatkozásában a jogszabályok nem tartalmaztak olyan előírásokat, amelyek következtében ezen a jogterületen mindez másképp lenne, tehát a kár bekövetkezése ne lett volna itt is szükségképpen feltétel. Azonban a jogalkalmazásban hosszú ideig bizonytalanság volt felfedezhető abban, hogy önmagában a személyiségi jog megsértése már kárként értelmezhető, vagy a régi Ptk. 355. §-ának (4) bekezdéséből következően a jogsértéssel összefüggésben valamilyen – nem vagyoni – *hátrálynak* ezen felül még be kell következnie. A folyamatos jogfejlődés eljutott a Baranya Megyei Bíróság Polgári és Közigazgatási Kollégiuma 2000. november 17. napján megtartott ülésén elfogadott azon véleményétől, amely szerint a nem vagyoni kártérítés megítélésének *szükségképpen*, elengedhetetlen, – *de nem egyedüli* – *feltétele* valamely személyhez fűződő jog megsértésének a megállapítása, a szankció alkalmazásához többlet tényállás szükséges – a *Fővárosi Ítéltábla* 7.Pf.21.213/2010/6. és a *Debreceni Ítéltábla* Pf.I.20.690/2009/5. számú jogerős ítéleteinek azon indoklásához, hogy a Pp. 163. §-ának (1) bekezdése alapján köztudomású tényként általánosságban elfogadható, hogy meghatározott személyiségi jogi sérelmek nem vagyoni hátrányt okoznak. Ugyan a jogalkalmazás nem fogadta el azt, hogy a nem vagyoni hátrány és a személyiségi jogsérelem fogalmát azonosítsa, mivel rendszeresen hangsúlyozta, hogy az anyagi jog a nem vagyoni kártérítést nem sérelemdíjként szabályozza; eljutott azonban addig, hogy az általános életpaszlatokból kiindulva elfogadja, hogy

3 Mátyás Melinda: A nem vagyoni kártérítés elméleti alapjai. Debreceni Jogi Műhely internetes folyóirat 2009. október 1.

4 Csécsy Andrea–Fézer Tamás–Havasi Péter–Tóth Endre Tamás–Varga Nelli: A kártérítési jog magyarázata. Complex Kiadó Kft. – Budapest 2010., 312.

a személyiségi jog megsértése számos esetben önmagában olyan hatást gyakorol a sérelmet elszenvedőre, aki ezt nyilvánvalóan negatívumként, hátrányként éli meg, és ehhez képest nem várt el ennél több tételes bizonyítást. Az utóbb jogalap nélkülivé vált szabadságelvönás tényét, a hozzátartozó halálát vagy a képmás engedély nélküli felhasználását olyan sérelemnek tekintette, amely alapján a *nem vagyoni kártérítés iránti jogosultsághoz* a jogsértés tényén kívül további *hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges*. A nem vagyoni kártérítés legújabb kori fejlődése tehát eljutott arra a szintre, hogy a jogalkalmazó, a köztudomású tények eljárásjogi intézményének segítségül hívásával, közelítette a jogsértés és a hátrány fogalmát, és már eltávolodott attól a korszerűtlen értelmezéstől, amely a személyiségi jog megsértésén felül annak következményeként valamilyen egészségi, lelki állapotban, életvitelben, családi, munkahelyi, baráti kapcsolatokban vagy más módon jelentkező – akár lényeges súlyú – hátrány kifejezett bizonyítását is megkövetelte volna. A bírói gyakorlat folyamatos alakulása az új Ptk. hatályba lépése előtt már megfelelően igazodott a személyiségi jog általános védelméhez, egyben alkalmas volt a csekély súlyú jogsértésekből feltétlenül következő kártérítés kizárására, ezáltal az intézmény komolytalanságának az elhárítására. Így a tényleges gyakorlat – fenntartva a kártérítési jelleget – a nem vagyoni kártérítés értelmezése során már igen közel került ahhoz a jogalkotói szándékhoz, amely a sérelemdíj bevezetését indokolta.

Ebből következően tehát megfigyelhető egy sajátos *kettősség*: jogdogmatikai értelemben a nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj nem egymásból következnek, más szabályozási alapon nyugszanak, az előbbi a kártérítés része, az utóbbi attól teljesen független – gyakorlati értelemben viszont a hátrány bizonyítására vonatkozó szemlélet változása következtében ténylegesen nem várható jelentős jogalkalmazói változás, így lényegében a sérelemdíj a nem vagyoni kártérítés „gyakorlati jogutódjává” válik.

5. A sérelemdíj feltételeire vonatkozó megfogalmazás nem segíti egyértelműen a jogalkalmazót a korábbi nem vagyoni kártérítéshez kapcsolódó viszonyának a tisztázásában. Elméletileg ugyan nem zárható ki egy olyan jogalkotói törekvés, amely bármilyen személyiségi jogi jogsértést *feltétlenül* anyagi hátrány okozásával kíván szankcionálni, még akkor sem, ha ezzel az egyébként szubjektív jogterületen jelentősen csökkenti a bírói mérlegelés lehetőségét. Az új törvényi megoldás azonban néhány ponton arra is utal, hogy ez a jogalkotói szándék nem egyértelműen következetes. A 2:54. § (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy ha a személyiségi jog megsértése közérdekbe ütközik, a jogosult hozzájárulásával az ügyész keresetet indíthat, és érvényesítheti a jogsértés felróhatóságtól független szankcióit – tehát a sérelemdíjat nem. Ennek

az előírásnak nyilvánvalóan az a magyarázata, hogy pénzbeli marasztalás megfizetésére nem kötelezhető a jogsértő, ha a perben nem áll felperesként a marasztalás jogosultja. Ezzel együtt a jogszabályi megoldás egyértelműen rámutat arra, hogy a sérelemdíj lényegi feltételei alapján tér el a felróhatóságtól független szankcióktól, annak a célja az anyagi kompenzáció is, amely nem illeszkedik a pusztán jogsértésen alapuló kötelezettséghez. A bizonytalanságot az a meghatározás is fokozza, hogy annak az előírásával, miszerint a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges, akkor a „további” szó használatával arra utal, hogy a jogsértés már önmagában is hátrány. Ha viszont így van, akkor eleve nem lenne szükséges az előbbi kitétel, hiszen így a jogsértéssel együtt megvalósult volna a felelősség valamennyi feltétele. A jogszabályhely nyelvtani értelmezése alapján az a *paradoxon* állt elő, hogy a jogalkotó először azonosítja a jogsértés és a hátrány fogalmát egymással, majd rögtön ezt követően el is választja egymástól. Mindebből következően nem lehet arra vonatkozó kijelentést tenni, hogy a sérelemdíj következetesen elválik a nem vagyoni kártérítés gyakorlatától.

II.

6. A *polgári eljárásjog* fontos feladata az anyagi jogi igények érvényesítéséhez szükséges eszközök biztosítása. A polgári perekben a bíróság az egymással *mellérendelt* viszonyban álló felek jogvitáit bírálja el, ezért a felek eljárási jogainak egyenlőségéből indul ki, és a felek bizonyítási kötelezettségeit az elfoglalt perbeli pozícióikhoz, és az ehhez kapcsolódó állításaikhoz igazítja. A Pp. 164. §-a (1) bekezdésének általános szabályából az következik, hogy a per eldöntéséhez szükséges tényeket általában annak a félnek *kell bizonyítani*, akinek *érdeke fűződik* ahhoz, hogy azokat a bíróság valóban fogadja el. A polgári eljárásjog egyik alapvető elve a *tárgyalási elv*, amely szerint a peranyag szolgáltatása a felek kötelezettsége, és a bíróság csak a felek által rendelkezésre bocsátott adatok alapján hozza meg a döntését. Az elv következetes és szigorú alkalmazása az igényt érvényesítő felet abból a szempontból nehéz helyzetbe hozza, hogy neki kell rendelkeznie a követelését alátámasztó bizonyítékokkal, a bizonyítás sikertelensége ugyanis a kereseti követelése elutasításához vezet. Mindez általában összhangban van a saját döntéseiért felelősséggel tartozó jogalanyok emberképevel, hiszen aki maga sem gondoskodik arról, hogy rendelkezésre álljanak a követelése jogalapjának, összességességének az igazolásához szükséges bizonyítékok, nem várhatja el a bíróságtól sem, hogy ezeket a bizonyítékokat helyette „találja meg”.

Némileg azonban eltérő annak a személynek a pozíciója, akinek a követelése olyan jogviszony alapján

keletkezik, amely jogviszonyba *nem önkéntes* döntése alapján került, hiszen akkor értelemszerűen csak korlátozottan tud gondoskodni a követelés jogalapját, összecszerúságát igazoló bizonyítékok beszerzéséről. Ide tartoznak a szerződésen kívüli károkozások és a személyiségi jogsértések is, amikor az érintett gyakran nem is számíthat a vagyonát, személyét a jövőben érintő jogsértésekre, ezért nem is tud készülni a jogvitában később jelentőséggel bíró peranyag szolgáltatási kötelezettségére. Mindezt a jogalkalmazó is figyelembe veheti a polgári jogviták általános bizonyítási szabálya által biztosított mérlegelési jogkörében, és a bizonyítási teher meghatározása során kiindulhat abból, – mint ahogy arra Petrik Ferenc tett javaslatot – a polgári jogi kártérítési felelősség megállapítása során az eredményből lehet arra visszakövetkeztetni, hogy a kárral összefüggésben a jogellenesség (és felróhatóság) megvalósult-e,⁵ azonban a peres felek bizonyítási helyzetének a sajátosságát a *polgári eljárásjog is értékelheti* annyiban, hogy az igény érvényesítését elősegítő, a bizonyítatlanság következményét az általánostól eltérően értékelő, a pervesztesség számítása során méltányos értelmezést biztosító szabályokat alkot.

Egyes polgári eljárási szabályok az igényérvényesítés könnyítését kifejezetten a *károsult pozíciójához* igazították. Mindaddig, amíg az anyagi jog a kár részének a vagyoni és a nem vagyoni károkat tekintette, nem volt annak jelentősége, hogy a károkozás az érintett vagyona vagy személyisége ellen irányult-e. Azt követően azonban, hogy a Ptk. a sérelemdíjat elválasztotta a deliktális kártérítési felelősségtől, és a személyiségi jog megsértése önálló szankciójának minősítette, a szövegében csak a kártérítési perekre irányadó eljárásjogi rendelkezések a sérelemdíj iránti igényekre alkalmazhatóságáról a jogalkalmazásnak állást kell foglalnia.

A korábban a nem vagyoni károkra irányadó eljárásjogi szabályoknak az új Ptk. hatálya alatti rendezésével kapcsolatban *három megoldás* is található. Nem vet fel gyakorlati kérdést az első szabályozási mód, amikor a nem vagyoni kár fogalmát a jogszabály egyszerűen a sérelemdíjra *cseréli ki*. Nem jelent értelmezési feladatot a jogalkalmazás számára a második megoldás sem, amikor azért nem változott a jogszabály korábbi szövege, mert annak tárgykörébe eleve – a szankciótól függetlenül – beletartoztak a személyiségi jogi sérelem jogkövetkezményei is, ezáltal a sérelemdíj külön *módosítás nélkül is alkalmazható* lett a nem vagyoni kártérítés helyett. A tényleges kihívást a harmadik esetkör jelenti, amikor a jogalkotó általában rendelkezett kárról, kártérítésről, amelybe beletartozott a nem nevesített nem vagyoni kártérítés is, majd a jogszabályhely *változatlansága* felvetette azt a kérdést, hogy az adott előírás a jövőben alkalmazható-e a sérelemdíj iránti követelésekre is. A jogalkalmazásnak választ kell adnia arra a kérdésre, hogy ilyenkor a jogszabály expres-

sis verbis rendelkezése alapján a sérelemdíj körében való kizárást fogadja el, vagy a sérelemdíjat a nem vagyoni kártérítés „jogutódjának” tekinti, és ezáltal a folytonos gyakorlat mellett foglal állást.

7. Egyes törvényeknek a Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCLII. törvény számos esetben kifejezetten rendelkezik a korábbi nem vagyoni kártérítési szabályok a sérelemdíjra alkalmazhatóságáról. Így, a teljesség igénye nélkül, a sportról szóló 2004. évi I. törvényt úgy módosítja, hogy a szervező által meghatározott biztonsági előírásokat megsértő nézőnek a személyiségi jogsértésért a sérelemdíj fizetési kötelezettségét állapítja meg. A közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény megváltozott szövege szerint a közjegyző a közjegyzői működése körében okozott kár megtérítésére és személyiségi jogsértésért sérelemdíj megfizetésére a Polgári Törvénykönyv szabályai szerint köteles, ennek fedezetére köteles felelősségbiztosítást kötni, és azt közjegyzői működésének tartama alatt fenntartani. A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény módosított rendelkezései alapján a végrehajtó a végrehajtói működése körében, illetve az eljárása során okozott kárért kártérítésre és személyiségi jogsértésért sérelemdíj megfizetésére a Polgári Törvénykönyv szabályai szerint köteles, és ennek fedezetére a végrehajtó köteles felelősségbiztosítást kötni, és azt a működése alatt fenntartani. A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény a feladatot végrehajtó személy eljárása során okozott személyiségi jogsértésre a rendőrség sérelemdíj fizetési kötelezettségét határozza meg. Mindezen jogszabályi előírások a korábbi nem vagyoni kártérítés fogalmát váltották fel a sérelemdíj intézményével, és az egyértelmű jogszabályi rendelkezések ezért jogértelmezési problémákat nem okozhatnak.

8. Az előző pontban tárgyalt megoldás több eljárásjogi rendelkezésben is megjelent. Így a 2013. évi CCLII. törvény a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogának a *sérelemlé alapján a bírósággal szemben indítható pert* szabályozó Pp. 2. §-ának (3) bekezdését módosította úgy, hogy a méltányos elégtételt biztosító kártérítés – amely mind a vagyoni, mind a nem vagyoni károk megtérítését is magában foglalta – helyett a sérelemdíj iránti igényt határozta meg azzal, hogy bár egyértelműsíti, miszerint a hivatkozott alapvető jogok megsértése esetén elsődlegesen a személyiségi jogsérelem felróhatóság alapú szankciója igényelhető a bírósággal szemben, ugyanakkor jól oldja meg a személyiséget és a vagyont is sértő magatartások jogkövetkezményeinek az összehangolását, mert a sére-

5 Petrik Ferenc: A felelősségi eszme változásai a kártérítési jogban, Gazdaság és Jog 2002/7.-8., 3.

lemdíjtól függetlenül a kártérítés érvényesítésére is alapot ad. A módosítás következtében így a nem vagyoni kártérítés ténylegesen a sérelemdíjjal került felváltásra, amely által a gyakorlatban nem következik be változás. Ehhez viszont szükség volt az eljárási szabályok olyan módosítására, amely a megváltozott anyagi jogi szabályokhoz igazodóan egyértelmű és félreérthetetlen előírásokat vezetett be.

9. Ugyanez a megoldás jelentkezik a személyiségi jogi perek *hatásköri szabályainak* a módosításában is. A Polgári Perrendtartás 2003. június 30-ig a személyiségi jogi igények érvényesítésére vonatkozóan nem tartalmazott különleges szabályokat, ilyen jellegű követelésekkel a fél az általános szabályok szerint, a pertárgyértéktől függően első fokon vagy a helyi vagy a megyei bíróság előtt léphetett fel. Az 1999. évi CX. törvény 7. §-a, 2003. július 1. napi hatállyal, az új bírósági szervezeti szint, az ítélőtábla létrehozására tekintettel abból a célból, hogy a megyei bíróságokon induló ügyek száma érzékelhetően emelkedjen, és ezáltal az ítélőtábla váljon meghatározó súlyú fellebbezési fórummá, jelentősen növelte a megyei bíróság hatáskörébe tartozó pereket, így többek között ide utalta a személyhez fűződő jogok megsértése miatt keletkezett polgári jogi igények érvényesítése iránt indított pereket is. A törvénymódosítás ezt azzal indokolta, hogy az elsődleges rendező elv szerint a bonyolult, speciális ismereteket kívánó ügyeknek kell kerülni a megyei bíróságok elsőfokú hatáskörébe. A személyhez fűződő jogok megsértése miatt keletkezett polgári jogi igények érvényesítése iránt indított perek esetében a hatáskör-átcsoportosítást a védett jogtárgy fontossága indokolja, továbbá a generálklauzulákra épülő anyagi jogi szabályozás, amelyre tekintettel az egységes joggyakorlat kialakítását a koncentráltabb hatáskör jobban szolgálja.

Problémát okozott azonban a gyakorlatban az, hogy mit értett a jogalkotó a személyhez fűződő jogok megsértése miatt keletkezett polgári jogi igények alatt, így csak a speciális, objektív jogkövetkezményeket kívánta oda sorolni, vagy ebbe a körbe rendezte volna azokat a – szubjektív – igényeket is, amelyek a személyiségi jogi jogsértéseknek is lehetnek a következményei, de nem kizárólag ezen jogsértések esetében alkalmazhatók, így a vagyoni és nem vagyoni károkat is. A Kúria jogelődje, a Legfelsőbb Bíróság a BH 2004. 53 és BH 2005. 288 számú eseti döntései úgy foglaltak állást, hogy a hatásköri szabály kizárólag azokra az esetekre vonatkozik jelenleg, amikor a sérelmet szenvedett fél a személyhez fűződő jog megsértéséhez rendelt sajátos jogkövetkezményeket érvényesíti (pl. jogsértés megtörténtének megállapítása, jogsértés abbahagyása, jogsértő eltávolítása további jogsértéstől, megfelelő nyilvánosság biztosítása mellett elégtétel, sérelmes helyzet megszüntetése). Ha a fél ezekkel együtt terjeszt elő kártérítési igényt, azt a megyei bí-

róság bírálja el, ellenkező esetben a személyiségi jog megsértésére alapított önálló kártérítési igényt (a nem vagyoni kártérítést is beleértve) a pertárgyérték szerint hatáskörrel rendelkező bíróság bírálja el, az ilyen per vagyoni pernek minősül. Ennek alátámasztásaképpen azt hozta fel, hogy a polgári jog szabályai szerint igénybe vehető kártérítés nem csak személyiségi jogsérelem megvalósulása esetén vehető igénybe, így *nem tekinthető* a személyiségi jogsérelem elhárítását célzó *speciális igénynek*.

A bírói gyakorlat bizonytalanságára tekintettel a jogalkotó ezt a kérdést kifejezetten rendezte, amikor a 2006. január 1. napján hatályba lépő 2005. évi CXXX. törvény 3. §-a a hatásköri szabályt úgy módosította, hogy a megyei bíróság hatáskörébe tartoznak a személyhez fűződő jogok megsértése miatt keletkezett polgári jogi igények érvényesítése iránt indított perek, ideértve az e jogok megsértése miatt indított kártérítési pereket is, ha az előbbiekkal együtt vagy azok folyamán indítják meg. A módosítás indokolása az volt, hogy az ítélkezési gyakorlatban komoly értelmezési kérdéseket indukált a korábban hatályos szöveg, mivel a korábbi Ptk. 84. §-a (1) bekezdésének e) pontja szerint személyhez fűződő jog megsértése miatt kártérítési igénynek is helye van a polgári jogi felelősség szabályai szerint. A kártérítési pereket azonban a gyakorlat egyöntetűen vagyoni pernek minősíti, s így a megyei bírósági hatáskört megalapozó kivételszabályt e perekre nem lehetne alkalmazni. Az így előállt helyzet következtében az egyébként a felsőbb szintű bíróság hatáskörét kijelölő pertárgyértéket nem meghaladó kártérítési követelést nem lehetne a Ptk. 84. §-a (1) bekezdésének a)-d) pontjaiban meghatározott igényekkel együtt, azonos bíróságnál érvényesíteni. A Pp. ugyanis nem tartalmaz olyan rendelkezést, mely a hatásköri szabályokra tekintet nélkül lehetővé tenné a keresethalmazat létrehozását. A probléma célszerűségi és pergazdaságossági szempontú feloldása pedig csak az lehet, hogy az egyébként azonos tényállásra alapított eltérő jogkövetkezmények iránti perek ez esetben a megyei bíróság előtt együttesen megindíthatók legyenek. Az így egyértelműsített szabályozásból viszont az is következett, hogy objektív szankciók iránti kereset hiányában a személyhez fűződő jog megsértésére alapított kártérítési per vagyoni pernek minősült még akkor is, ha a felperes kizárólag nem vagyoni kártérítést érvényesített – annak ellenére, hogy a keresettel érvényesíteni kívánt jog alapjául ugyanúgy a személyiség sérelme szolgált.

Ezt a sajátos ellentmondást az új Ptk. hatályba lépéséhez igazodó Pp. módosítás sem oldotta fel. Bár felvetődött a jogalkalmazásban, hogy azzal, mely szerint a sérelemdíj, az objektív (felróhatóságtól független) szankciókhoz hasonlóan, a nem vagyoni kártérítéssel ellentétben kizárólag a személyiségi jog sérelme alapján követelhető szankció lett, a személyiségi jogi per egységesen kerülhetne a megyei bíróság jogutódja, a törvényszék első fokú hatáskörébe, végül a jogalkotó – az arányos ügyteher szem előtt tartásával – egysze-

rően kicserélte a nem vagyoni kártérítés fogalmát a sérelemdíjára. Az egyes törvényeknek a Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCLII. törvény 85. §-ának (4) bekezdése általi módosítás ugyanis kifejezetten úgy rendelkezett, hogy a törvényszék hatáskörébe tartoznak azok a perek, amelyekben felróhatóságtól független szankciók alkalmazását kérik, ideértve azokat a pereket is, amelyekben a felróhatóságtól független szankció mellett – e jogok megsértése miatt – *sérelemdíj, illetve kártérítés* iránti igényt is érvényesítenek. A törvénymódosítás indokolása szerint a Kúria korabeli eseti döntéseinek a vagyoni jogi perekre vonatkozó álláspontját fogadta el. Ez az indoklás azonban annyiban támadható, hogy a sérelemdíj intézménye újként került a polgári anyagi jogba. és a hivatkozott eseti döntések éppen abból vezették le a szubjektív szankció elkülönítésének az indokát, hogy a polgári jog szabályai szerint igénybe vehető kártérítés nem csak személyiségi jogsérelem megvalósulása esetén vehető igénybe; ezzel szemben azonban a sérelemdíj már *kizárólag a személyiségi jogsértés következménye* lehet. Ennek az ellentmondásnak a feloldására az új Pp. kodifikációja során, következetes normaszöveg megalkotása által kerülhet sor, amely által megteremthető lenne az egységes személyiségi jogi per fogalmi meghatározása is.

10. Vannak olyan eljárásjogi rendelkezések, amelyek tartalmánál fogva nem igényelték a sérelemdíj alkalmazására kiterjesztést, mert a nem vagyoni kártérítésre is irányadó szabályozás egy az egyben *kiterjed* a továbbiakra a sérelemdíjra is. A Pp. 81. §-a (2) bekezdésének a perköltségviselés általános szabályai alóli kivételként úgy rendelkezik, hogy ha a per kártérítésre irányul, vagy *egyéb olyan követelés* iránt folyik, amelynek összecszerű megállapítása bírói *mérlegeléstől* függ, az ellenfelet akkor is kötelezni lehet a terhére megállapított marasztalási összegnek megfelelő perköltség megfizetésére, ha a bíróság a követelt összegnél kevesebbet ítélt ugyan meg, de a követelt összeg nem tekinthető nyilvánvalóan túlzottnak. Az „egyéb olyan követelés” fogalmkörébe a sérelemdíj is beletartozik, ezért nincs akadálya annak, hogy az egyébként nem túlzott mértékben előterjesztett sérelemdíj iránti követelésnél a bíróság a kisebb mértékű pervesztességet a perköltség viseléséről rendelkezésben figyelmen kívül hagyhatja – ugyanúgy, mint korábban a nem vagyoni kár iránti keresetet érintően. A Pp. 206. §-ának (3) bekezdése pedig azt írja elő, hogy a bíróság a kártérítés vagy *egyéb követelés* összegét, ha a szakértői vélemény vagy más bizonyíték alapján meg nem állapítható, a per összes körülményeinek *mérlegelésével* belátása szerint határozza meg. A belátáson alapuló döntés lehetőségét a sérelemdíj vonatkozásában az „egyéb követelés” meghatározása teszi lehetővé. Ennek alapján a folyamatos gyakorlat biztosított, és nem csupán a nem vagyoni kártérítés, hanem a sérelemdíj összegét is a bíróság *a per összes körülményeinek – köz-*

tük személyes észlelésének – a maguk összességében való mérlegelésével, belátása szerint határozza meg, ha az a szakértői vélemény vagy egyéb bizonyíték alapján nem állapítható meg.

Az előző két jogszabályi előírást tehát nem kellett ahhoz megváltoztatni, hogy a bírói gyakorlatban a nem vagyoni kártérítésre is alkalmazott rendelkezések a jövőben a sérelemdíj tekintetében is irányadóak legyenek. Ennek az oka azonban az a „véletlen” volt, hogy az előírás a kártérítés mellett egy olyan fogalmat is használt, amelybe beleérthető lett a sérelemdíj. Ennek a fogalomnak a hiányában viszont már vitatható lett volna a sérelemdíjra kiterjesztés, lévén a sérelemdíj anyagi jogi értelemben elválik a kártérítéstől.

III.

Különösen bonyolult azonban a jogértelmezés akkor, ha a jogalkotó egyes eljárási szabályok tekintetében a korábban a nem vagyoni kártérítésnek az érvényesítését is magába foglaló szabályokat *nem rendelte el kifejezetten a sérelemdíjakra* is alkalmazni. Ilyen megoldást választott a jogalkotó a kártérítési perek vagylagos illetékességi szabályai, a személyiségi jogsérelem alapján követelt igényekhez kapcsolódó költségkedvezmények, vagy a büntetés-végrehajtási intézettel szemben a fogvatartott által érvényesíteni kívánt kár megtérítése tárgyában. Ezáltal viszont fontos döntés elé állította a jogalkalmazót: *contra legem* értelmezi-e a törvényt, ha nem annak a nyelvtani és rendszertani jelentéséből, hanem a sérelemdíjnak a nem vagyoni kártérítéshez hasonló funkciójából indul ki?

11. A kártérítési igények érvényesítésének sajátosságait a Pp. illetékességi szabályai is elismerik. Évtizedek óta változatlan a Pp. 37. §-ának vagylagos illetékességi oka, amely szerint a kártérítési per a *károkozás helyének* a bírósága, illetőleg az előtt a bíróság előtt is megindítható, amelynek *területén a kár bekövetkezett*. Az új Ptk. hatályba lépése után ez a jogszabályi szöveg – az előzőekben bemutatott hatásköri rendelkezéssel szemben – nem változott, amely felveti a sérelemdíj körében való alkalmazhatóságát. A régi Ptk. hatálya alatt nyelvtani értelemben nem volt akadálya annak, hogy a felperes akár vagyoni, akár nem vagyoni kártérítés iránti követelését a károkozás illetve kár bekövetkezésének helye szerint illetékes bíróságon is érvényesíthesse. Az új anyagi jogi szabályok azonban ezt a lehetőséget elvileg nem teszik lehetővé a sérelemdíj iránti követelés esetén.

Árnyalja a képet, hogy ez a vagylagos illetékességi ok két fordulatot tartalmaz: egyrészt a kár bekövetkezésének a helyét, másrészt a károkozás helyét. A *kár bekövetkezésének helye* azonban nem volt alkalmazható a nem vagyoni kártérítés iránti követelésekre, amelyekből következően a sérelemdíj tekintetében sem

jöhet szóba. A sérelemdíj és korábban a nem vagyoni kártérítés a személyiségi jogsértéssel előállt immateriális hátrány kompenzálását célozza. A kár bekövetkezésének helye csak egy konkrét földrajzi terület lehet, amely a tárgyasult vagyont érintő károk esetében határozható meg; az immateriális sérelem azonban az adott személyiséget ért hátrány: a személyiség lényege viszont földrajzi területtől független, természeténél fogva sérelme nem kötődhet meghatározott helyhez, ezért a Pp. 37. §-ának alkalmazása fogalmilag kizárt. A fenti álláspontot számos elvi jelentőségű bírósági döntés azonos tartalommal osztotta (BH 1994. 271, BH 1995. 420, BDT 1999. 30).

A nem vagyoni kártérítés iránti keresetre azonban a *károkozás helye* szerinti fordulat alkalmazható volt. Míg a kár bekövetkezésének a helye a károsult szempontjából értékeli a károkozó magatartás következményeinek a földrajzi helyét, addig a károkozás helye a sérelem bekövetkezésének módjától, helyétől és idejétől függetlenül azt vizsgálja, hogy köthető-e földrajzi helyhez az a magatartás, amelynek a következménye a materiális vagy immateriális sérelem. Ha a sérelmet okozó magatartás kifejtése egy jól körülhatárolható földrajzi területen történt (ahol a gyalogost gépjárművel elütötték, ahol a sértettet megverték, ahol a beteget szakszerűtlenül kezelték), nincs akadálya a károkozás helye szerinti illetékességi ok alkalmazásának. A 2014. március 15. napjától hatályos jogszabályi környezet azonban elvileg ezt a lehetőséget a sérelemdíj követelések vonatkozásában nem engedi meg, annak ellenére, hogy a keresettel érvényesített jog alapját képező tények azonosak.

12. A jogalkotó több esetben figyelmet fordít arra, hogy bizonyos követelések érvényesíthetőségét *költségkedvezmények* biztosításával elősegítse. Így az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (Itv.) 62. §-a (1) bekezdésének b) pontja úgy rendelkezik, hogy a feleket jövedelmi és vagyoni viszonyaikra tekintet nélkül *illetékfeljegyzési jog* illeti meg a személy életében, testi épségében vagy egészségében okozott, illetve a vagyonában bekövetkezett olyan kár megtérítése iránti igény esetén, amikor a személy élete, testi épsége vagy egészsége is veszélyeztetve volt; a c) pont értelmében a bűncselekményből – ide nem értve a személy életében, testi épségében vagy egészségében okozott kárt –, valamint a szabálysértésből származó kár megtérítése iránti igény esetén; továbbá az f) pont értelmében a személyek polgári jogi védelmével kapcsolatos perben. A 6/1986 (VI.26.) IM rendelet 3. §-a (1) bekezdésének h) pontja pedig azt tartalmazza, hogy a feleket jövedelmi és vagyoni viszonyaikra tekintet nélkül tárgyi *költségfeljegyzési jog* illeti meg a bűncselekménnyel a személy életében, testi épségében vagy egészségében

okozott kár megtérítése iránti igény érvényesítése iránti perekben.

Addig, amíg a nem vagyoni kártérítés a fenti költségkedvezmények körébe egyértelműen besorolható volt, a költségkedvezmények egyértelműen vonatkoztak az immateriális sérelem anyagi kompenzációjára; kérdéses azonban, hogy kiterjednek-e a sérelemdíj megtérítése iránti igényekre. A Kúria joggyakorlata értelmében a személyek polgári jogi védelmével kapcsolatos pereknek csak azok a perek tekinthetők, ahol a felperes a személyiségi jogsértés objektív, felróhatóságtól független szankcióit (is) igényli. Az egyéb esetekben azonban a jogszabály kifejezetten a személy életében, testi épségében vagy egészségében okozott kár megtérítése szöveget használja – amely ellentmondásos, hiszen a sérelemdíj nem a kár ellenértéke, hanem a személyiségi jogsértés az okozott hátránytól független szankciója; ugyanakkor az élethez, a testi épséghez és az egészséghöz fűződő jog személyiségi jog, amely sérelme a sérelemdíj iránti igényt alapozza meg. Amennyiben a fél a bűncselekménnyel vagy más módon az életét, testi épségét vagy egészségét érintő jogsértések miatt kizárólag sérelemdíjat érvényesít, a kár fogalmának helytelen használata miatt a bírói gyakorlat akár a tárgyi költségkedvezmény fennállásának a hiánya mellett is foglалhat állást, amely nyilvánvalóan ellentétes a jogalkotó szándékával. Az így előállt szabályozási anomália mindenképpen a jogalkotó közbelépését igényli. A szabályozási kényszert az is erősíti, hogy a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény nem ismeri a tárgyi költség-feljegyzési jog vagy illeték-feljegyzési jog intézményét, ugyanakkor kötelezővé teszi a fizetési meghagyásos eljárás igénybe vételét az egymillió forint tőkekövetelést meg nem haladó lejárt pénzkövetelések érvényesítése esetére. Ebből az a sajátos helyzet következik, hogy a tárgyi költségkedvezmények ellenére, a *költségkedvezményeknek a sérelemdíjra kiterjesztő értelmezése feltételével*, ha a fél az életét, testi épségét vagy egészségét érintő jogsértések miatt egymillió forintot meg nem haladó sérelemdíjat követel, köteles a közjegyzői díjat megelőlegezni, míg ha ennél nagyobb mértékű sérelemdíjat kíván érvényesíteni, vagy a sérelemdíj mellett a személyiségi jogsértés felróhatóságtól független szankcióit is érvényesíti, közvetlenül a bírósághoz fordulhat, és nem kell illetéket előlegeznie. Az utóbbi következtetlenséget akár a folyamatban lévő polgári perjogi kodifikáció is feloldhatja, a témabizottságok egyes közreműködőinek hangsúlyozott célkitűzéséhez igazodva, amely szerint minden egyénnek biztosítva legyen az az alapvető joga, hogy az ügyével bírósághoz fordulhasson, ugyanakkor az eljárás során felmerülő költségek az ügy érdemi lezárásával megtérítésre kerüljenek.⁶

További, a jogalkotásra váró feladat annak az következtetlenségnek a feloldása is, hogy míg a költségked-

vezményeket alapító rendelkezések értelmezhetők úgy, hogy a kár fogalmát csupán következtetlően használta, de az élethez, testi épséghez és egészséghez fűződő személyiségi jog megsértése miatt igényelt sérelemdíj érvényesítéséhez biztosított a tárgyi illeték-feljegyzési jog vagy költségfeljegyzési jog kedvezménye; ilyen megállapítás azonban – a hatályos normaszöveg változatlan-sága mellett – semmiképpen nem tehető más személyiségi jogok megsértése esetén érvényesített igényekre.

13. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény 143. és 144. §-ai szabályozzák a büntetés-végrehajtás során az elítéltet ért károk érvényesítésére vonatkozó speciális szabályokat. Ennek értelmében az elítélt *kárigényét* annál a büntetés-végrehajtási szervnél terjesztheti elő, ahol a kár bekövetkezett; a *kártérítési igényt* határozattal kell elbírálni, amely ellen az elítélt a közléstől számított harminc napos jogvesztő határidőn belül, a határozatot hozó büntetés-végrehajtási szerv székhelye szerint illetékes bírósághoz keresettel élhet.

Bár a büntetés-végrehajtási szerveknek a szabadságvesztés végrehajtása során kifejtett tevékenysége olyan közhatalmi tevékenység, amellyel okozati összefüggésben okozott károkért az anyagi és eljárásjogi szabályok szerint egyaránt a közigazgatási jogkörben okozott kártérítés szabályait kell alkalmazni, a büntetés-végrehajtási szerv és a fogvatartott között speciális jogviszony áll fenn, amely jogviszonyban úgy a büntetés-végrehajtási szerv, mint a fogvatartott jogait és kötelezettségeit, valamint azok gyakorlásának módját az erre vonatkozó speciális jogági szabályok, a büntetés-végrehajtási jog szabályai határozzák meg. Ezek a szabályok a kártérítési igény érvényesítésére sajátos eljárást rendelnek. A jogszabály a szabadságvesztés végrehajtása során az elítéltet ért kár érvényesítésére a büntetés-végrehajtási szerv kötelező előzetes kártérítési eljárását írja elő, amely eljárás során meghozott határozat közlésétől számított jogvesztő 30 napos határidőn belül fordulhat az elítélt keresettel a határozatot hozó büntetés-végrehajtási szerv székhelye szerint illetékes bírósághoz.

Jogértelmezést igényel azonban az a közvetlen szabályozási hiányosság, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során az elítéltet ért kár érvényesítésével kapcsolatban rendelkező jogszabályok egyike sem tartalmaz kifejezett rendelkezést a büntetés-végrehajtási jogviszonyban megvalósított személyiségi jogsértésre alapítottan a fogvatartott által a büntetés-végrehajtási szervvel szemben érvényesíthető sérelemdíj jogcímű követelésekre vonatkozóan.

Azokra az esetekre, amikor a jogalkotó a – nem vagyoni károkat is magukban foglaló – kártérítési követelésekre nézve 2014. március 15. napjától nem szerepelteti az adott jogszabályban a sérelemdíj iránti igényekre kiterjesztő előírást, két értelmezési lehetőség is kínálkozik:

A jogszabályi környezet megváltozásából levezethető az értelmezés, hogy amennyiben a jogalkotó 2014. március 15. napjától a sérelemdíjra nem terjeszti ki az eljárási szabályozást, úgy a szándéka arra irányult, hogy a kártérítési követelésekre meghatározott rendelkezések közül a személyiségi jog megsértésének a felróhatóság alapú szankcióját kivezesse. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény 8. §-ának (1) bekezdése alapján ugyanis az új Ptk. hatályba lépését követően történt személyiségi jogi jogsértésekre az új Ptk. Rendelkezéseit kell alkalmazni, amely viszont az immateriális hátrányok kompenzálására nem teszi lehetővé kártérítési alapú szankció alkalmazását, ebből következően amikor a normaszöveg kártérítésről beszél, abba nem érthető az ettől független sérelemdíj.

Ezzel szemben támogatónak látszik azon értelmezés is, amely a konkrét jogszabályi előírás hiányában is a sérelemdíjnak a kártérítési igényekre alkalmazhatóságát abból vezeti le, hogy az új Ptk. 2:52 §-ának (2) bekezdése alapján a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire – különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára – a *kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni*. Mind-ebből pedig az következhet, hogy ha az adott tényállás alapján a kártérítési felelősség szabályait meghatározó speciális jogági szabályok a kártérítési követelés érvényesítésére speciális eljárási rendet írnak elő, úgy az adott eljárási rend vonatkozik a sérelemdíj jogcímén előterjesztett követelésekre is. Ezt az értelmezést látszik alátámasztani a célszerűség és hatékonyság követelménye is: hiszen egyébként amennyiben egyazon kárt okozó és egyben személyiségi jogot sértő cselekmény miatt a fogvatartottnak vagyoni és nem vagyoni hátránya is bekövetkezik, úgy az igényei érvényesítésének a kötelezettsége szükségtelenül kettéválna: míg a vagyoni igénye iránt *kártérítés jogcímén* kötelező előzetes kártérítési eljárásban lenne kénytelen fellépni, ugyanakkor a *sérelemdíj jogcímén* érvényesíthető követelése végett közvetlenül bírósághoz fordulhatna. Az eljárás indokolatlan lassítása nyilvánvalóan nem lehetett a jogalkotó szándéka, ezért a nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj egymáshoz viszonyított folytonosságának értelmezése megalapozott. Ezen értelmezés alapján tehát a közérdekű bírság egyidejű megszüntetésével, és annak a nem vagyoni sérelem kompenzálására alkalmas felróhatóság alapú szankció intézményébe történő beolvasztásával létrehozott általános személyiségvédelmi funkciót betöltő sérelemdíj lényege, célja, rendeltetése, alkalmazásának módja nem különbözik a nem vagyoni kártérítés kialakult bírói gyakorlatától, és nem vonható le olyan következtetés, amely a régi Ptk. hatálya alatt elkövetett személyiségi jogsértésektől különböző értelmezést indokol, ezzel együtt az új Ptk. 2:52. §-ának (2) bekezdése kifejezetten feloldja azt a szabályozási hiányosságot,

amely nem tartalmaz eljárási rendelkezést az érvényesített sérelemdíj követelésekre vonatkozóan, mivel a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire a kártérítési felelősség szabályainak alkalmazását rendeli.

14. Ha a jogalkotó a gazdasági-társadalmi változásokhoz a jogfejlesztő bírói értelmezés révén folyamatosan alkalmazkodó jogintézményt hirtelen egy dogmatikailag egészen más alapokon nyugvó, de ténylegesen ugyanazon célú, rendeltetésű másik jogintézménnyel kíván felváltani – mint ahogy ez a nem vagyoni kárté-

rítés és a sérelemdíj tekintetében történt – számítania kell arra, hogy a jogalkalmazás célszerűségi okokból a folytonosságot biztosító értelmezést részesíti előnyben, ezáltal lényegtelené teszi a régi és az új közötti szándékolt gyakorlati különbséget.

A szabályozási hiányosság feloldása azonban nem lehet elsődlegesen – az ésszerűség, hatékonyság követelményének figyelembe vételével – a jogalkalmazó feladata; az immateriális sérelmek kompenzálását eredményező nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj eljárásjogi viszonyának az egyértelmű tisztázását a jogalkotónak kell megvalósítania.

TANULMÁNY

A légifuvarozó kárfelelőssége az utasok baleseteiért

 Sipos Attila tiszteletbeli tanár, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar (Budapest)

A kárfelelősség állandóan változó, komplex terület. A Montreali Egyezmény (1999) a nemzetközi légi jog magánjogának legfontosabb nemzetközi szerződése, amely az 1929-es Varsói Egyezmény szabályrendszerét váltja le azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a légiutasokat ért károkozás területén – a lehető legszélesebb körben – egységes kárfelelősségi szabályozásrendszer hozzon létre. Az egységes szabályozás a garancia arra, hogy a balesetet szenvedett utasok kárigényei közel azonos megítélésben részesüljenek, a világ bármely részén is kerüljön ügyük elbírálásra. A Montreali Egyezmény már nem a fuvarozóknak, hanem az utasoknak kedvez, főként az utasok életének és testi épségének a védelmére helyezi a hangsúlyt, amelyre jó példa, hogy az utasokat ért baleset bekövetkezésekor a jogalkotó a légifuvarozót korlátlan kárfelelősségi helytállásra kötelezi. A korlátlan felelősség bevezetése alapjaiban alakította át a jogérvényesítés gyakorlatát, mert a felpereseknek nem kell többé hosszúra nyúlt és körülményes peres eljárásokban részt venniük, sem az ügyvédeknek a jogalkalmazói kreativitás mezsgyéjén járva azon gondolkodni, hogy milyen indokokkal törjék át a korlátozott felelősség nevetségesen alacsony limitjét. A Montreali Egyezmény pragmatikus, hatékony, jogintézményekben gazdag új nemzetközi szerződés, amely látványosan konszolidálja a nemzetközi légi jog komplex magánjogi rendszerét, mindvégig arra törekedve, hogy „ne az utolsó, hanem az első mohikán” legyen.

I.

A légifuvarozó kárfelelőssége

A légi közlekedés a globális világ egyik motorja. Ebben a globális és rohamosan fejlődő világban a légi közlekedés már nem egy szűk réteg privilégiuma, hanem része valamennyiünk mindennapi életének, hétköznapijainak. A légi közlekedés *tömegközlekedés*.¹ Napjainkban a légitársaságok a nap huszonnégy órájában² szállítanak utasokat, poggyászt, árut és postát – kereskedelmi célal, díjazás ellenében – a Föld bármely pontjára. A légi közlekedés piaci alapon működő rendszerében a szállításért fizető ügyfél és a szállítást végző fuvarozó között mellérendelt és egyező akaratelhatározáson alapuló

szerződéses jogviszony jön létre, amelyben a jogalkotó a fuvarozót szigorú helytállásra kötelezi. Az általánosan szigorúbb felelősség megkövetelését a közlekedés veszélyes üzemi jellege³ és személyszállításkor az utasok kiszolgáltatott helyzete indokolja. Ebben a sajátos, veszélyektől sem mentes közlekedési alágazatban kell az államoknak a jog eszközeivel a jogosultak életét és testi épségét, valamint tulajdonuk védelmét biztosítani.

1. A légifuvarozó korlátozott kárfelelőssége

A fuvarozó szigorú kárfelelősségi kötelezettségét a jogalkotó kezdetben azzal ellensúlyozta, hogy az utast

1 2013-ban 3,1 milliárd ember utazott repülőgéppel. ATAG riport: A légi közlekedés határokon átvétel előnyei – Vezetői összefoglaló, 2014. 4-8.

2 A világ közel 1400 légitársasága naponta 8.6 millió utast és 17,5 milliárd USD értékű árut szállít, napi 99 700 légi járatral. ATAG riport, i.m. 2. 4.

3 A légi közlekedés fokozott veszéllyel járó tevékenység földön és levegőben, a repülés minden megnyilvánulásában. Ennek ellenére az össztársadalmi és nemzetgazdasági jelentősége miatt e tevékenységek végzését megtiltani nem lehet. Már a rómaiak is tudták „hajózni szükséges, élni nem!”

ért balesetek esetén a fizetendő kártérítés összegét – a fuvarozó helyzetét megkönnyítve – korlátozta. A kárfelelősség korlátozása a tengerjogi szabályozásból átvett intézmény. Bevezetését főként a légifuvarozók pénzügyi védelme indokolta, hiszen súlyosabb balesetek bekövetkezésekor a fuvarozók olyan mértékben váltak a károk megtérítésére kötelezetté, hogy pénzügyileg nehéz, szélsőséges esetekben pedig válságos helyzetbe kerülhettek. Az államok bár belső piacukat liberalizálják, azokról fokozatosan kivonulnak, továbbra is érdekeltek maradtak a mérhető nemzetgazdasági előnyöket jelentő és sok szempontból nemzeti érdekeket is szolgáló légitársaságok stabilitásának a jog által megengedett eszközökkel történő biztosításában. Ilyen, a légifuvarozókra nézve előnyös helyzetet teremtő szabályozói eszköz volt a légitársaságok kárfelelősségének a Varsói Egyezményben⁴ történő korlátozása.

A Varsói Egyezmény rendszerében, – amely minden eszközzel védte a légitársaságokat – a fuvarozói felelősség csak akkor vált korlátlanná, ha az egyezmény rendelkezései alapján a légitársaság szándékos károkozó magatartása megállapítást nyert. Mivel a légitársaságok „az életvesztésért nevetségesen alacsony” fix összegű kártérítést fizettek, ezért a bíróságokon a hozzátartozók, az örökösök a felelősségi korlát áttörésének egyetlen módszeréhez folyamodtak: a Varsói Egyezmény szabályai alapján a légijármű személyzetét próbálták felelőssé tenni a történetekért. Az ügyvédek hada minden esetben „bizonyítottak” látta, hogy a baleset a fuvarozó vagy annak alkalmazottja szándékos és „előre megfontolt helytelen ténykedése”, de leginkább a parancsnokpilóta előre megfontolt mulasztásának vagy legalább „tudatos gondatlanságának” (luxuria) köszönhetően következett be. Tették ezt abból a megfontolásból, hogy ügyfeleik részére a légitársaságtól a lehető legnagyobb összegű kártérítést harcolják ki.⁵ Innen a mondás: „nem a repülésbiztonsági kockázat nagy a légiközlekedésben, és tényleg nem, hanem az ügyvédi kamara taglétszáma.”

2. Montreali Egyezmény⁶

A Varsói Egyezmény az idő előrehaladtával elavulttá vált és a problémák orvosolására újabb és újabb módosítások láttak napvilágot.⁷ A revízió hátterében a varsói rendszer szigorú felelősségi szabályai és alacsony értékhatárai álltak, amelyek a károsultakra nézve méltánytalanok voltak. A Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO)⁸ tagállamai ezért úgy döntöttek, hogy a modern kihívásoknak megfelelően megalkotják a Montreali Egyezményt.

Az ICAO vezetésével megalkotott a nemzetközi légifuvarozásra vonatkozó egyes jogszabályok egységesítéséről szóló Montreali Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény) egy szétszabdalt, hat hatályos nemzetközi szerződésből álló, ún. „varsói rendszer” helyett egy egységes, homogén szabályozás alternatíváját kínálja. A jogalkotó világosan fogalmaz: a Montreali Egyezmény, mint új jogszabály az „idejétmúlt varsói rendszer” felett „uralkodik”, és minden tekintetben a Varsói Egyezménynek, valamint módosításainak a helyébe lép. Az Egyezmény fő célja az egységesítés, a jogszabályok harmonizálása és a jogi konfliktusok kiküszöbölése. Az egységesítés megteremti, hogy a kárt szenvedett utasok kárigényei – függetlenül az állampolgárságtól, a károkozás helyszínétől, vagy éppen az illetékes bíróságtól – a világon mindenütt ugyanolyan jogszabályok alapján kerüljenek méltányos elbírálásra. Az Egyezmény a fogyasztókat védi és rendelkezéseiben elsősorban az utasok érdekeinek védelmére helyezi a hangsúlyt, az utasok életére és testi épségére, részben pedig a tulajdonuk védelmére. A jogalkotói akarat mögött annak az alapelvnek az érvényre juttatása áll, hogy az emberi élet abszolút jellegű, korlátozhatatlan alapjog, sérteni nem lehet. Az áru fuvarozása érthetően kevésbé kap kiemelt figyelmet, mert az áru pótolható, így drágasága ellenére is kevésbé értékes, így kiemelten védendő értéket nem képvisel. Mivel az áru fuvarozása esetében új szabályként a korlátozott kárfelelősség határösszegét nem lehet áttörni (az ér-

4 Egyezmény a nemzetközi légifuvarozás egyes szabályainak egységesítéséről. (Varsó, 1929. október 12.). A Magyar Királyság az 1936. évi XXVIII. számú törvénnyel „iktatta törvényei közé”.

5 Capt. Venet, M.: A repülőgép parancsnok jogi sebezhetősége, Institute Transport Aerien (ITA) magazin, IFALPA Hivatalos közlemény, 1985.

6 Montrealban, 1999. május 28-án kelt, Nemzetközi légifuvarozásra vonatkozó egyes jogszabályok egységesítéséről szóló Egyezmény, ICAO Doc 9740 (2005. évi VII. törvény).

7 Hágai Kiegészítő Jegyzőkönyv (1955); Guadalajarai Egyezmény (1961); Montreali Megállapodás (1966); Montréali Jegyzőkönyvek (1975); Japán Kezdeményezés (1992); IATA Fuvarozói Megállapodások (1995-1996).

8 Az ICAO (International Civil Aviation Organisation) a nemzetközi polgári légiközlekedés államközi szintű csúcsszervezete, az ENSZ szakosított intézménye. Az ICAO az egyetlen globális szervezet, amely szabályozói és végrehajtói funkciójánál fogva – elsősorban a tagállamok együttműködésére alapozva – a nemzetközi polgári repülés biztonságának és védelmének a legmagasabb fokú általános érvényesülését biztosítja az egész világon. Székhelye Montreal. A nemzetközi polgári repülésről Chicagóban, az 1944. évi december hó 7. napján aláírt Egyezményt a 1971. évi 25. törvényerejű rendelet hirdette ki.

téktúllépési nyilatkozat esetében is az abban megjelölt összeg lesz a korlát alapja), ezért az áru elvesztése vagy megsemmisülésekor általában peres eljárásra nem szokott sor kerülni, mert a kár könnyen megállapítható és azonnal rendezhető.

2.1. A légifuvarozó korlátlan felelőssége

Idővel a felelősség korlátozása hátráltatta a magánjogi egységesítés nemzetközi szintű megteremtését. Ennek oka az volt, hogy a korlátozott felelősségi rendszer nem tudta igazságosan kezelni az eltérő gazdasági különbségeket. A helyzetet a jogalkotó feloldotta és visszanyúlta a Japán Kezdeményezéshez (1992)⁹ és a Nemzetközi Légi Szállítási Szövetség (IATA) által készített Fuvarozói Megállapodásokhoz¹⁰ (1995-1996), amelyek a taglégitársaságok szintjén az utasokat ért balesetek eseteiben bevezették a *korlátlan felelősséget*. A korlátlan kárfelelősség rendszerében a kártérítés mértéke jól tükrözi a veszteséget, mert az aktuális vagyonesztést veszi figyelembe, és ezzel a tényleges károkat jobban enyhíti, továbbá arra ösztönzi a feleket, hogy minél hamarabb állapotodjanak meg a kártérítés összegében, akár peren kívül, mert a hosszú peres vitáknak a jogalkotó nem kíván teret engedni. A korlátlan felelősség intézményét az Egyezmény nemzetközi szintre emelte, ezzel lényeges hatást gyakorolt a peres eljárások folyamatára és a perben érintett felek jogviszonyára.

2.2. A légifuvarozó kárfelelősségi helytállása két lépcsőben történik.

Első lépcsőben 113 100 SDR-ig¹¹ (kb. 158 000 USD) a fuvarozó felelőssége abszolút (objektív), így ha a fuvarozó teljes egészében vagy részben nem tudja az Egyezmény által biztosított kimentési okok alapján mentesíteni (kimenteni) magát a felelősség alól, akkor mindenképpen felel. Az *abszolút felelősség* megállapításánál nem számít, hogy a kárt maga a fuvarozó, az alkalmazottja, megbízottja, egy másik utas vagy a földi kiszolgáló okozta, hanem csakis az, hogy bizonyíthatóan legyen baleset, és ez a baleset olyan kárt okozzon, amely az utas halálához vezet vagy testi sérüléssel jár és mindez a légijármű fedélzetén, ki- vagy beszállási művelet közben történjen. Az abszolút felelősség

megállapításához annyi szükséges, hogy a baleset és abból származó kár között okozati összefüggés legyen. (Ha a baleset bizonyíthatóan bekövetkezik, a fuvarozó mindenképpen felel, még akkor is, ha nem ő okozta a balesetet, mert a fuvarozó és a sérült személy között nem szükséges, hogy okozati összefüggés legyen.)

Második lépcsőben, ha a kár meghaladja a 113 100 SDR összeget, a fuvarozó továbbra is korlátlanul felel, de ezen a ponton lehetősége van vélelmezett vétkességi alapon felelősségének a kimentésére. A *vétkességi felelősség* jogi bázisa, hogy szemben az előző esettel ok-okozati összefüggésnek kell lennie az esemény előidézője és a károsult között. A bizonyítási teher a fuvarozón van, neki kell bizonyítani, hogy az okozati kapcsolat nem áll fenn. Nehéz teher ez, mert a legkisebb hanyagság a fuvarozó részéről a felperesnek kedvez.

2.3. Az utast ért baleset

A fuvarozó „csak akkor viseli a felelősséget az utas halálának, vagy testi sérülésének esetén bekövetkezett kárért, ha a *halált* vagy a *sérülést* okozó *baleset* a légijármű *fedélzetén*, vagy valamely *beszállási* vagy *kiszállási művelet* közben történt.” (17. cikk 1.)

A tényállás megállapításához három feltétel együttes teljesülésére van szükség:

- baleset történjen;
- a baleset a kárt szenvedett utas halálát vagy testi sérülését okozza; és
- a baleset a légi jármű fedélzetén, vagy valamely beszállási vagy kiszállási művelet közben történjen.

Ha csak egy feltétel vagy valamelyik feltétel fogalmi eleme hiányzik, akkor a légifuvarozó kárfelelőssége az Egyezmény alapján nem állapítható meg. A baleset fogalmi elemeinek tisztázása rendkívül fontos szempont, de önmagában nem elégséges feltétele a jogeset elbírálásának, mert a balesetet okozó károkozói magatartás és a bekövetkezett kár közötti oksági láncolat meglétére is szükség van.

Az Egyezmény az eltérő magánjogok speciális viszonyrendszerében csak a fuvarozói felelősség *egyes szabályait*, a valóban fontosakat egységesítette, nem definiálta az egységes értelmezés szempontjából fontos fogalmakat sem, így tág teret engedett a belső jog alkalmazásának.

9 A kezdeményezés tíz japán légitársaságot foglalt magában, akik a fuvarozási feltételeik közé speciális rendelkezést iktatattak. Elképzelésük szerint az utas személyét ért baleset esetében a fuvarozó kétlépcsős rendszerben felelt, egyrészt abszolút (objektív) felelősséggel, másrészt „vélelmezett vétkességi alapon.” A japán kezdeményezés a fuvarozó „korlátlan” felelősségét állapította meg. Japán légitársaságok, Általános Szerződési Feltételek – „A japán kezdeményezés”, Lloyd's Aviation Law, vol. 11:22, 1995.

10 A fuvarozók többsége elfogadta a magasabb felelősségi értékhatárt biztosító kétlépcsős Japán Kezdeményezést (1992) és egyetértettek abban, hogy a varsói rezsím alapjait megőrizve annak teljes revíziójára elengedhetetlenül szükség van. IATA (International Air Transport Association) Intercarrier Agreement on Passenger Liability (IIA) és Agreement on measures to implement the IATA Intercarrier Agreement (MIA), 51. IATA Éves Közgyűlés, Kuala Lumpur, 1995.

11 A Különleges Lehívási Jogok (SDR) a Nemzetközi Valutaalap (IMF) által megállapított pénzügyi egység.

II.

A baleset hármas feltételrendszere

3. Első feltétel

Balesetnek kell történnie.

Az Egyezmény egyik kulcsszava: a *baleset*. A fogalom definiálásának lehetőségét a tagállamok az Egyezmény kodifikációs szakaszában elmulasztottak megtenni, pedig az értelmezés minősége nem mindegy, mert ettől is függ, hogy a konkrét jogvitában a bíróság az Egyezmény alapján elbírálja-e az ügyet vagy sem. Ha valamilyen oknál fogva a bekövetkezett káresemény a bírói megítélés szerint nem tartozik a baleset fogalmi körébe, akkor a felperesnek a légifuvarozó ellen benyújtott keresetét el fogja utasítani.

A baleset általánosan elfogadott fogalmát – a világ nagyobbik részén mára követendő joggyakorlatot teremtve – a következő egymást kiegészítő jogesetek formálták.

Jogeset: A *DeMarines* kontra *KLM Royal Dutch Airlines* perben¹² a felperes DeMarines asszony a fedélzeten „robbanásszerű” fájdalmat érzett a fejében. Ennek következtében a beszéde érthetlenné vált és teljesen eltompult érzés lett rajta úrrá. Az eset után az utas egészségügyi állapota látványosan megromlott, szervezetében tartós egyensúlyzavar alakult ki.

A keresetben a felperesek a testi sérülés okait a légijármű légnyomást szabályozó rendszerének működésében és a gyors nyomáscsökkenésben (dehermetizáció) keresték és magyarázták. A felperesek mellett további hét utas jelezte, hogy az út e szakaszában hasonló problémákkal – főleg kellemetlen fülfájással – küszködtek. A KLM ügyvédjei ezzel szemben nyolc utast hívtak tanúnak, akik semmit nem éreztek, és a teljes repülőút során mindent a legnagyobb rendben találtak.

A DeMarines ügyben a bíróság kereste a baleset fogalmának a bírói gyakorlatban elfogadható értelmezését. A bíróság végül arra az álláspontra jutott, hogy a „*baleset egy olyan esemény, fizikai körülmény, amely a dolgok megszokott folyásától eltérően váratlanul következik be.*” Ha a repülőgép fedélzetén bekövetkezett esemény egy várható, szokványos történés, akkor az esetet nyilvánvalóan nem lehet balesetként kezelni. Ahhoz, hogy balesetről beszéljünk, a *történésnek* vagy az *eseménynek*, *váratlannak* vagy *rendkívülinek*, valamint *előre nem láthatónak* kell lennie. A légijármű üzemszerű nyomáscsökkenése nem váratlan történés vagy rendkívüli esemény, így az nem számít balesetnek. Ezzel az indokolással az

Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága először hozott olyan ítéletet, amelyben részletesen taglalta a baleset fogalmának elemeit, sajátos kritériumait.

Jogeset: Az *Air France* kontra *Valerie Hermien Saks* perben¹³ az utas a légijárat fedélzetén a kabinnyomás megváltozása miatt a bal fülére teljes halláskárosodást szenvedett. Az út minden szempontból átlagos volt és a leszálláskor sem történt említésre méltó esemény. Az utas nem tett panaszt fájdalmairól és segítséget sem kért a légitársaság személyzetétől, hanem öt nap múlva az orvosi vizsgálat és a megsüketülés tényének közlése után felkereste az ügyvédjét. Akkor még felperesként azzal indokolta a bal fülére történt sérülést, hogy a légitársasági karbantartás gondatlan volt, és a repülőgép rosszul beállított légnyomást szabályozó rendszere hozzájárult a maradandó fülkárosodás kialakulásához. Az *Air France* jogi képviselői megfordították a per menetét és már felperesi pozícióban¹⁴ viszontkeresettel beperelték az alperessé vált utast abból a megfontolásból, hogy állítását, miszerint a légijáraton a repüléssel összefüggésben balesetet szenvedett, bizonyítsa. Az alperes ennek tényét bizonyítani nem tudta.

Az eset egészen egyszerű, mégis történelmi. Nagyobb jelentőséggel bír, mint a DeMarines ügy, mert az ítélet indokolásban a baleset szó meghatározására tett bírói kísérlet elérte a célját és széles körben precedenst teremtett. A jogértelmezés során a bíróság kimondta, hogy a baleset, amely az utas testi sérülését okozta *váratlan* vagy *szokatlan eseménynek* kell lennie. Ugyanakkor ez a rendkívüli esemény *az utason kívül áll*. Pontosan ezért lényeges ez az új megközelítés, mert a testi sérülés nem a repülés rendes folyamatában az utas belső reakciójaként jön létre, hanem a baleset következtében, mert a „baleset a sérülés oka”.¹⁵

Jogeset: A *Brandi Wallace* kontra *Korean Air* perben¹⁶ a felperes kártérítési igénnyel fordult a bírósághoz, mert a Korean Air (KE) 61-es járatán Szöulból (ICN) úton haza Los Angelesbe (LAX) szexuális zaklatás áldozata lett. Brandi Wallace kisasszony a turista osztályon egy ismeretlen, Kwang-Yong Park koreai utas mellett foglalt helyet. Egymással az út során nem kommunikáltak. Három órával a felszállás után az ablak melletti széken mélyen alvó Wallace kisasszony nadrágjának az övét Park úr óvatosan kioldotta, percek eltelte után a hölgy nadrággombját sikeresen kigombolta, majd egy kis idő eltelte után a nadrág cipzárját óvatosan lehúzta. Wallace sértett nem ébredt fel, csak később, mikor Park úr „kezével a bugyijában dédelgette, cirógatta őt.” Wallace kisasszony ekkor felébredt és keményen megütötte a mellette ülőt, majd a szorult helyzetből menekülve, ordítva átvágott

12 DeMarines v. KLM Royal Dutch Airlines, 580 F.2d 1193 (3 Fed. R. Evid. Serv. 5753) 1978.

13 Air France v. Valerie Hermien Saks, US Supreme Court Reports, 470 U.S. 392, 105 S.Ct. 1338, 84 L.Ed.2d 289, 1985. 293-302.

14 Ha a vádlott (alperes) kifogást emel, e tekintetben felperes lesz belőle (Reus in exceptione fit actor).

15 Sakaria v. Trans World Airlines, 8 F.3d 164, 170 (4th Cir. 1993), cert. denied 114S.Ct. 1835, 1994.

16 Wallace v. Korean Air, No. 98 Civ. 1039, 1999 WL 187213 (S.D.N.Y.), 1999.

az előtte levő üléseken. Az eseményt a légiutas-kísérőknek az utas azonnal jelezte.

A Los-Angeles-i repülőtéri rendőrség Park urat letartóztatta. A gyanúsítottat az amerikai büntető bíróság másik személy részéről „nem fogadott szexuális magatartás tanúsítása” büntetnének elkövetésében bűnösnek találta és két év próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte.

Wallace felperes a légitársaság ellen indított kártérítési perben ugyanakkor elutasításra talált, mert a bíróság döntése szerint az utazás egész ideje alatt a személyzet részéről nem volt olyan cselekedet, vagy mulasztás, amely a légijármű üzemelésével összefüggésben indokoltá tenné a baleset egyezmény szerinti tényállásának a megállapítását. Wallace kisasszony nem tudhatta, hogy egy „szexuális ragadozó” mellé ült és azt sem, hogy az „ellenőrizetlenül maradt szexuális ragadozó a sötétben elszabadul,” így valóban az esemény váratlan és szokatlan, de mint olyan, „nem a repülés jellemző kockázati tényezője”.¹⁷

A jogesetben tett bírói indokolás egy újabb állomása a jogértelmezésnek, mert az abban tett megállapítás a jogértelmezés folyamatában segített. A felperes célja – a nyilvánvalóan megrázó esemény orvosolásán túl – az volt, hogy a légitársaságot az Egyesült Államokban beperelve jelentős összegű kártérítéshez jusson. Ez a sértettnek nem sikerült, de a bíróság megállapította az utasnak az utassal szembeni cselekedete, támadása (verekezés, becsületsértés, jelen esetben zaklatása) nem a *repülés jellemző kockázati tényezője*. A Husain kontra Olympic Airways perben tovább bővült a baleset fogalmi meghatározása és a *repülési tevékenységgel összefüggésben* lényeges kitétellet gazdagított, ezzel kiteljesedett.

Jogeset: A Husain kontra Olympic Airways ügyben¹⁸ az utas a légijármű fedélzetén a „nagy mennyiségű másodlagos dohányfüsttől” asztmás rohamot kapott és meghalt. Az áldozat felesége Husain asszony felperesként arra hivatkozott, hogy férje a turistaosztályon ugyan a nemdohányzó részen kapott helyet, de az csak három sorral volt odébb a dohányzó szekciótól. Tekintettel férjének rossz egészségügyi állapotára, Husain asszony háromszor kérte a légiutas-kísérőket, hogy férjét ültessék távolabb a dohányzórésztől, kérése azonban minden alkalommal – a teltházás járatra hivatkozással – elutasításra talált. A valóságban a járaton 11 üres szék volt és 28 üléshelet szabadjeggyel utazó légitársasági alkalmazottak foglaltak el, így könnyen lehetőség lett volna az utast máshova ültetni, de az utasnak is lett volna lehetősége máshova átlútni,

vagy az utastársakat ülécserére megkérni. A dohányfüstre allergiás utas állapotát súlyosbította asztmás roham, akinek életét a fedélzetén nyújtott gyógyszeres segítség ellenére sem tudták megmenteni. A felperes halálokozás vádjával keresettel fordult a kaliforniai bírósághoz, amely a baleset okozását megállapította és 1,4 millió USD vagyoni és nem vagyoni kártérítés kifizetésre kötelezte a légitársaságot.

A légitársaság ügyvédjei azzal védekeztek, hogy való fizikai behatásra van szükség a baleset bekövetkezéséhez, de ilyen szerintük nem volt. Ugyanakkor a légiutas-kísérő „negatív” magatartása sem ok a baleset bekövetkezésére, mert nem amiatt halt meg az utas, hanem a másodlagos dohányfüsttől, ami *nem váratlan* vagy *szokatlan* esemény a dohányzókkal teli, egy légtérű nemzetközi légijáraton. A bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy a légiutas-kísérő visszautasító magatartása ellenkezett a légitársaság belső szabályával, továbbá sértette az iparági előírásokat, ez pedig nem összeegyeztethető a *rendes és elvárt üzemelés* követelményével. A felperes joggal érezte, hogy a segítség visszautasítása – attól a személytől, aki erre van kiképezve és főként ebből a célból szolgál a légijármű fedélzetén – olyan váratlan helyzetet teremt, amely rajta, az utason kívül áll. Más szóval a balesethez vezető út oksági láncolatában, annak összefüggérendszerében a légiutas-kísérő magatartása egy olyan láncszem volt, amely közvetlenül hozzájárult az utas halálához. A bíróság ítélete precedens teremtett. A baleset fogalmát a bíróság kiterjesztette, mert a baleset a repülési tevékenységgel összefüggésben kialakulhat a *légijármű üzemelésének rendellenes* vagy *váratlan eseménye*, vagy a *személyzet rendellenes* vagy *váratlan cselekménye* következtében.

3.1. Baleset fogalma

A fenti jogesetek alapján: *Baleset* a repülési tevékenységgel (az abból eredő kockázattal) összefüggő, az utason kívülálló olyan váratlan vagy szokatlan, előre nem látható esemény vagy történés, amelynek következtében a kárt szenvedett utas meghal, vagy megsérül.

A joggyakorlat szerint a meghatározásból kiindulva nem minősül tehát balesetnek: az utasok közötti verbális vagy fizikai konfliktus, az oldalsó vagy középső sorból kinyúló kézipoggyászban megbotlás,¹⁹ a földön heverő párnában, vagy takaróban történő elesés,²⁰ bármilyen megcsúszás. Ugyancsak nem baleset az állítha-

17 Wallace v. Korean Air, United States Court of Appeals, Second Circuit Docket No. 99-7597, 214 F.3d 293, Federal Reporter, 2000.

18 Husain v. Olympic Airways, 316 F.3d 829 (9th Cir.) 2002.

19 Sethy v. Malév Hungarian Airlines, US District Court, 2 nd., 2012.

20 Vanderwall v. United Airlines, Inc., F. Supp. 3d, 2015 WL 309094 (S.D. Fla.) 2015.

tó támlájú székekkel okozott kellemetlenség,²¹ a kézipoggyász pakolásából eredő derékfájdalom, de az sem, ha az étel- és ital felszolgáltatásából azok minősége, vagy az utas allergiája, cukorbetegsége miatt az utasnak problémái adódnak. A fej fölötti tárolókból az utasra eső tárgyak által okozott sérülések általában nem számítanak balesetnek, de a körülmények függvényében a bíróság hozhat olyan döntést, amely az ilyen jellegű eseteket balesetnek minősíti.

Jögeset: A *Maxwell* kontra *Aer Lingus* ügyben²² a légijármű megállása után a vámmentes boltban vásárolt literes üvegek a felperes utas fejére zuhantak miután a mellette ülő utas (nem az övé volt az alkohol) kinyitotta a fej fölötti tárolót. A bíróság szerint a repülési tevékenységgel összefüggésben történt a baleset. Indokolásában a bíróság kifejtette, hogy a légitársaságok előre megmondják, hogy mit és milyen méretben vihet az utas a repülőgép fedélzetére, nyilván repülésbiztonsági és utas-kényelmi szempontoktól vezéreltetve. A bepakolás a személyzet felügyelete alatt történik, akik segítenek az utasoknak a rekeszekbe történő bepakolásban és felszállás előtt lecsukják a nyitva maradt tároló ajtókat. A légiutas-kísérő meghatározhatja, hogy az utas hova tegye kézipoggyászát, sőt máshova is elhelyezheti azt, ha annak mérete, vagy egyéb tulajdonsága indokolja, mégha ezt a személyzet nem is mindig teszi meg. A légitársaság lehulló tárgyakra történő figyelmeztetése előírás, egyszerű rutinművelet, amely önmagában nem védi meg a légitársaságot a kárfelelősségi helytállás alól. Csak akkor nyújt védelmet a fuvarozónak az utassal szemben, ha az a tároló felnyitásakor saját magában okoz kárt, akkor már nem, ha az utas hanyagsága miatt egy másik utas szenved ilyen jellegű kárt. A kárt szenvedett utas számára nyilván „váratlan és szokatlan” a történés, mert általában senki sem gondolja, hogy egy repülőgép fedélzetén fog a fejére esni valami.

Ugyancsak nem minősül balesetnek, ha az utas nem követi a személyzet utasítását, például nem csatolja be a biztonsági övet, amikor az kötelező, mert a búcsúzáskor, a vonaton még romantikusnak tűnő ablakról ablakra haladó integetéssel mozgásba lendül, és egy enyhébb fékezésnél lába, keze megsérül.²³ Nem történt baleset akkor sem, amikor az utas a bekapcsolt

biztonsági öveket figyelmeztető tábla ellenére nem kötötte be magát, felállt és az ajtóhoz sietett még egy integetés erejéig, de nem nézett a lába elé, és az addigra eltolt utaslépcsőre „lépve” kilépett a szabadba. Az Egyezmény értelmében nem történt baleset (így a légitársaság felelősségét az Egyezmény alapján nem lehet megállapítani) annak ellenében az utas lábát törte és kórházba került. Ellenben ha a személyzet közvetlen, vagy akár közvetett módon közrejátszott a váratlan és szokatlan események kialakulásában, például a légiutas-kísérő többször, bőségesen alkoholt szolgál fel az utasnak, aki ezután illuminált állapotban elkezd a mellette ülőt csókolgatni, száját harapdálni, akkor az eset a baleset fogalmi körébe tartozik, mert a személyzet nem tartotta be az előírásokat és ez a hanyag magatartás már a repülési tevékenységgel összefüggést mutat.²⁴ Egyértelműen a repülési tevékenységgel függnek össze azok a balesetek, amikor a repülőgép kényszerleszállásakor sérülnek meg utasok (például kifogy az üzemanyag, mert a pilóták kevesebbet tankoltak, hogy kevesebb súlyt vigyenek magukkal, az orrfutó nem nyílik ki és habbetonra száll le a repülőgép stb.).

A baleset fogalmi körén kívülesik a potyautasok halála vagy testi sérülése. A potyautasok leggyakrabban a repülőgép csomagterében „foglalnak helyet,” vagy a repülőtéren biztonsági rendszerét kijátszva az utastérben, de az is megtörténik, hogy a repülőgép futómű szekrényében bújnak el (az esély a túlélésre ebben az esetben gyakorlatilag nulla). A potyautassal történt baleset elbírálására az Egyezmény nem alkalmazandó, mert a potyautas nem áll szerződéses jogviszonyban a légifuvarozóval, így rájuk az Egyezmény személyi hatálya nem terjed ki.

3.2. Az utas egészségügyi állapota

A világ légijáratain napi szinten fordul elő valamilyen betegségből eredő esemény, amely nem meglepő, hiszen átlagban jóval több, mint 1 millió utas tartózkodik a nap minden percében a levegőben. Évente több, mint ezer utas²⁵ hal meg valamilyen szív- és érrendszeri esemény (főleg szívinfarktus, agyvérzés, tüdőembólia)

21 Azonban ha az ülés meglökése (nem erős hátradöntése) következtében az ülés hátoldali tálcáján levő forró tea a másik utasra ölebe borul, az már lehet baleset. Ilyenkor az utason kívülálló, váratlan és szokatlan esemény következik be, ami a repülési tevékenységgel úgy függ össze, hogy a tálcán levő teának nem szabadna egyetlen, kisebb lökéstől, esetleg rázkódástól kiborulnia. Ha ez a tálca hibájának tudható be (a felperes szerint a tálca instabil volt), akkor a repülési tevékenység és a károkozás között megállapítható kapcsolat, mert a tálcának a fő funkciója az, hogy a teát, a felszolgált italokat és magát az ételt megtartsa. Wipranik v. Air Canada, No. CV 06-3763 AHM, 2007.

22 Maxwell v. Aer Lingus Ltd., 122 F. Supp. 2d 210, 2000.

23 A bíróság a felperes keresetét elutasította, mert megítélése szerint az utas hanyagsága okozta a kárt és a légitársaság „minden szükséges intézkedést megtett a kár megelőzése érdekében”. Chutter v. KLM Royal Dutch Airlines, US District Court, 132 F.Supp. 611, 1955.

24 Tsevas v. Delta Airlines, WL 767278 (N.D.III.), 1997.

25 RA., Charles: Szívleállások a levegőben, Singapore Med J, 2011. 582-585.

következtében a légi jármű fedélzetén (ez a szám a többszöröse a repülőbalesetben elhunytaknak).²⁶

Jogeset: A *Fülöp* kontra *Malév Hungarian Airlines* perben²⁷ a felperes kártérítési igénnyel fordult a bírósághoz, mert a Malév 090-es Budapest (BUD) – New York (JFK) járatán szívinfarktust kapott, ezzel összefüggésben maradandó szívizom károsodása származott, és életét hármasszívritmus szabályozó beépítésével tudták csak az orvosok megmentetni. A felperes szerint szívroham és erős fájdalmai ellenére a parancsnokpilóta nem hajtott végre kényszerleszállást, továbbá a személyzet nem használta megfelelően az ilyen egészségügyi vészhelyzet kezelésére előírt, a nemzetközi szabványokban és a légitársaság belső szabályaiban foglalt előírásokat. A repülőgép a brit partok felett repült, amikor az utas mellkasában erős fájdalmat érzett, tudta, hogy nagy baj van, mert négy évvel előtte már volt ilyen esete, így konkrét tapasztalattal bírt a tünetekről. A gépen az utasok között egy orvos is utazott, aki a beteget ellátta, a vérnyomását rendszerben találta, ezért fájdalomcsillapító beadásával enyhítette panaszait. Az utas jobban lett, később azonban az út során többször jelentek meg szív táji fájdalmai, de a parancsnokpilóta az orvossal és személyzettel történt konzultáció után úgy döntött, hogy nem szakítja meg az utazást. A leszállás után az utast azonnal kórházba szállították, és ott megállapították, hogy szívinfarktus volt, ezért életmentő szívműtétet hajtottak végre. A bíróság ítéletében kimondta, hogy a szívinfarktus nem esik az Egyezmény 17. cikkében megállapított baleset fogalmi körébe, a járat személyzete pedig „minden szükséges intézkedést megtett, amely az adott helyzetben ilyenkor elvárható.” Az utas egészségügyi állapota csak az utas előtt ismert, ráadásul a szívinfarktus nem a repüléssel összefüggésben keletkezett, így a légitársaság felelősségét az ügyben nem lehet megállapítani.

A személyzet közül kiemelkedő jogállása a parancsnokpilótának van, aki parancsnoksága ideje alatt a légi járművön a repülés biztonságával kapcsolatos minden kérdés végső eldöntésére jogosult.²⁸ A légi jármű parancsnoka felelős a légi járműnek a repülés szabályok szerinti üzemeléséért, akár maga vezeti, akár nem

(oda- és vissza úton felváltva vezetik a repülőgépet a pilóták, hogy mindketten gyakorlatban maradjanak). A repülési szabályoktól a parancsnokpilótának joga van eltérni, de csak abban az esetben, ha az eltérés a repülésbiztonság megtartása érdekében feltétlenül szükséges és indokolt. Így jogában áll arról is dönteni, hogy az eset összes ismert körülményét mérlegelve a légi jármű útját megszakítva leszálljon a legközelebbi repülőtéren. Bárhogy is döntsön a kapitány, az utas testi sérülésével nem járó, önmagában fellépő, pszichikai, lelki problémák, viselkedési zavarok egyike sem esik a légitársaság kártérítési kötelezettsége alá.

Egyre gyakoribb probléma a hosszú repülőúton a mélyvénás trombózis elterjedése. A kontinenseket átívelő utazásokat a modern repülőgépeknek köszönhetően a XXI. században már direkt (non-stop) járatok teljesítik. A sokszor 13-15 órás repülési időtartam alatt az utasok szabad mozgásukban korlátozottak, és ez annyiban jelent kockázatot, hogy a hosszan tartó ülő helyzet – egyértelműen bizonyítottan²⁹ – megnöveli elsősorban a mélyvénás trombózis kialakulásának esélyét. A légnyomás és a páratartalom alacsony értéke (10%), valamint a magas kabinnyomás relatív oxigénhiányos állapotot (hypoxiát) okoz, és ez az alsó végtagokon számos komplex biokémiai változásokat indukál.³⁰ A többórás ülés következtében a lábak vérkeringése lelassul és a visszerekben pang a vér. A polgári légiközlekedésben nagy számban születtek jogesetek a „turista osztály szindróma” néven ismertté vált mélyvénás trombózis kapcsán.³¹

Jogeset: A *Wrobel, D.* kontra *Air France* perben³² a felperes Róma (FCO) – Párizs (CDG) – San Francisco (SFO) – Portland (PDX) útvonalon utazott. A repülési idő ezeken a járatokon összesen 18,5 óra. A felperes a CDG – SFO szakaszon agyvérzést kapott, amelyet a tervezettnél hosszabb utazással (valóban három órával később érkezett meg a járat a célállomásra) és a fedélzetén mozgásban való korlátozottságával indokolt, ezért 180 902 eurót és 20 centet (152 000 SDR), továbbá a peres és más költségek megfizetését követelte a légitársaságtól erkölcsi és biológiai károkról hivatkozva. A bíróság szerint kétségtelen, hogy a hosszú távú járatokon az órákon át ülő helyzetben való tartózkodás

26 A nemzetközi polgári repülés történetének eddigi legbiztonságosabb évében, 2013-ban, 17 légitársasági baleset során mindösszesen 224 személy vesztette életét. Az Európai Unióban például éves szinten csak közúti balesetben több mint 30 000 ember veszíti életét és súlyosan 250 000-en sérülnek meg. Turner, Aimee: 2013 a kereskedelmi repülés legbiztonságosabb éve, Air Traffic Management, 2014.; Közúti biztonság, Sajtó anyag, Európai Bizottság, 2013.

27 *Fülöp v. Malév Hungarian Airlines*, 175 F. Supp. 2 nd 651 (S.D.N.Y.) 2001; WL 202958 (S.D.N.Y.) 2003.

28 A nemzetközi polgári repülésről Chicagóban, az 1944. évi december hó 7. napján aláírt Egyezmény 2. Függeléké szabályozza a légi jármű parancsnokának a jogait.

29 Már a második világháborúban az Egyesült Királyságban megfigyelték, hogy a légitámasz ideje alatt az óvóhelyeken az ülő emberek esetében ötször nagyobb eséllyel alakult ki trombózis, mint azoknál, akik a hálókahelyeken feküdtek. Tompkins, George N., Jr.: Mélyvénás trombózis (DVT) és a légifutvarozó kárfelelőssége – A Mítosz és a Jog, 26. Air and Space Law, 4/5 kiadás, 2001. 232.

30 Sándor Tamás: Utazási trombózis, Orvosi Hetilap, 150. évfolyam, 2009. 99-108.

31 Például a *Van Luin v. KLM* (New South Wales) 1 DCLR, (NSW) 25, 2002; *McDonald v. Korean Air* (Ontario Superior Court of Justice), Docket 29708, 2003; *Rynne v. Lauda Air Luftfahrt Aktiengesellschaft QDC 004* (01/5586) Boulton DCJ, 2003 jogesetek.

32 *Wrobel v. Air France*, Tribunal of Rome, 9th Civil Law Section, Decision No. 9153, 2009.

fokozza a betegségek kialakulásának a kockázatát, de a rendellenességek megjelenéséhez hozzájárulhat az utas akkori egészségügyi állapota, esetleges alkoholos befolyásoltsága vagy nyugtatószerek fogyasztása, a múltban bekövetkezett hasonló jellegű orvosi beavatkozást igénylő történések, továbbá azok szövődményei. A római bíróság úgy találta, hogy az utas nem tudta minden kétséget kizáróan bizonyítani az ok-okozati összefüggés fennállását az elszenvedett sérülés és a késés következtében hosszabbá vált utazás között, így a keresetet ténybeli és jogi megalapozatlanságra hivatkozva elutasította.³³

Az Egyezmény szabályai kárfelelősséget az utasok egészségi állapotára vonatkozóan nem keletkeztetnek. A fuvarozó egyébként sem rendelkezik az utas egészségügyi állapotával kapcsolatban megfelelő információval és a személyzettől sem várható el, hogy az utasokat az út előtt „megvizsgálja” és az utazásra minősítő „láttelel” függvényében intézkedjen. A mélyvénás trombózis például egyértelműen a hosszú és monoton ülés következtében alakul ki, de nem a repülési tevékenységgel összefüggésben. Márpedig ha nem a repülés a gyökere az egészségügyi problémának, akkor logikusan a légitársaság felelősségre vonását nem eredményezheti. A légifuvarozó a repülésbiztonságért, míg az utas egészsége szempontjából önmagáért felel. Az utas és orvosa tudja csak megnyugtatóan eldönteni, hogy a repülés milyen hatással lehet az illető egészségügyi állapotára. A légitársaság annyit tehet, hogy a hosszú repülőút során az utasokat figyelmezteti a testi mozgás fontosságára és az ingyenes, mindenki számára elérhető fedélzeti magazinokban a kockázat minimalizálása érdekében speciális, akár ülő helyzetben végezhető mozgásgyakorlatokat tesz közzé. Ám amennyiben az ilyen jellegű kockázatokra figyelmeztetést a repülőút során nem tesz, vagy azt elmulasztja, és a baleset mégis bekövetkezik, a légifuvarozó ugyan perelhető, de kárfelelősségét a bíróság nagy valószínűséggel nem fogja megállapítani.³⁴

Ha azonban az utas bizonyítani tudja, hogy például a mélyvénás trombózis kialakulása a szűk ülések következménye és a repülési tevékenységgel összefüggésben nőtt meg az ilyen jellegű egészségügyi kockázata, akkor van esélye arra, hogy a bíróság balesetként értékelje a tényállást és a fuvarozót kártérítés fizetésére kötelezze, ha az elsősegélynyújtásra vonatkozó nemzetközi, iparági előírásokat nem tartották be.³⁵ Ha a személyzet nem a legmegfelelőbb „kezelést” nyújtja

a betegnek (orvosi szaktudás hiányában) ez nem minősül balesetnek, de ha a személyzet megszegi a nemzetközi előírásokat, akkor az már balesetnek minősül, mert a mulasztás egyben a repülési tevékenységgel (a biztonság alapkövetelményével) összefüggésben okozati viszonyt keletkeztet.

4 Második feltétel

A baleset az *utas halálát*, vagy *testi sérülését* okozza. A baleset és az utas halála vagy testi sérülés között okozati összefüggés áll fenn.

Az utas a baleset miatt szenved testi sérülést, nem pedig a testi sérülésből eredően balesetet.

Miközben a halál egyértelmű, az emberi élet végét jelenti, addig a testi sérülés már sokkal tágabb értelmezésre ad okot.

4.1. Testi sérülés

A jogalkotó a fő hangsúlyt kizárólag a testi sérülésre, a sebesülésre helyezi. A testi sérülés az emberi testben változást eredményező kézzelfogható, érzékelhető sérülés.

A bírói gyakorlat a testi sérülés eseteiben azonban definíció hiányában megosztott, mert ha a sérülések összefüggnek egymással, akkor nem mindig lehet éles határvonalat húzni a lelki és testi sérülés között. Vannak például olyan helyzetek, amikor a testi sérülés mentális károkat okoz, vagy éppen az utas érzelmi, lelki állapota vezet szervi, testi károsodáshoz. A fogalom kétértelműségét sokszor a pert indító felperecek pozícióik javítása érdekében tudatosan erőltetnek annak érdekében, hogy a repülés során őket ért lelki sérülések a bíróság által *fizikai, testi sérülésként* legyenek megítélve. Az Egyezmény szövegében ugyanakkor ilyen különbséget kifejezetten nem tesz, egyértelműen csak és kizárólag a fizikai sérülésekre biztosít jogérvényesítési lehetőséget. Az önmagában fellépő pszichikai, lelki problémák, gyötrelmeiből eredő szenvedések, mentális sérülések, pszichés sérelmek, akár viselkedési zavarok, vagy traumák, (még ha terroristák által megtámadott és eltérített repülőgépen történik az utazás), ha azok közvetlen testi sérüléssel nem járnak: nem minősülnek balesetnek.

33 Guerreri, Giuseppe: Az olasz bíróság kártérítést elutasító döntése a 18 és fél órás repülőút után bekövetkezett agyvérzésért, 35. Air and Space Law, 1 kiadás, 2010. 79-80.

34 Hu kontra Air China Limited ügyben az utas Sanghajból (PVG) közvetlen járattal érkezett Milánóba (MXP). A repülőgépet elhagyva az útvédelkezésre várakozó sorba állt, de az ellenőrzésre már nem került sor, mert hirtelen, tüdőembólia következtében meghalt. A felperes hozzátartozók a légitársaságot arra hivatkozva perelték, hogy az elhunyt utasnak kényelmetlen székben kellett a hosszú utat végig ülnie és a légitársaság elmulasztotta figyelmeztetni az utasokat a mozdulatlan testtartás veszélyére, az ebből eredő kockázatokra. A bíróság a kereset minden pontját elutasította. Hu v. Air China Limited, Judgment No. 399/2009, Tribunal of Busto Arsizio in Case No. 1118, 2007.

35 ECAC Air Passenger Health Issues, WG 2004.

Jögeset: A Trans World légitársaság Boeing 707-es repülővel üzemelő, Tel-Aviv (TLV) – New York (JFK) között (Athén és frankfurti megállással) közlekedő 741-es járatát a Népi Front Palesztina Felszabadításáért mozgalom (PFLP) terroristái a frankfurti felszállást követően 1970. szeptember 6-án eltérítették.³⁶ A terroristák a légitársaság pilótáit arra kényszerítették, hogy a jordániai sivatagban a Brit Királyi Légierő (RAF) volt katonai repülőterén Dawsons Field (mai nevén Zarqa) területén landoljon. A repülőgépen utazó Miriam Herman 17 éves utast (felperes) a többi utassal együtt – a sivatagban veszteglő gépen – egészen hat napig tartották fogva, de a terroristák a túszoikat nem bántották. A *Herman* kontra *Trans World Airlines* perben³⁷ a felperes a terrorista akció következtében fellépő álmatlanság, depresszió, súlyvesztés, rémálmok, extrém félelmek stb. miatt kártérítési igénnyel fordult a bírósághoz.

A gépen utazók közül Edith Rosman utas, akinek gyermekeivel együtt nem esett fizikai bántódása, „számos fizikai trauma” elszívódása miatt nyújtott be keresetet. A terrorcselekmény ideje alatt „jelentős stressznek voltak kitéve, a fogvatartás ténye, az erős hőmérsékletingadozás, a nem megfelelő táplálkozás, víz és higiéniai körülmények miatt.” A *Rosman* kontra *Trans World Airlines* perben,³⁸ akárcsak a *Herman* ügyben a bíróság szerint a terroristacselekmény következtében kialakult mentális kín, gyötrelme önmagában még nem jelent jogalapot az egyezmény alapján történő kompenzálásra, de ha a lelki sérülés közvetlenül testi sérülést idéz elő, akkor a légitársaság helytállni köteles.

Önmagában a repüléstől való félelem (pánik, stressz, klausztrofóbia), az érzelmi megrázkódtatás nem tartozik a testi sérülés fogalmába, így például az az utas, akinek a gyógyszereit tartalmazó kézitáskáját a repülőtéren tranzitváróban ellopták és ennek tényével a repülőgép fedélzetén szembesül, nyilvánvalóan nyugtalan lelkiállapotba kerül. Értelemszerűen kéri a személyzetet, hogy forduljanak vissza, mert speciális gyógyszereinek bevétele nem tűr halasztást. A gyógyszerek (Alprazolam) pánikroham ellen valók, és egyben a repülés iránt érzett szorongását, félelmét hivatottak csökkenteni. Az utas többszöri kérése elutasításra talál és a parancsnok pilóta az út folytatása mellett dönt, ezzel az utas még nagyobb pszichikai nyomás alá kerül. Az utas elvesztve a fejét kétségbeesetten

telefonon a rendőrséget hívja. A gép végül visszagurul és az utas újabb megpróbáltatások elé néz, rövid időre rendőri felügyelet alá kerül. A „gyors megérkezés” után az ügy bíróság elé kerül. Bár az utas testi sérülést, fizikai károsodást, belső szervi elváltozást nem szenvedett, állítása szerint az eset után légzési nehézségek és alvászavarok alakultak ki nála, továbbá a koncentrációs képessége is csökkent. Ezek a pszichoszomatikus jellegű tünetek nem számítanak balesetnek, az utas (felperes) keresetét a bíróság elutasítja.³⁹

Ugyancsak nem minősül balesetnek a légijármű fedélzetén, vagy a be- és kiszállási műveletek időtartama alatt bekövetkezett mentális és lelki eredetű károsodások, eredjenek azok

- műszaki hibából (kényszerleszállás, az általánostól eltérő repülési manőverek);
- az utas labilis lelki állapotából;
- utas-utassal szembeni fenyegetésből, zaklatásból; vagy
- időjárási körülmények viszontagságaiból (erős turbulencia, vihar, villámcsapás).

Jögeset: Az *Eastern Airlines* kontra *Floyd Marie* perben⁴⁰ a felperesek azért pereltek, mert úton Miami-ból (MIA) a Bahamákra a légijármű három hajtóműjéből az egyik olajnyomás-probléma miatt leállt. A repülőgép visszafordult Miami-ba, de közben a másik kettő hajtómű is leállt és ennek következtében a repülőgép nagyon gyorsan magasságot veszített. A gép kapitánya jelezte az utasoknak, hogy az óceánban fognak „leszállni,” azonban a vészüllyedés közben a három hajtóművet csodával határos módon sikerült újraindítania és biztonságosan leszállnia. Miami-ban, az érkezés után a pilótát hősként ünnepelték, ennek ellenére az utasok egy csoportja a légitársasággal szemben keresetet nyújtott be. Kérelmüket a bíróság azonban elutasította, mert az önmagában, testi sérüléssel nem járó pszichikai trauma, lelki sérülések a baleset fogalmi körén kívül esnek.

Az utazás maga is jelentős stresszt fokozó tényező. Az utazással összefüggő pszichés zavarok legenyhébb megjelenési formái a fóbiák, a hirtelen erősödő pánikreakciók. Az utazás során valamennyi szorongásos kórállapot könnyen fokozódhat. Labilis mentális állapot vagy induló pszichózis a repülőgép fedélzetén erős zavaros cselekedetek elkövetését okozhatja. Többféle eredője van a repülőgépen, vagy éppen a repülőtéren ki-

36 Ebben a hónapban, a „fekete szeptemberben” még további 4 gépet tértettek el a terroristák, így ezzel összesen 600 utas és személyzet került fogságba, de közülük senki sem halt meg. A British Overseas Airways Corporation (BA), a Trans World Airlines (TW) és a Swissair (SR) légitársaságok eltérített repülőgépeit a terroristák felrobbantották, amelyet a „showra” meghívott (beengedett) televíziós állomások élő adásban közvetítettek. Szabó Miklós: A jogellenes cselekmények Sárga Könyve (1968-2004), Légi katasztrófák, terror a levegőben, Alexandra, 2006. 34.

37 *Herman v. Trans World Airlines, Inc.*, Court case 40. App.D. 2d 850. 337 N.Y.S. 2d 827, 830 (NY AD 2 Dept.) 1972.

38 *Rosman v. Trans World Airlines, Inc.*, US Court of Appeals Second Circuit 314 N.E. 2d 848, 1977.

39 *Turturo v. Continental Airlines*, 128 F. Supp 2d 170 (S.D.N.Y.) 2001.

40 *Eastern Airlines v. Floyd Marie*, Supreme Court reporter 499 U.S. 530, 113 L.Ed. 2d 569, No. 89-1598, 1991.

alakuló fékezhetetlen agresszivitásnak, leggyakoribb az alkohol, a drog, vagy a labilis mentális állapot, de a teljesen normális, jól szocializált felnőtt emberek is olykor elveszíthetik a józan ítélőképességüket.⁴¹

Jógeset: A Malév 210-es Budapest (BUD) – Tel-Aviv (TLV) járatán „az egyik utas a beszálláskor furcsán viselkedett, nem volt hajlandó a helyére ülni, széttepte a fülhallgatóját, nadrágját letolta és hátsó felét muto-gatta. Többször szóváltásba keveredett az utasokkal és azzal fenyegetőzött, hogy „kinyírja” őket. Az út felénél előrejött és egy óvatlan pillanatban berohant a pilóta fülkébe, majd onnan kitessékelve, a 3L ajtónak esett neki azzal a céllal, hogy kinyissa. Az intézkedő férfi légiutas-kísérővel szemben agresszívan lépett fel, leköpte, majd a kezében tartott kólásdobozzal hatalmas pofont kevert le és ezzel testi sérülést okozott. Ezután az üdítővel teli dobozzal a kezében az utasokkal keveredett verekezésbe. Többször a gép elejéből hátrarohant és testével az utasok közé repült. A gépen utazó huszonkét fős amerikai csoport, élén egy megyei sheriffel megpróbálta megfékezni a renitens utast, de az utas pillanatok alatt leütötte őket. Ekkor tömegverekedés kezdődött, amely azzal végződött, hogy egy időre a megvadult utast lefogták és személyi szabadságában korlátozták. A repülőgép biztonságosan leszállt. Az elkövető kiszállás közben a lépcsőlejárón egy a repülőgépet elhagyó utast még jól megrugdosott, majd ököllel vert. A repülőtér biztonsági szolgálata csak 20 perccel a gép állóhelyre történő beállása után érkezett meg. Az utas közben a betonon randalírozott, akit csak ért, helybenhagyott”.⁴²

Az utasok között lezajlott verekezés okozta sérülésekből eredő károkat a légitársaság általában nem téríti meg, mert azok nem a repülési tevékenységgel összefüggésben keletkeztek. A testi sérülés megállapítása – eredjen időjárási körülményből, műszaki hibából, az utasok gondatlan vagy szándékos magatartásából – nem jelent különösebb problémát, hiszen a testi sérülésnek objektíven érzékelhető fizikai megnyilvánulása van. A testi sérülésből fakadó károkat a légitársaság akkor köteles megtéríteni, ha azok a repüléssel összefüggésben keletkeztek, például az utas-utas elleni „harcban” a fuvarozó felelőssége csak akkor kerülhet megállapításra, ha a személyzet egyik tagja közvetve akár, de hozzájárult a károkozáshoz, azaz feladatát nem az előírásoknak megfelelően végezte, a repülés

biztonságát veszélyeztette.

A fuvarozási szerződésben, valamint az üzletszabályzatban meghatározott jogok és kötelezettségek a szerződő feleket kötik, ezért a szerződés megszegése jogkövetkezményeket von maga után. A légi jármű parancsnokának a Tokiói Egyezmény⁴³ értelmében joga van a személyes szabadságot korlátozó intézkedéseket foganatosítani azzal a személlyel szemben, akiről „alapos okkal feltételezi, hogy a légi jármű fedélzetén bűncselekményt, vagy egyéb cselekményt követett el vagy elkövetni készül.” A légi jármű parancsnoka a légi jármű személyzetének tagjait *utasíthatja*, az utasokat pedig *felkérheti*, de nem *utasíthatja*, hogy nyújtsanak akár fizikai segítséget is a személyes szabadságot korlátozó intézkedések megtételéhez. A légi jármű személyzetének tagjai vagy az utasok a fenti esetben feljogosítás nélkül is a kialakult helyzetnek megfelelő megelőző intézkedéseket tehetnek. Ha a parancsnokpilóta úgy ítéli meg, hogy az utas magatartása a repülés biztonságára, az utasok és a személyzet testi épségére veszélyes lehet, az utas szállítását *megtagadhatja*.⁴⁴

Ezt a döntést sokkal biztonságosabb még a földön meghozni. Képzeljünk el elméletben egy szélsőséges helyzetet: egy erősen ittas utas nem kerül kizárásra, és a fedélzeten felszállás után a mosdóban dohányozni kezd, amelynek következtében megszólal a tűzjelzés. Tegyük fel, hogy a pilótakabin személyzete jól értékeli a pillanatnyi helyzetet és nem hajt végre azonnali vészszüllyedést, így a légtérben nem okoz további bonyodalmakat (a tűzjelzés esete vészszüllyedést igényel és azonnali tűzoltást.) Az utas tagadja a tettét és konfliktusba keveredik a légiutas-kísérővel. Erre egy agresszív utas pánikba esik és kiabálni kezd, majd az őt lenyugtatni kívánó utast ellöki, aki megsérül. Egy utastárs az ellökött utas segítségére siet és verekezés alakul ki, miközben egy szülés elkezdődik az izgalomtól, és az események hatására valaki agyvérzést kap stb. Mindez csak azért, mert a földi vagy a repülő személyzet nem hozott megfelelő döntést. Sajnos a helyzet azonban nem ilyen egyszerű, mert az utas nem szokta egyértelműen jelét adni, hogy személye bármilyen kockázatot jelent, így senki sem tudhatja a békés utasról, hogy az utazás során milyen egyéb céljai vannak, hogyan fog viselkedni és az előre nem látható eseményekre reagálni.

41 Felkai Péter: Repülőtéri biztonság kontra megbízhatóság? A „sickurity” problémája, Orvosi Hetilap, 151. évfolyam, 41. szám, 2010. 1702-1703.

42 Lautner Erzsébet: Jelenítés a fedélzeti rend megzavarásáról, Malév vezető légiutas-kísérő, jegyzőkönyv részlet, 1998. július 27.

43 A légi járművek fedélzetén elkövetett bűncselekményekről és egyéb cselekményekről szóló Tokiói Egyezmény ICAO DOC 8384; 1971. évi 24. törvényerejű rendelet, III. fejezet, A légi jármű parancsnokának hatásköre, 6. cikk

44 Az utas a légi jármű fedélzetén a mosdóban (a füstérzékelőt hatástalanítva) többször dohányzott és a személyzetet szóban inzultálta, az utasokat agitálta. Olyan feszültséget keltett a járaton, hogy a parancsnok pilóta kockázatosnak találta az utas jelenlétét a fedélzeten, de az Isztambulból (IST) Frankfurtba (FRA) (majd innen New Yorkba tartó repülő) utat nem szakította meg, mert kilenc felfegyverzett szövetségi légimarsall is a repülőgépen tartózkodott. Vezetőjükkel konzultálva a New Yorkba tartó amerikai utast átadták a német hatóságoknak. A szállítás megtagadása esetében az utas feladott poggyászát, mint mindig, így itt is a repülőgép csomagteréből eltávolították. Az utas több mint 4 millió USD kártérítést követelt, de keresete elutasításra talált. Sedigh v. Delta Air Lines, Inc., 850 F.Supp.197 (E.D.N.Y.) 1994.

A jogalkotó a fő hangsúlyt kizárólag a testi sérülésre, a sebesülésre helyezi. A bírói gyakorlat a testi sérülés eseteiben azonban definíció hiányában megosztott, mert ha a sérülések összefüggnek egymással, akkor nem mindig lehet éles határvonalat húzni a lelki és testi sérülés között. A nemzeti jogrendszerek a mai napig formálják a testi sérülés és lelki sérülés között meghúzódó jogi határvonalat és a bíróságok a nemzeti jogrend fejlettsége, sajátos fejlődése függvényében értelmezik. Bár a joggyakorlatban általában csak a fizikai sérülések eseteiben alkalmazandó az Egyezmény, a jogfejlődésben mégis egyre inkább tetten érhető, hogy a szélsőséges eseteket, mint a terrorista akciókból,⁴⁵ vagy a fedélzeten elkövetett szexuális zaklatásból,⁴⁶ továbbá az extrém időjárási körülményekből eredő lelki sérüléseket a jogalkalmazó már balesetként kezeli. Ezekben a végletes esetekben például könnyen poszttraumás stressz szindróma (PTDS) alakul ki, és ez a lelki betegség már testi következménnyel járhat.

Általában a terrortámadások (géptérítés, túszszedés) sérüléssel és halállal járnak, de még ilyen súlyos esetekben sem nyer mindig a fuvarozó felelőssége megállapítást. Ennek oka, hogy a fuvarozó felelősségét csak akkor állapítja meg a bíróság, ha az utast ért baleset, az utason kívül álló, váratlan vagy szokatlan, előre nem látható esemény a repülés jellemző kockázati tényezőjeként jött létre, a repülési tevékenységgel összefüggésben következett be.

Jogeset: A *Spielberg* kontra *American Airlines* ügyben⁴⁷ a felperesek (13 utas) azért pereltek, mert úton Los Angelesből (LAX) New Yorkba (JFK) 28 másodperc erejéig rendkívül erős és váratlanul fellépő turbulencia miatt halálfélelmet tapasztaltak. Nancy Spielberg felperes (a híres filmrendező nővére) a gyermekeivel átélt lidércnyomás és maradandó lelki sérülés következtében perelt. Az ügyvédek jól tudták, hogy a légitársaság az Egyezmény alapján nem felel a repülőgépet ide-oda dobáló légköri turbulencia miatt kialakult mentális szenvedésért,⁴⁸ ezért főleg arra helyezték a hangsúlyt, hogy a repülőgép pilótáinak

hanyagsága miatt alakulhatott ki az extrém helyzet. A pilóták a viharzóna átrepülése előtt nem kellően aktiválták azt az időjárást érzékelő radart, amely segíthetett volna a lényegében láthatatlan turbulenciát elkerülni, de egyéb szabályellenes cselekedetre is fény derült, amely a légitársaság helyzetét rontotta. Például annak ellenére, hogy a pilóták a viharra figyelmeztetést kaptak, az öveket becsatoló táblát elmulasztották bekapcsolni, ezért a gyors, függőleges irányú magasságvesztés következtében több utas kvázi a „súlytalan-ság” állapotában „repült az utastérben.”

Bár érdemi testi sérülés, sebesülés nem történt és az utasok élete visszatért a normál kerékvágásba, mégis a nem mindennapi eset a felperesekben egy életre szólóan maradandó nyomot hagyott. Spielberg utas nagyobbik gyermekénél például a pszichés hatás következtében túllégzés (hiperventilláció) alakult ki, bár ennek bizonyítására nem került sor. A bíróság végül az alperes légitársaságot 2,2 millió USD kártérítés kifizetésére kötelezte, amely a 13 felperes között került elosztásra (a három gyermek felperes arányaiban több kártérítést kapott).

Ha a repülés során fellépő mentális eredetű, elméleti sérülésből, szenvedésből testi sérülés alakul ki, és az okozati összefüggés fennáll, akkor a légifuvarozó felelős a kialakult károkért. A terroristák által végrehajtott támadások⁴⁹ (géptérítés, túszszedés) csak akkor minősülhetnek balesetnek, ha az ilyen jellegű cselekményeket a bíróságok a repülésre jellemző kockázati tényezőként értékeli. Ennek a folyamatnak lehetünk egyre inkább tanúi. Nem hiába vált ki ez az új irány sok jogi vitát, amit tetéz, hogy a lelki sérülésekből származó károkat nehéz pénzügyi szempontból számszerűsíteni, de jól szemléltet egy új társadalmi elvárást: a szélsőséges körülmények között kialakult mentális sérülések, lelki traumák eseteiben a jogalkalmazó ne legyen passzív, ne értelmezze szó szerint a jogszabályt,⁵⁰ és ne kövesse mindenáron az irányadó joggyakorlatot.

45 *Husserl v. Swiss Air Transport Co.*, 388 F. Supp.1238 (S.D.N.Y.) 1975.; *Borham v. Pan American World Airways*, U.S. Dist. Lexis 28554 (S.D.N.Y.) 1986.

46 A 15 éves lány utas Kuala Lumpurból (KUL) úton Amsterdamba (AMS) a fedélzeten arra ébredt, hogy a mellette ülő ismeretlen férfi keze a bal combján tapogatódik és ujjai a combjai közé tévednek. Az utas rögtön jelentette az esetet a személyzetnek, akik megtették a szükséges intézkedéseket. Az utast súlyos trauma érte és orvoshoz fordult. Az orvos megállapította, hogy betegében klinikai depresszió alakult ki. Első fokon a felperes keresete elutasításra talált, mert az Egyezmény értelmében ez a cselekedet nem esik a baleset fogalmi körébe. A brit Legfelsőbb Bíróság azonban a légitársaságot teljes kártérítésre kötelezte, és megjegyezte: bár testi sérülés az Egyezmény értelmében nem történt, de a bűncselekmény olyan folyamatot indított meg a felperesnél, amely tartós lelki traumához vezetett és ez a hétköznapi élet tevékeny végzésében a képességek romlásával járhat. A brit Lordok Háza megállapította, hogy a baleset fogalmi körében nem mindig kell figyelembe venni azt a kitélt, miszerint a bekövetkezett esemény a „repülés jellemző kockázati tényezője” legyen. *Morris v. KLM Royal Dutch Airlines*, UKHL 7, 2002; *Judgement of British Supreme Court of Judicature*, case no. B3/2000/3820, 2001.

47 *Spielberg v. American Airlines Inc.*, United States District Court, S.D. New York, 105 F.Supp.2d 280, 2000.

48 Egyre inkább kialakul a gyakorlatban, hogy a légitársaságok nagy erejű turbulenciából eredő sérülésekért – főleg amikor az utasok a fej ide-oda csapódása következtében a nyakcsigolyákat összekötő szalagok hirtelen meghúzódásával ún. ostorcsapás sérülést szenvednek – károkért felelősséget vállal. A közepes vagy annál kisebb mindennapos turbulenciák esetében a fuvarozó nem áll helyt.

49 Lowenfeld, Andreas F.: A légifuvarozó kárfelelőssége a terroristák által okozott sérülésekért, Kluwer Academic Publisher, Air and Space Law: De lege ferenda 1992. 83-84.

50 Nem vitás, hogy az sérti meg a törvényt, aki betűjét megtartva, annak szelleme ellen vét – Liber Sextus törvénykönyv Regula Iuris rész 88. jogelve, 1298 (Pallas Nagylexikon – VIII. Bonifác pápa (1235-1303) nevével)

5. Harmadik feltétel

A balesetnek a légijármű *fedélzetén* vagy valamely *beszállási* vagy *kiszállási* művelet közben kell bekövetkeznie.

Az Egyezmény nem használ definíciókat, így nem szokatlan, hogy a beszállási és a kiszállási művelet sincs az Egyezményben konkrétan meghatározva, továbbra is a joggyakorlatra szükséges hagyatkozni. A légijármű fedélzete nem igényel különösebb magyarázatot, de a beszállási és a kiszállási művelet már igen. A műveletek elhatárolásának jogilag fontos jelentősége van, mert a be- és kiszállás folyamatában az utas az Egyezmény hatálya alatt áll, vagyis a művelet megmutatja, hogy mikor kezdődik a fuvarozó felelőssége és mikor fejeződik be. Az utas a műveletek kezdése előtt és befejezése után a repülőtéren tartózkodik, így az ebben az időszakban felmerült jogi problémákra – az egységes kárfelelősségi szabályrendszer hiányában – a nemzeti jog lesz az irányadó (például ha az utas a repülőtér parkolójában esik, a liftnél sérülést szenved, vagy akár a terminál területén nem be- és kiszállási művelet közben támadás éri). A joggyakorlatban különböző értelmezések vannak arra nézve, hogy a műveletek megkezdése és befejeződése mikor történik.

Általánosságban azonban elfogadott, hogy a beszállási művelet akkor kezdődik, amikor az utas a légitársaság dolgozójának (megbízottjának) a felügyelete alá kerül (követi az utasításait) és akkor végződik, amikor megérkezik a repülőtér épületébe.

5.1. Beszállási művelet

Az angol Legfelsőbb Bíróság döntése szerint a járatra történő jelentkezéssel kezdődik el a beszállási művelet.⁵¹ Ha az utas a repülőtéren a check-in pultnál megkapja a beszállókártyáját és ezután átmegy az útlevelel és a védelmi vizsgálatokon, majd rögtön a repülőgép indulási kapujához megy, esetleg rövid időre az illemhelyiségben megáll, akkor végig folyamatosan beszállásról beszélünk. Ám ha az utas elkezd a repülőtéri étteremben étkezni, kávézni, a vámmentes üzletekben vásárolni, a légitársasági várótermet (lounge) használja, vagy legalább egy órát a járatra várakozva leül, akkor ez a folyamat megszakad.⁵² Az ezen időszakban történt káreseményekért a légitársaság nem felel. Nyilvánvalóan a beszállási folyamat a légijármű pontos indulásával összefüggésben jól behatárolható idő-intervallumban történik, mert ha az utas az indulás előtt egy órával a járat indulása előtt a beszállókapu

előtt sérül meg, a baleset nem értékelhető a beszállási művelet részeként. Amikor az utas végleg elindul az előbb említett helyek valamelyikéről a beszállókapu felé a járatra történő beszállás tényleges szándékával, vagy az utas a beszállókapu előtti várakozást befejezve, a légitársasági alkalmazott hívásának eleget téve elindul a kapuhoz és beáll a sorba, akkor újra beszállási műveletről beszélünk.

Jogeset: A *Day* kontra *Trans World Airlines, Inc.* (TWA) perben⁵³ a 881-es Athénból (ATH) – New Yorkba (JFK) tartó járatára a légitársaság utasai beszállásra vártak az athéni Hellenikon repülőtéren. A tranzitban várakozó utasok, miután túlestek az útlevevizsgálaton és a csomagellenőrzésen, felsorakoztak a beszállókártyáikkal a beszállási kapunál, ahol újabb személyi és kézipoggyász-ellenőrzésen kellett átesniük, ekkor azonban két terrorista három gránátot dobott az utasok közé és tüzet nyitottak. Három ember meghalt és több mint negyven személy megsérült. A sérültek között volt Day, Aristedes A. felperes. A bíróság lényegében arra a pontra fókuszált, hogy azok az utasok, akik a támadás pillanatában a kézipoggyászt ellenőrző pontnál álltak, vagy akik ezután elindultak a buszhoz, amely a repülőgéphez vitte volna őket, beszállási műveletet végeztek-e vagy sem. Ennek pontos megállapítására a bírák háromlépcsős, egymást kiegészítő kritériumrendszert állítottak fel:

- Cselekvés*
(mit csinált az utas a baleset pillanatában?)
- Irányítás*
(kinek az irányítása, felügyelete alatt állt?)
- Helymeghatározás*
(hol volt az utas a baleset pillanatában?)

A kritériumrendszer alapján:

Cselekvés: a felperes aktívan a beszállás szándékával kívánt a kézipoggyász és a személyi ellenőrzésen átmenni.

Irányítás: a felperes a légitársaság megbízott képviselője jelenlétében várakozott a sorban.

Helymeghatározás: a felperes a 4-es beszálló kapu előtt állt (innen busz vitte volna a járatra).

A bíróság az eset összes lényeges körülményét figyelembe véve megállapította, hogy a beszállás folyamatos volt és a felperes a beszálláshoz elengedhetetlen alapfeltételeknek eleget tett. Az utas a vizsgált időszakban már nem a repülőtér, hanem a légitársaság felügyelete alatt állt, és ennyi feltétel teljesülése már elég ahhoz, hogy az utast ért baleset beszállás közben történtnek minősüljön és a légitársaság fe-

51 Susan Philips v. Air New Zealand Limited, EWHC 800, DMC/SandT/2002.

52 Ramos v. American Airlines, Inc., WL 5075674 (W.D.N.C., 2011).

53 Day v. Trans World Airlines Inc., US Court of Appeals, Second Circuit. 528 F. 2d 31, 1975

lelőssége fennálljon. A hármas teszt egyértelművé tette: a felperes a baleset bekövetkezésének időpontjában beszállási műveletet hajtott végre.

5.2. Kiszállási művelet

A kiszállási művelet megítélése valamivel könnyebb, mint az összetett beszállási folyamat, mert sokkal rövidebb ideig tart és kevesebb vitát generál, ennek ellenére a joggyakorlatban néha okoz meglepetést. A kiszállási művelet végét sokan úgy értelmezik, hogy az utas kilép a repülőgépből, ezzel a légijármű fedélzetét elhagyja, de a bírói döntések szerint ez nem így van. Valójában a kiszállásnak lényegében akkor van vége, amikor az utas eléri a repülőtér épületét és kikerül a légitársaság felügyelete alól.

- a) Abban az esetben, ha a légijármű utashídra (csőre) áll, amikor az utas elhagyja a repülőgépet és végigmegy az utashíd folyosóján, esetleg használja annak liftjét⁵⁴ a kiszállási művelet folyamatában van, olyan zárt területen halad, ahol csak a légitársaság dolgozói, földi kiszolgáló személyzet, biztonsági szakemberek és maguk az utasok lehetnek. Amint megérkezik a repülőtér termináljába és elindul az útlevél- és vámellenőrzésre, a csatlakozójáráthoz, vagy akár a poggyászt kiadó szalaghoz,⁵⁵ a kiszállási művelet befejeződött.
- b) Ha a légijármű külső állóhelyen parkol és az utas az utaslépcsőn lefelé menet elesik, vagy az utas az utaslépcsőt elhagyva a betonon várakozó, a repülőtéri terminálra szállító buszra felszállva, vagy a buszon utazva sérül meg, a baleset a kiszállási művelet alatt történik minősül.⁵⁶ Miután az utas a buszt elhagyja és megérkezik a terminál épületébe és ott történik a baleset, az Egyezmény értelmében nem beszélünk balesetről, mert a baleset a kiszállási művelet befejezése után történt.

A ki- és beszállási műveletek pontos behatárolása sarokkövei a jogalkalmazói eljárásnak, döntő jelentőséggel bírnak, mivel ettől is függ, hogy a baleset fogalmi körébe tartozik-e az adott tényállás, vagy nem. Ennek megállapításához az adott körülményeket, tényeket egyenként feltárva, esetről esetre szükséges

vizsgálni. Minden ügy különbözik egymástól és minden aprónak tűnő részlet számít a tényállás megállapításakor. A bírói gyakorlatban a hármas teszt vált széles körben elfogadottá, amely idővel tovább fejlődött és négy kérdéssé formálódott.⁵⁷ A jogalkalmazásban ugyanis egyre fontosabbá vált az időtényező és az utasnak a repülőgéphez viszonyított helyzeti állapota. Az egymásra épülő kérdések a művelet pontos pozicionálása céljából kiegészültek és a vizsgálat tárgyává tették, hogy a baleset bekövetkezésekor mennyi idő volt a gép indulásáig, a konkrét beszállásig és milyen közel volt a baleset helyszínétől az induló, vagy éppen érkező légijármű.

6. Összegzés

Ha a balesetre vonatkozó, a fentiekben kifejtett hármas feltételrendszer teljesül, és az Egyezmény hatálya az ügyre kiterjed, akkor az Egyezmény szabályai szerint történik a károsult kárigényének az elbírálása. Mégis, miért fontos a károsultnak, hogy az Egyezmény alapján érvényesítse kárigényét? Azért, mert az Egyezmény valóban az utasoknak kedvez, és a károsultak számára a korlátlan felelősséggel rendelkező fuvarozó teljes kártérítést fizet. Nem beszélve arról, hogy a bizonyítási teher is a fuvarozón van. A felperes célja ugyanis – még ha fájdalmát és veszteségét soha nem is tudja a kártérítéssel orvosolni – hogy minél magasabb kártérítési összeget ítéljenek meg számára. A balesetet szenvedett utas a repülőteret, a légijárműgyártót, a légiforgalmi irányítást vagy más harmadik személyt a nemzeti jog alapján perelheti ugyan, de még sikeres igényérvényesítés esetén sem akkora összegre, mint amit a légitársasági helytállás jelent.⁵⁸ Terrorista támadásoknál is nagyon nehéz (a sokszor mentességet, állami védeltséget élvező) repülőterektől a nemzeti jog alapján kártérítést kapni, a károkozó terroristákról nem is beszélve, akik ugyan minden szempontból korlátlan felelősséggel tartoznak, de velük szemben a kártérítési igényt szinte lehetetlen érvényesíteni. A fentiek okán a balesetet szenvedett károsult légiutasok az általuk „elvárt” kártérítési összeget a Montreali Egyezmény rendelkezései alapján leginkább a légitársaságoktól szerezhetik meg.

54 Ugaz v. American Airlines, Inc., 576 F. Supp. 2d 1354 (S.D. Fla.) 2008.

55 Fedelich v. American Airlines, 724 F. Supp. 2d 274, 284 (D.P.R.) 2010.

56 Ricotta v. Iberia Lineas Aereas De Espana, 482 F. Supp. 497 (E.D.N.Y.) 1979.

57 Buonocore v. Trans World Airlines, Inc., 900 F. 2d 8, 11 (2d Cir.) 1990.

58 A felperes beszállási művelet közben, a beszálló kapu felé indulva egy kiálló fémrúdban, amely ugyanolyan színű volt, mint a padló) megbotlott, amelynek következtében könyökét eltörte. A bíróság megállapította, hogy az Egyezmény értelmében baleset történt és a baleset következtében testi sérülés, amelyben a fuvarozó felelőssége megállapítható, ezért a KLM légitársaságot 3 millió USD kártérítés megfizetésére kötelezte. Walsh v. Koninklijke Luchtvaart Maatschappij, (KLM) 09-civ-01803 (RKE) N.V. (S.D.N.Y.) 2011.

Rendelje meg a Jogtudományi Közlöny 2016-os évfolyamát!

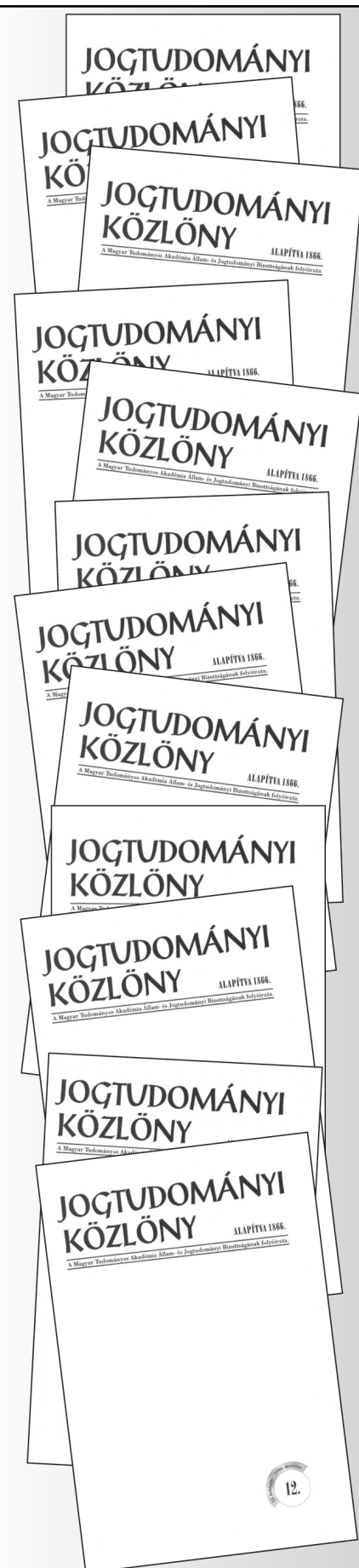
Ára: 20 100 Ft

*Egyetemi hallgatóknak
külön kedvezmények*

Érdeklődjön a Kiadónál!

Kiadja: Logod Bt.,
Telefon: 06/1/214 2453

www.logod.hu

TANULMÁNY

A középérték értékének dilemmája

✎ Fázsi László PhD bírő, Országos Bírósági Hivatal (Budapest) – Toldiné Kulcsár Mónika bírő, Kisvárdai Járásbíróság (Kisvárdai)

A tettarányos büntetés elvének elfogadottá válása óta a büntetések mértékének kérdését mindig is élénk figyelem övezte, aminek az intenzitása napjainkban sem csökken. Ez nyilván több tényezőnek is betudható, amelyek sorába a közfelháborodást kiváltó bűncselekmények elkövetése éppúgy beletartozik, mint az elmúlt évtizedek változó büntetőpolitikája.¹ Ide sorolható azonban a középértékű büntetés kiszabási szabály törvénybe iktatása is, amelynek első bevezetése nem csekély felháborodást váltott ki a büntetőbírói karban,² anélkül azonban, hogy ennek indoka megfelelően artikulálódott volna a jogalkalmazók részéről. Az is megállapítható továbbá, hogy a szabadságvesztés középértékének gyakorlati alkalmazása még ma sem tekinthető problémamentesnek. Ez a középérték alatti szabadságvesztés kiszabása miatt bejelentett terhes ügyészi fellebbezések gyakoriságában, valamint a közép mértékének sokszor pontatlan megállapításában és a kiszabott büntetési tartam meghatározásának nemegyszer sematikus megindolásában egyaránt tükröződik. Ezért fontos és aktuális megítélésünk szerint „a büntetés középértékének, vagyis a normális büntetésnek kérdése”.³ Erre tekintettel a továbbiakban a *középértékű büntetés kiszabási szabály* jogtörténeti gyökereivel, hatályos szabályozásának alakulásával, s ennek dogmatikai, valamint gyakorlati kérdéseivel és problémáival foglalkozunk, külön figyelmet fordítva a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei ítélkezési gyakorlat alakulására.

I. Jogtörténeti előzmény

1. A forrás

A hatályos szabályozás történeti előzményét a királyi Kúria 1885. november 26-án a büntetés középértékéről meghozott 49. számú *döntvénye* [Döntvény] jelenti, amely szerint a „B.T.K.⁴ 89., 90., és 91. §-ának egymáshoz való viszonyításából kitűnik, hogy a büntetés az elkövetett cselekményre a törvény különös részében meghatározott legalacsonyabb és legmagasabb mértéke között szabandó ki, – továbbá, hogy a büntetés, a büntetendő cselekménynek és az ezt elkövető-

inek körülményeihez képest, a törvényben meghatározott tétel két végpontja közt vagy felfelé vagy lefelé haladva állapítandó meg, – hogy e két határ közt a konkrét büntetés a 90. §. esetében a magasabb végpont felé közeledés, a 91. §. esetében pedig az alacsonyabb végpont felé közeledés vagy ezek elérése állapítandó meg. Mindezekből önként következik, hogy a büntetési tétel legmagasabb és legalacsonyabb mértéke között oly középső pontnak kell lennie, mely az esetben alkalmazandó, ha sem a 90., sem pedig a 91. §. esete nem forog fenn, s amely központból túlnyomó súlyosító körülmények fennforgása esetében a 90. §. által megjelölt irányba, túlnyomó enyhítő körülmények esetében pedig a 91. §-ban megjelölt irányban kell a büntetés kimérésénél kiindulni.”⁵

1 Ld. pl. Kónya István: A Btk. változásai avagy a Btk. elmúlt évtizede. Magyar Jog 2010.9. sz. 513-521.

2 Pl. Gellér Balázs szerint a bírói kar kezdetétől fogva ellenezte a középértéket. Forrás: «http://www.geller.shp.hu/hpe/web.php?a=geller&o=buntetes_kozepmertek_H3tt» [2015. május 4-i letöltés.]

3 Edvi Illés Károly: Normális büntetés. In: Angyal Pál [szerk.]: Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése ötvenedik évfordulójának ünnepére. Wessely és Horváth könyvnyomdája, Pécs, 94.

4 1878. évi IV. törvénycikkkel elfogadott magyar Büntető Törvénykönyv a büntettekről és a vétségekről.

5 A felső bíróságok gyakorlata. Franklin-Társulat, Budapest, 1891. 1. kötet Büntető döntvények 119.

A kúriai *döntvény* helyes értelmezéséhez természetesen a *büntető törvénykönyvi hivatkozásainak* tartalmával is tisztában kell lennünk, ezért szükséges kiemelni a következőket: „89. § A büntetések kiszabásánál figyelembe veendő a bűnösség fokára befolyással bíró súlyosító és enyhítő körülmények. 90. § Ha a súlyosító körülmények, - számuk vagy nyomatékuk tekintetében tulnyomóak: a büntetésnek az elkövetett cselekményekre megállapított legmagasabb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó. 91. § Ha pedig az enyhítő körülmények tulnyomóak: a cselekményre a megállapított büntetésnek legkisebb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó.

Ily esetben a halálbüntetés életfogytig tartó fegyházra, az életfogytig tartó fegyház pedig tizenöt évre változtatandó.” Edvi Illés Károly szerint „Ebből [...] logikai kényszerűséggel következik, hogy midőn a súlyosító és enyhítő körülmények egymást ellensúlyozzák, vagy midőn sem súlyosító, sem enyhítő körülmények nem állapíthatók meg, és így sem a 90., sem a 91. §. nem alkalmazható: ez esetben normális büntetés az a középső ponton levő büntetés, amely ponttól a 90. §. esetében felfelé, a 91. §. esetében lefelé kell távolodni. A 49. számú döntvény aritmetikai pontossággal meg is határozza, hogy konkrét esetben minő számítás mellett találjuk meg e középértéket.”⁶ E számítási módszer szerint „a büntetés középtartama oly módon határozandó meg, hogy az azon cselekményre a büntető törvény által meghatározott büntetési tétel legalacsonyabb és annak legmagasabb mértéke közötti különbséget egyenlő részre felosztatik s az ekként eredményezett mennyiséghez hozzáadatik azon mennyiség, mely a számtani egységtől a büntetési tétel legalacsonyabb tartamáig fennmaradt”.⁷

Mindennek tükrében ma is maradéktalanul egyetérthetünk a bevezetőben már idézett *Edvi Illés Károly* álláspontjával abban, hogy: „Amit a Curia e döntvényében mond, az logikailag hozzáférhetetlen igazság.”⁸ A számítási módszer következetes alkalmazása azonban a gyakorlatban esetenként *drákói szigorúságú büntetések* kiszabását eredményezte volna, ami az enyhítő szakasszal való visszaélésre ösztönözte a bírókat a büntetés megfelelő mértékű egyéniesítése érdekében, s ennek következtében a középérték figyelembevételével történő bünteteskiszabás helyett „rendszerre a kivételes esetekre szánt 92. §. alkalmazása vált”.⁹ Ennek kiküszöbölését azonban Edvi Illés Károly nem a középérték figyelembevételének, hanem a közbelső

minimumok törvényi előírásának elhagyásával tartotta megoldhatónak.¹⁰ Szerinte ugyanis „csak különös minimumok felállítása nélkül juthat a bíró abba a helyzetbe, hogy mindenkor az eset körülményeinek s a tettes egyéniségének megfelelő büntetést szabhasson ki a nélkül, hogy önkényesen igénybe kellene vennie a mai 92. §-nak megfelelő rendkívüli enyhítő szakaszt”.¹¹ E probléma felvetése és az ennek megoldására tett javaslat megvalósulásának elmaradása ellenére is figyelmet érdemlő lehet napjaink bünteteskiszabási gyakorlatának értékelésekor, különösen *Finkey Ferenc* következő álláspontjának tükrében: „Egy talán alaptalan felmentés, vagy túl enyhe ítélet nem kelt oly erkölcsi felháborodást, az államra és a társadalomra sem jelent oly kárt vagy veszélyt, mint az alaptalan elítélés vagy a túl szigorú ítélet. Az előbbi esetben csak a bíróság vagy más hatóságok ügyetlensége, vagy a bírák lágyszívúsága felett bosszankodunk, utóbbi esetben az elkövetett igazságtalanság erkölcsi érzésünket sérti.”¹²

2. A változások szele

A bírák „lagyszívúságának” problémáját merőben más módszerekkel kiküszöbölő kommunista korszak büntetőpolitikájának megvalósításához az „aritmetikai pontosságra” törekvő bünteteskiszabási szisztéma nyilvánvalóan alkalmatlan volt, miután ehhez nem csupán esetenként volt szükség drákói szigorúságú büntetések kiszabására. Ennek az ideológiája azonban az volt, hogy „a szocialista bünteteskiszabás egyéniesítési igényével összeegyeztethetetlen a középérték-elmélet, mely mechanikus bünteteskiszabást eredményezne.”¹³ Ennek megfelelően a büntető törvénykönyv általános részéről szóló *1950. évi II. törvény* [Btá.] a büntetés kiszabására vonatkozóan már csupán a következőket rögzítette az 50. §-ának (2) bekezdésében: „A büntetést – általános céljának szem előtt tartásával – a törvény által megszabott kereten belül olyan mértékben kell kiszabni, amely igazodik a büntett társadalmi veszélyességéhez és az elkövető egyéniségéből a társadalomra háruló veszélyhez, megfelelő az elkövető bűnösségének, valamint az elkövető terhére, illetőleg javára egyébként figyelembe jövő körülményeknek és az okozott sérelemnek is (büntetés súlyosbító és enyhítő körülmények).” Ennek megfelelően a Döntvényt a Magyar Népköztársaság

6 Uo. 97.

7 Uo. 122.

8 Edvi Illés i. m. 96.

9 Edvi Illés i. m. 100.

10 További korabeli vélemények ismertetését ld. Gaál Attila: A büntető ítélkezés és a Btk. Novella (Gondolatok a büntetés középértékéről) Magyar Jog 2001. 2. sz. 65-80.

11 Uo. 99.

12 Finkey Ferenc: A felek fogalma és köre a büntetőjogi per mai elméletében. In: Angyal Pál [szerk.]: Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése ötvenedik évfordulójának ünnepére. Wessely és Horváth könyvnyomdája, Pécs, 128.

13 Rendeki Sándor: A büntetés kiszabása. Enyhítő és súlyosító körülmények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 49.

Legfelsőbb Bíróságának irányelvei és elvi döntései tárgyában kiadott 4338/1949. (XII. 6.) MT rendelet 9. §-ának (2) bekezdése alapján elvégzett felülvizsgálatának eredményeként a Legfelsőbb Bíróság Elvi tanácsa az 1950. december 22-én meghozott 11820/1950-16. számú elvi határozatával hatályon kívül helyezte, azaz az indokolással, hogy: „A határozatban kifejezett elvi álláspont a Btá. V. fejezetében foglalt rendelkezés folytán alapját veszítette.”¹⁴ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény [II. Btk.] lényegében véve hasonló megoldást alkalmazott, amikor a 64. §-ának (1) bekezdésében a büntetés kiszabásának elveit a következőképpen rögzítette: „A büntetést – céljának (34. §) szem előtt tartásával – a törvényben meghatározott keretek között úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a bűncselekmény és az elkövető társadalomra veszélyességéhez, a bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosító és enyhítő körülményekhez.” A büntetés célját meghatározó törvényhely számától eltekintve szó szerint ugyanezt a megfogalmazást találjuk a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény [III. Btk.] 83. §-ában is.

Ennek ellenére a középérték kérdésének jelentőségét a jogtudomány a szocializmus időszakában is elismerte. Ezt jelzi *Földvári József* álláspontja is, amely szerint: „Mivel mind a törvényhozói, mind a bírósági értékelés számokban is kifejezést nyer, az összehasonlítás egyszerűen megtörténhet; minden bűncselekménytípus büntetési tételének alsó és felső határát meghatározza a törvényhozó. Ez az ő általános értékelésének a megnyilvánulása. A bíró konkrét értékelése már egy meghatározott mennyiségben fejeződik ki. A fentiek szerint a bírói értékelésnek, a konkrét büntetések mértékének az esetek többségében a törvényi értékelés középértékével kellene egybevágnia. Azt is mondhatnánk tehát, hogy ha a bírói értékelés a törvényhozói értékelésnek megfelelően történne, akkor a törvényhozó által meghatározott büntetés alsó és felső határát egyformán kevés esetben közelítené meg a bíróság, míg e határok közötti átlagmennyiség kerülné a leggyakrabban kiszabásra. Ugyanis elfogadhatjuk azt a feltételezést, hogy az életben a tipikus eset fordul elő legtöbbször, ettől eltérő eset ritkábban, és pedig annál ritkábban, minél jobban eltérnek ezek a tipikus esettől.”¹⁵

3. A rendszerváltás után

Ebben látjuk az indokát annak is, hogy a büntetési tétel középértékének figyelembevételével történő

büntetéskiszabási gyakorlattal ennek törvénybe iktatását megelőzően is találkozhatunk.¹⁶ A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság egyik ítéletének indoklásában pl. a következőket fejtette ki a büntetés mértékével kapcsolatban: „A házastársa sérelmére, egyenes szándékkal, jelentős tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető vádlottal szemben, a súlyosító és enyhítő körülmények arányára is figyelemmel, a bíróság a (2 évtől 8 évig terjedő) büntetési tételkeret középértékét megközelítő szabadságvesztés kiszabását tartotta indokoltnak: a büntetéskiszabásnál irányadó körülményekkel arányban állónak, ugyanakkor a büntetés céljának eléréséhez szükségesnek is.”¹⁷ Ugyancsak a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság egy másodfokú ítéletében a szabadságvesztés tartamának felemelését a következők szerint indokolta: „A bűnösségi körülmények ilyen alakulása mellett az elsőfokú bíróság által a bűnöző életvitelt folytató, rendkívül elszaporodott bűncselekményt elkövető vádlottal szemben – a felemelt büntetési tételkeret középértékét meg sem közelítő tartamban – kiszabott szabadságvesztés nem felel meg a büntetés kiszabás elveinek és nem lehet alkalmas a büntetés céljának, a társadalom védelmének eléréséhez.”¹⁸

A büntetéskiszabási elvek szabályozása terén azonban csak a III. Btk. 1998. évi LXXXVII. törvénnyel [Bn.] bevezetett módosítása hozott változást a következő rendelkezés törvénybe iktatásával: „Határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke irányadó. A középértéket akként kell megállapítani, hogy a büntetési tétel alsó határához a felső és az alsó határ közötti különbség felét kell hozzáadni.”¹⁹ E szabály bevezetésének indoka az volt, hogy „általában véve a büntetéskiszabási gyakorlat jelentősen alatta marad a törvény szerint kiszabható felső határnak, és a büntetési tétel középértéke sem tekinthető tipikusnak. Ez arra enged következtetni, hogy a Különös Részi (egyes) büntetési tételkeretek emelése önmagában nem elégséges a változtatásra. Az enyhébb büntetéskiszabás okaként merült fel, hogy 1989-93 között olyan Btk. módosítások születtek, amelyek lazítottak a büntetéskiszabás kötöttségein, nagyobb teret engedve a bírónak. Téves azonban az a következtetés, ami ebből azt vonta le, hogy a jogalkotó az enyhébb elbírálásra sarkallta a jogalkalmazókat; egyszerűen nem történt más, mint nagyobb hangsúly lett a bírói mérlegelésnek; azonban tény, hogy ezt követően enyhültek a kiszabott büntetések. [...] Az a cél, hogy a jogalkalmazást a jogalkotó a súlyosabb büntetéskiszabás felé terelje, leginkább a büntetőjog

14 Nizsalovszky Endre [szerk.]: A Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsának Határozatai I. kötet (1950. év) Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1951. 182-183.

15 Földvári József: A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 210-211.

16 Pl.: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság B.741/1991/115., B.743/1991/9., B.993/1992/10., B.84/1992/5., B.1337/1992/6. számú ítéletei.

17 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság B.84/1992/5. sz. ítélet 14. o.

18 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság Bf.225/1994/3. sz. ítélet 4. o.

19 III. Btk. 83. § (2) bekezdés.

általános rendelkezésének módosításával érhető el.”²⁰

Nem kevésbé tanulságos a középértékes szabály bevezetésének részletes *indokolása* sem, annál is inkább, mert nem csupán ennek indokait teszi még nyilvánvalóbbá, hanem egyszersmind a mibenlétét is egyértelművé teszi a következők rögzítése révén: „A törvény nem változtat a Btk. büntetési rendszerén, illetve a jogalkotó és a bíróság közötti kompetencia-megosztáson. Ugyanakkor két irányban kiegészíti a büntetéskiszabás elveire vonatkozó jelenlegi rendelkezéseket. Egyfelől a büntetéskiszabási tevékenység kiindulópontjaként írja elő az adott tételkeret középértékéhez történő viszonyítást. Ez nem jelenti a tételkeret adta lehetőségek negligálását, vagy szűkítését, nem teszi a büntetési rendszert abszolúte határozottá, és nem hoz létre büntetéskiszabási kényszerhelyzetet sem. A jogalkotó a jelenlegi büntetéskiszabásra vonatkozó elvekben is előírt körülmények és a választható büntetés közötti viszony vizsgálatához ad támpontot. Ha semmilyen számba jöhető körülmény nincs, akkor értelemszerűen ez a viszony sem áll fenn. Ugyanakkor semmi nem zárja ki (a jövőben sem) azt, hogy a bíróság az egyes körülményeket saját belátása szerint vesse össze, értékelje, hiszen továbbra sem lesznek a körülmények törvényi szinten kimerítően felsorolva, illetve súlyozva. Ebből következően a törvényben a jogalkotó pusztán reális hivatkozási alapot teremt arra, hogy a büntetéskiszabásban megnyilvánuló bírósági értékelés szerinti körülményeket vitassák. Emellett a törvényben tükröződik a jogalkotónak az az elvárása is, hogy a bíróság adjon kimerítő indokolást a tételkeret adta lehetőség kihasználásáról. A törvény rendelkezései nyilvánvalóan érintik a jogalkalmazás elvi irányításának a büntetéskiszabási gyakorlat tapasztalatain alapuló megfontolásait.”²¹

A szóban forgó szabály azonban csupán *egy kormányzati ciklust* ért meg annak következtében, hogy a 2003. évi II. törvény 2003. január 14. napjától kezdődően hatályon kívül helyezte a III. Btk. 83. §-ának (2)-(4) bekezdéseit.²² A következő kormányváltást követően azonban ezek a rendelkezések a 2010. évi LVI. törvénnyel változatlan formában ismételt törvénybeiktatásra kerültek 2010. június 23-ai hatállyal,²³ s a III. Btk. hatályban léteig változatlan formában érvényben maradtak.

II.

A hatályos szabályozás

4. A törvényi rendelkezések

A 2012. évi C. törvénnyel elfogadott Büntető Törvénykönyv [IV. Btk.] a *büntetés kiszabásának elvei* alcím alatt a következő rendelkezéseket tartalmazza: „80. § (1) A büntetést az e törvényben meghatározott keretek között, céljának szem előtt tartásával úgy kell kiszabni, hogy az igazodjon a bűncselekmény tárgyi súlyához, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez. (2) Határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke irányadó. A középérték a büntetési tétel alsó és felső határa összegének fele. (3) Ha e törvény a büntetés kiszabása esetén a Különös Részben meghatározott büntetési tételek emelését írja elő, a (2) bekezdésben meghatározott számítást a felemelt büntetési tételekre tekintettel kell elvégezni. (4) Ha a bíróság szabadságvesztést szab ki, a büntetés mértékét a végrehajtás felfüggesztése, illetve a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének a figyelmen kívül hagyásával állapítja meg.” A tárgyalásról lemondás esetén kiszabható halmazati büntetés mértékének megállapítására vonatkozóan azonban a IV. Btk. egy további speciális rendelkezést is tartalmaz, amely szerint: „Ha e törvény a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények közül legalább kettőre határozott ideig tartó szabadságvesztést rendel, a 83. § (1)-(2) bekezdése alapján kiszabható legsúlyosabb büntetési tétel felső határa a legmagasabb büntetési tétel középértékével emelkedik, de nem érheti el az egyes bűncselekményekre a 83. § (1)-(2) bekezdés alapján kiszabható büntetések együttes tartamát.”²⁴

5. A középérték mibenléte

A büntetési tétel középértékének figyelembevételével történő büntetéskiszabásra vonatkozó szabály első

20 Bn. Általános indokolásának 2. pontja. [Forrás: CompLex Jogtár Plusz]

21 Uo. 18. §-hoz fűzött indokolás 3.

22 88. § (1) bek. e) p.

23 1. §.

24 84. § (2) bek.

törvénybe iktatása által kiváltott jogalkalmazói felháborodás alapját a *bírói függetlenség* elvének megsértésére való hivatkozás jelentette, ami nem csak azért problematikus, mert a módosítás lényegének félreértését tükrözi, hanem főleg azért, mert kérdésessé teszi az ilyen álláspontot képviselő bírók büntetékiszabási gyakorlatának szakmai megalapozottságát. A III. Btk. 83. § (2) bekezdése alkotmányellenességének utólagos megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítvány elutasítása tárgyában meghozott 13/2002. (III. 20.) AB határozat [ABh.] indoklásában az *Alkotmánybíróság* által kifejtettek szerint ugyanis „a törvényeknek való alárendeltség az ítélkezési tevékenység függetlenségének egyetlen és lehetséges alkotmányos korlátja, amely éppen úgy hivatott minden nemű önkény lehetőségének kizárására, mint a jogbiztonság szolgálatára”.²⁵

A büntető törvénykönyveink pedig – közülük a B.T.K. kifejezetten, míg a II-III. Btk. implicite – mindig is megkívánták a bírótól a büntetési tétel közép-mértékének a figyelembevételét a szabadságvesztés kiszabásakor a *relatív határozott szankciórendszer* logikájából következően. „A jogalkotó a törvényi tényállásokhoz rendelt tételkeretek meghatározásakor ugyanis nyilvánvalóan valamilyen, az enyhítő és súlyosító körülmények hiányát vagy egymást kioltó hatását figyelembe vevő képzeletbeli büntetésből indult ki. Gondolatban az általános, absztrakt törvényi tényálláshoz egy képzeletbeli, megfelelőnek tartott, általános és absztrakt büntetést rendelt. A mi büntetési rendszerünk pedig – amely, mint általában a korszerű kódexek, a tettek és a tettesek sokszínűségéből adódóan e képzeletbeli absztrakt büntetéstől lefelé és felfelé is eltérést tesz lehetővé (vagyis kereteket és nem konkrét büntetéseket rendel az egyes tényállásokhoz) – ebből egyértelműen adódott az alsó és a felső határ meghatározottsága. (Ha kb. három év szabadságvesztést véltek – ismételten hangsúlyozom, »elvileg« – általánosnak vagy általánosnak, akkor a törvény relatív határozott büntetési rendszerének megfelelő fokozatát alapul véve – a büntetést egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztésben határozzák meg). Világos ugyanis, hogy az ugyanannak a törvényi tényállásnak a keretei között értékelhető konkrét történeti tényállásokat a gyakorlatban rengeteg egyedi körülmény árnyalhatja: ha valami általában körülbelül három év szabadságelvonást indokol, az a bűnösségi körülmények nyomasztó túlsúlya esetén alapul szolgálhat ennél jóval súlyosabb vagy enyhébb büntetés kiszabására is, sőt, bizonyos esetekben a törvényi keretek mind alul, mind felül át is léphetők.”²⁶

Ezért nem lehet egyetérteni *Molnár László* álláspontjával abban, hogy a bírói gyakorlat azért negligálta a „középmérték-elméletet”, mert „amíg a törvényi büntetési tétel felső határát a bíróság – halmazat esetén kívül – nem lépheti át, addig az alsó határnak nincs ilyen határozott jellege a törvényben általánosságban meghatározott esetben [...] a bíróság a büntetést a törvényi büntetési tétel alsó határánál enyhébb mértékben, sőt – megfelelő esetben – enyhébb büntetési nemből is kiszabhatja. Így a bíróság által a konkrét ügyben ténylegesen alkalmazható büntetés mértéke nem a törvényi büntetési tétel határai között, hanem az enyhítésre vonatkozó törvényi szabályok alkalmazásával kiszabható legkisebb büntetés, és a törvényi büntetési tétel felső határa között mozoghat.”²⁷ *Tóth Mihály* idézett okfejtéséből ugyanis világosan kitűnik, hogy a szabadságvesztés kiszabásakor a bírónak mindig a különös részi büntetési tétel közép-mértékéből kell kiindulnia, attól függetlenül, hogy erről külön rendelkezne a büntető törvénykönyv. Ennek törvénybe iktatása tehát semmi esetre sem korlátozza/korlátozza a bíró ítélkezési függetlenségét, csupán nyilvánvalóvá, s ezáltal az indokolási kötelezettsége révén mindenki számára megalapozottabban értékelhetővé vagy akár vitathatóbbá is teszi az általa kiszabott büntetés mértékét.

A közép-mérték figyelembevételével történő büntetékiszabás törvénybe iktatása tehát sem a bírói függetlenség korlátozásaként, sem a terhelt helyzetének súlyosbításaként nem fogható fel, mert pusztán annyi történt, hogy a jogalkotó törvényi szinten deklarálta azt a büntetékiszabási szempontot, amelynek a szem előtt tartása ennek hiányában is a jogalkalmazó bíró kötelessége. Egyetérthetünk tehát *Tóth Mihály* még 2010-ben megfogalmazott álláspontjával abban, hogy „ez az előírás adott esetben indokolt büntetőpolitikai igényt fogalmazhat meg, a büntetés kiszabásában is megnyilvánuló bírói függetlenséget nem sérti, s talán az is elmondható, hogy következetes elvi alapon álló, követhető és követendő ösvényt nyithat az eddig sokszor egyoldalú, vagy kellően legalábbis ki nem vezetett tévutak helyett”.²⁸ Ezt megerősíti az is, hogy az ABh. indoklása szerint a közép-mérték figyelembevételét előíró rendelkezés nem jelent „olyan kötelezettséget sem a bíróságra nézve, hogy a határozott szabadságvesztés alkalmazása során kizárólag az adott bűncselekményre megállapított büntetési tételkeret alapján a Btk. 83. § (2) bekezdés második mondata szerint számított mértékű büntetés (közép-mérték) lenne a vádlottra kiszabható. A vitatott szabály ez

25 ABh. 6.

26 Tóth Mihály: Néhány észrevétel a Btk. legutóbbi módosítása kapcsán. Jogi Iránytű. Az MTA Jogtudományi Intézetének tájékoztató kiadványa 2010. 1., 1.

27 Molnár László: A büntetés meghatározó tényezők. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961., 103. o.

28 Tóth: im. uo.

esetben is csak a büntetéskiszabási tevékenység kiinduló szempontjaként írja elő a középértékhez történő viszonyítást, tehát pusztán orientáló jellegű szabály, amelyet a törvény további rendelkezéseivel összhangban kell alkalmazni.²⁹

A jogalkalmazó orientálása pedig semmi esetre sem jelenti a hatalmi ágak egyensúlyának megbontását. A német Büntető perrendtartás például a büntetés kiszabásával összefüggésben a következő kötelezettséget rója a bíróra: „A büntetőítélet indokainak ezen túlmenően az alkalmazott büntetőtörvényt meg kell jelölniük, és azokat a körülményeket felvezetniük, amelyek a büntetés kiszabásakor meghatározók voltak. Ha a büntetőtörvény kevésbé súlyos körülmények fennállásától teszi függővé az enyhítést, az ítéleti indokolásnak ki kell térnie arra, amiért ezeket a körülményeket elfogadták, vagy a tárgyaláson tett indítvány ellenére elvetették; ez értelemszerűen vonatkozik a Büntető Törvénykönyv 47. §-a szerint kiszabott szabadságvesztésre. Az ítéleti indokoknak meg kell adniuk azt is, hogy egy különösen súlyos esetet miért nem állapították meg, ha egyébként adottak azok az előfeltételek, amelyeknek megfelelően a büntetőtörvény szerint

ilyen eset általában fennáll; ha ezek az előfeltételek nem állnak fenn, azonban mégis egy különösen súlyos esetet állapítanak meg, a második mondatot megfelelően kell alkalmazni. [...]”³⁰

6. A középérték számítása

Az előzőekben láthattuk, hogy a középérték kérdésének háromszori felbukkanása egyszersmind a számítási módjának háromféle meghatározását is jelenti. Ennek ellenére azt is megállapíthatjuk, hogy pusztán *formális eltérésekről* van szó, mivel mindhárom meghatározás alkalmazásával ugyanarra az eredményre jutunk, ami könnyen belátható a következő példán (1. sz. táblázat) keresztül, amely az 5 évtől 10 évig terjedő büntetési tételt veszi alapul.

A példa szerinti levezetések eredménye azt is jelzi, hogy nyilvánvalóan megbízható és egyszerűen alkalmazható számítási módszerről van szó. Ennek megfelelően a IV. Btk. szerint alkalmazható büntetési tételkeretek középértéke a következők szerint alakul (2. sz. táblázat).

1. sz. táblázat

A középérték kiszámításnak módszerei

Forrás	Számítási mód	Középérték
Döntvény	10-5-5:2-2,5 5-	7 és fél év
III. Btk	5+ 10-5-5:2- 2,5-	7 és fél év
IV. Btk.	5 10-15:2-	7 és fél év

2. sz. táblázat

A IV. Btk. büntetési tételeinek középértéke

Büntetési tétel		Középérték
alsó határa	felső határa	
3 hónap	1 év	7 és fél hónap
3 hónap	2 év	1 év másfél hónap
3 hónap	3 év	1 év 7 és fél hónap
3 hónap	5 év	2 év 7 és fél hónap
1 év	5 év	3 év
2 év	8 év	5 év
5 év	10 év	7 év 6 hónap
5 év	15 év	10 év
5 év	20 év	12 év 6 hónap
10 év	20 év	15 év

29 ABh. 4.

30 Strafprozeßordnung 257. § (3) bek. Forrás: Stál József: Az elsőfokú ítélet szerkesztése a német büntetőeljárás jogban. Kézirat 3.

A 2. számú táblázat szerinti középérték tartamok alkalmazhatóak a IV. Btk. 84. §-ának (2) bekezdése szerint a tárgyalásról lemondás esetén kiszabható halmazati büntetés tartamának megállapításához is, viszont a felemelt büntetési tételek esetén természetesen nem érvényesek. A IV. Btk.a Különös részében meghatározott büntetési tételek emelését a következő esetekben írja elő (3. sz. táblázat).

A különös és többszörös visszaesőkkel szemben alkalmazandó felemelt büntetési tételkeretek kö-

zépértékének tartamát a következő (4. számú) táblázat tartalmazza.

A táblázat adataiból láthatóan a felemelt felső határ figyelembevételével számított középérték közelít az alapul szolgáló tételkeret felső határához, ami annyit jelent, hogy a jogalkotó értékelése szerint a minősített bűnismétlés büntetéskiszabási jelentőségének absztrakt megítélése a büntetési tétel, illetve irányadó tartam ilyen mértékű emelését kívánja meg. Értelemszerűen ez vonatkozik az erőszakos többszörös

3. sz. táblázat

A büntetési tételkeret emelésének esetei

Törvényhely	Büntetési tételkeret emelésének középértéke	
	oka	mértéke
81. § (3) bekezdés	bűnhalmazat	a legmagasabb büntetési tétel fele [de nem érheti el az egyes bűncselekményekre megállapított büntetési tételek felső határának együttes tartamát, illetve maximum 25 év]
89. § (1) bekezdés	különös/többszörös visszaesői minőség	a legmagasabb büntetési tétel fele [de maximum 25 év]
90. § (2) bekezdés	erőszakos többszörös visszaesői minőség	a súlyosabban büntetendő személy elleni erőszakos bűncselekmény büntetési tétele felső határának kétszerese [de maximum 25 év]
91. § (1) bekezdés	bűnszervezetben történő elkövetés	a büntetési tétel felső határának kétszerese [de maximum 25 év]

4. sz. táblázat

A IV. Btk. különös és többszörös visszaesőkre vonatkozó büntetési tételeinek középértéke

Felmerült büntetési tétel			Középérték
alsó határa	felső határa	felemelt felső határa	
3 hónap	1 év	1 év 6 hónap	10 és fél hónap
3 hónap	2 év	3 év	1 év 7 és fél hónap
3 hónap	3 év	4 év 6 hónap	2 év 4 és fél hónap
3 hónap	5 év	7 év 6 hónap	3 év 10 és fél hónap
1 év	5 év	7 év 6 hónap	4 év 3 hónap
2 év	8 év	12 év	7 év
5 év	10 év	15 év	10 év
5 év	15 év	22 év 6 hónap	13 év 9 hónap
5 év	20 év	25 év	15 év
10 év	20 év	25 év	17 év 6 hónap

visszaesők jogalkotó általi megítélésének kérdésére is, aminek számszerűsített adatait a következő (5. számú) táblázat tartalmazza.

A IV. Btk. legújabb módosításának³¹ eredményeként pedig a büntetési tétel kétszeres emelése is egyértelműen kötelezővé vált – 2015. július 1. napjától kezdődő hatállyal – annak annak előírása által, hogy: „Ha ennek feltételei az adott bűncselekmény vonatkozásában fennállnak, a bűnhalmazatban lévő bűncselekmény büntetési tételét a különös, a többszörös és az erőszakos többszörös visszaesőkre, továbbá a bünszervezetben történő elkövetésre vonatkozó rendelkezések alapján, a (2) és (3) bekezdés alkalmazását megelőzően kell megállapítani.”³²

7. A szabályozás kockázata

M. Tóth Balázs szerint a középértékes szabály „azt jelenti, hogy pl. egy rablás esetén, amelynek szankciója alapesetben 2-8 évig terjedő szabadságvesztés, a büntetés »kiinduló mértéke« 5 év, vagyis, ha az enyhítő és a súlyosbító körülmények egyensúlyban vannak, ezt kell kiszabnia a bíróságnak”.³³ Ez természetesen helytálló állítás, annak megjegyzése mellett, hogy az enyhítő és súlyosbító körülmények egyensúlya nyilván nem ezek számbeli, hanem jelentőségbeli kiegyenlítetttségét jelenti, aminek a megítélése viszont a bírói kompetencia körébe tartozik. Ebből következően a szabadságvesztés tartamának a középérték figyelembevételével történő meghatározása nem pusztán néhány matematikai alpművelet eredményének megállapítását jelenti. Ennek megfelelően a konkrét ügyben ítélező bírónak – M. Tóth Balázs véleményével ellentétben – az 5 évi büntetést csak abban az esetben kell kiszabnia, ha a meggyőződése szerint az enyhítő és súlyosbító körülmények jelentőségüket te-

kintve éppúgy kiegyensúlyozzák egymást, mint a tisztességes kereskedő mérlegének két serpenyője, amikor annyiért fizetünk, mint amennyit kapunk. A középérték figyelembevételének törvénybe iktatása tehát már pusztán e miatt sem eredményezheti a súlyosabb büntetés kiszabását, ha a bíró az igazságszolgáltatás szuverén tényezőjeként képes gyakorolni hivatását.

Ezért a hatályos szabályozás valós problémáját a középérték felemelt büntetési tétel szerinti számításának előírása jelenti, különösen kétszeres emelés esetén, miután ilyenkor a büntetés középértékének következetes alkalmazása esetén kiszabható szabadságvesztés tartama a tetтарыos büntetés elvének érvényesülését is kérdésessé teheti. Így például – egy tipikus esetet alapul véve – a rablás büntette és a testi sértés büntettének kísérlete³⁴ miatt az erőszakos többszörös visszaeső vádlottal szemben kiszabható halmazati büntetés középértéke egy nap híján 10 és fél évi fegyház. Ilyen esetekben pedig olyan nyomatékos enyhítő körülmények általában nem szoktak felmerülni, amivel a középérték alatti büntetési tartam kiszabása indokolható lenne. Ennek eredményeként pedig a példaként felhozott esetben, a bűnösségi körülmények kiegyensúlyozottsága mellett, csaknem fél évvel hosszabb tartamú büntetést kellene kiszabni, mint a szándékos emberölés alapesetét megvalósító gyilkossal szemben. Miközben a két bűncselekmény egymással alig összevethető súlyosságú következményének tükrében a büntetések mértékének aránytalansága elég nyilvánvaló, hiszen egy ember életének elvételét semmi esetre sem lehet azonos módon megítélni – az ad abszurdum – 5 forint 8 napon belül gyógyuló sérülést okozó bántalmazással való elvételével, ami szükségképpen befolyásolhatja a bírói gyakorlatot a középérték következetes figyelembevételében.

Ezt jelzi, hogy a Fővárosi Bíróság másodfokú ta-

5. sz. táblázat

A IV. Btk. erőszakos többszörös visszaesőkre vonatkozó büntetési tételeinek középértéke

Felmerült büntetési tétel			Középérték
alsó határa	felső határa	felemelt felső határa	
3 hónap	3 év	6 év	3 év 6 és fél hónap
1 év	5 év	10 év	5 év 6 hónap
2 év	8 év	16 év	9 év
5 év	10 év	20 év	12 év 6 hónap
5 év	15 év	életfogytig tartó szabadságvesztés	
5 év	20 év	életfogytig tartó szabadságvesztés	
10 év	20 év	életfogytig tartó szabadságvesztés	

31 Az egyes büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2015. évi LXXV. törvény 19. §.

32 IV. Btk. 81. § (4) bekezdés.

33 A három csapás – becsapás. Forrás: «http://nol.hu/velemeney/20100601-a*csapas*becspas-683341» [2015. április 30-i letöltés.]

34 Ennek megállapítása pedig a gyakorlatban meglehetősen könnyen megy. Ld. Fázsi László – Stál József: A bűncselekmény eshetőleges szándékkal megvalósított kísérletének kérdései. Magyar Jog 2011. 10. sz. 608-615.

nácsai által az 1999. március 1. után elkövetett bűncselekmények miatt 2001-ben befejezett 310 ügy vizsgálatának eredményeként az volt megállapítható, hogy a középértékűtől való leglényegesebb eltérések a felemelt büntetési tételkeret esetében mutatkoztak.³⁵ Ehhez képest a hatályos szabályozás az idén is változott, ez pedig szükségszerűen a középértékű büntetéskiszabási szabály negligálását eredményezheti az ítélkezési gyakorlatban, ami a IV. Btk. 80. §-ának (3) és 81. §-ának (4) bekezdéseiben szereplő rendelkezések hatályon kívül helyezésével elkerülhető lenne. Ez annál is inkább indokolt lenne, mert megítélésünk szerint a középértékű felemelt tétel szerinti számításának éppúgy nincs értelme, mint ahogy a IV. Btk. 82. §-ának (2) bekezdése által lehetővé tett alsó határ figyelembevételével történő számítgatásnak sem, miután ennek alkalmazására akkor kerülhet sor, ha a törvény által előírt speciális minimumnál rövidebb tartamú szabadságvesztés kiszabása szükséges a büntetéskiszabási elvek érvényesülésének biztosításához, vagyis amikor az irányadó büntetési tétel nem lehet mérvadó, ami azonban értelemszerűen csak ennek középértékéből kiindulva ítéltető meg. A konkrét büntetés kiszabásának zsinórmértéke tehát csak ennek értéke lehet, nem pedig a kiszabható legenyhébb szabadságvesztés tartamának figyelembevételével számított másik „középérték”.

Lényegét tekintve ez a helyzet áll fenn a felső határ felemelése esetében is azzal a különbséggel, hogy míg a kivételes enyhítés lehetőségének alkalmazását a jogalkotó a jogalkalmazóra bízta, addig ebben az esetben a büntetési tétel emelését kötelezően előírja számára. Ez azonban nem változtat azon, hogy amennyiben a jogalkotó által meghatározott büntetési tételt az adott bűncselekmény absztrakt társadalomra veszélyességéhez igazodó keretnek, ennek középértékét pedig a jogalkalmazó számára a konkrét büntetés kiszabásakor irányadó kiindulópontnak tekintjük, úgy ennek csak a különös részi tételkeret viszonylatában lehet orientáló szerepe a bíró számára. Ehhez képest dönthet arról is, hogy az adott tételkereten belüli, avagy ezt el nem érő vagy éppen meghaladó tartamú szabadságvesztés kiszabása szükséges-e a büntetés céljának eléréséhez. Ellenkezőleg ugyanis azt kellene feltételeznünk, hogy az egyes bűncselekmények társadalomra veszélyességének mértékét nem a tett súlyossága, hanem a tettes személye határozza meg, miközben az utóbbinak nyilván csak az egyéni megelőzés eléréséhez szükséges büntetési tartam megítélése szempontjából van jelentősége. Ezért az sem hozható fel a hatályos szabályozás mellett releváns ellenérveként, hogy bizonyos elkövetői körre vonatkozóan a jogal-

kotó tulajdonképpen speciális büntetési tételkeretet határozott meg, amelynek kereteire figyelemmel kell a középértékűt megállapítani. Ez ugyanis egyrészt a tettet előtérbe helyező és már régen túlhaladott büntetőjogi teóriák felelevenítését jelenti, szembe menve a IV. Btk. által egyébként elfogadott tetterányos büntetéskiszabás elvével; másrészt a „középérték” büntetéskiszabási relevanciáját is megkérdőjelezi azáltal, hogy viszonylagossá teszi a büntetés kiszabásának kiindulópontját, aminek a kiküszöbölése érdekében került sor a középértékű szabály törvénybe iktatására. E tekintetben a hatályos szabályozás problémájának természetesen nem az alkotmányellenességét, hanem a célszerűtlenségét tartjuk.

III. Gyakorlati kérdések

8. A középértékű érvényesülése

A Bn. általános indokolása a büntetőjoggal szembeni egyik elvárásként fogalmazta meg, hogy „alkalmazható legyen és alkalmazzák is”,³⁶ ami a büntetés kiszabásának elveire, így a középértékű figyelembevételével történő büntetéskiszabásra vonatkozó szabályozásra is érvényes megállapítás. E tekintetben azonban nem lehet statisztikailag megalapozott megállapítást tenni. Alapvetően azért, mert a konkrét ügyben kiszabott szabadságvesztés mértékének törvényessége szükségképpen csak önmagában véve ítéltető meg kellő megalapozottsággal a büntetés kiszabásánál figyelembe vett egyedi tényezőkre figyelemmel. Statisztikai módszerrel tehát legfeljebb az adott büntetési tétel keretei között kiszabott szabadságvesztések tartamának szóródását, vagyis olyan tendenciákat lehet mérni, amelyeknek a büntetéskiszabási gyakorlat törvényességének értékelése szempontjából semmilyen jelentőséget nem tulajdoníthatunk, mivel az egyéni esetek sokaságából összeadódó eredmény tükrében legfeljebb az állapítható meg, hogy az egyedi ügyben kiszabott büntetés mennyiben tér el az átlagos mértéktől. E tekintetben pedig egyetértünk Frech Ágnes álláspontjával abban, hogy: „A törvényi és a bírói értékelés viszonyát [...] nem szabad absztraktn vizsgálni, hanem csak a valóságos bűnözés tükrében.”³⁷

Legalább ennyire megbízhatatlan módszer lenne az is, ha a középértékű alatti szabadságvesztések kiszabása miatt bejelentett ügyész fellebbezések számának

35 Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiumvezető 2001.El.IV.B.1/4. Vizsgálat a büntetési tételkeret középértékűn alapuló ítélkezési gyakorlatról 2.

36 Bn. – Általános indokolás. Forrás: CompLex Jogtár Plusz.

37 Fővárosi Bíróság Büntető Kollégiumvezető i. m. 3.

alakulásából indulnánk ki, miután ezen adatoknak legfeljebb az ilyen okból érvényesített jogorvoslati igények megalapozottságát jelző arányszámok ismeretében lehetne informatív értéke, vagyis a másodfokú határozatok tükrében válna értékelhetővé. Erre vonatkozóan azonban megbízható statisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre, miután olyan célirányos adatgyűjtés nem folyik az ügyészségen sem, amelynek eredménye alapján megállapítható lenne, hogy hány esetben került sor az első fokon kiszabott szabadságvesztés tartamának felemelésére kizárólag azért, mert az elsőfokú bíróság figyelmen kívül hagyta a büntetési tétel középértékét a büntetés kiszabásánál.³⁸ Ettől függetlenül tanulságos lehet annak áttekintése, hogy pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében hogyan alakult a városi bíróságok bünteteskiszabási gyakorlatának megítélése a Bn. elfogadása előtti években, majd ezt követően. A következő adatok a főbüntetések megváltoztatási arányának alakulását mutatják az adott évben fellebbezéssel érintett vádlottak százalékában.

A statisztikai adatok értékelésével kapcsolatban megjegyzendőnek tartjuk, hogy 1999. utolsó negyed-étől kezdődően az ügyészi fellebbezések számának

folyamatos emelkedése volt tapasztalható, ami azonban a súlyosbítás és az enyhítés arányának alakulását láthatóan nem befolyásolta. Ezt jelzi az is, hogy pl. 1986-ban a főbüntetés súlyosbítására 10,8 százalékos, enyhítésére pedig 16,2 százalékos arányban került sor.³⁹ A középértékes bünteteskiszabás ismételt bevezetésének hatását tükröző országos adatokat pedig a következő (7. számú) táblázat tartalmazza.

A 7. számú táblázat adatai szerint a súlyosbításra irányuló ügyészi fellebbezések száma 2009-hez képest 12 százalékkal, s – a 2012. évi visszaesést leszámítva – tendenciózusan emelkedett, miközben ezek eredményessége tendenciáját tekintve folyamatosan csökkent. Ilyen rövid időszor alapján – s különösen a 2014. évi adatok ismerete nélkül – természetesen megalapozott következtetést nem lehet levonni a súlyosbítást célzó ügyészi fellebbezések száma és eredményessége között mutatkozó fordított összefüggésből, de a gyakorlati tapasztalatainkra és a következőkben kifejtendő vizsgálati eredményekre tekintettel azt feltételezzük, hogy ennek oka a középértéket el nem érő szabadságvesztések kiszabása miatt bejelentett fellebbezések eredménytelensége lehet.

6. sz. táblázat

A főbüntetések megváltoztatási arányainak alakulása 1996-2000. években Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében⁴⁰

Év	Főbüntetés súlyosbítása	Főbüntetés enyhítése
1996.	10,3	19,6
1997.	11,2	17,1
1998.	10,4	16,7
1999.	13,1	13,9
2000.	12,2	13,7

7. sz. táblázat

A súlyosbítás céljából bejelentett ügyészi fellebbezések számának és eredményességének alakulása⁴¹

Év	A büntetés súlyosítása végett fenntartott ügyészi fellebbezések száma	Ebből			
		eredményes fellebbezések		eredménytelen fellebbezések	
		vádolt	%	vádolt	%
2009.	4461	1369	30,69	3092	69,31
2010.	4564	1484	32,52	3080	67,48
2011.	5169	1644	31,80	3525	68,20
2012.	4809	1390	28,90	3419	71,10
2013.	5012	1333	26,60	3679	73,40

38 A Legfőbb Ügyészség által „A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai” címmel évente közzétett statisztikai kimutatások csupán a büntetés súlyosbítása végett fenntartott ügyészi fellebbezések számára és ezek eredményességére vonatkozó adatokat tartalmaznak.

39 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság Büntető Kollégiumának Vezetője 2001.El.II.C.1/1. sz. előterjesztés 35.

40 Uo.

41 Forrás: A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai I. 2013. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2014. 39. V 404. sz. táblázat.

9. Az indokolási kötelezettség teljesítése

A középérték figyelembevételének törvénybe iktatásától várt eredmény elérésének megítéléséhez a legmegbízhatóbb támpontot a büntetéskiszabásra is kiterjedő indokolási kötelezettség mikénti teljesítése jelentheti, miután a szóban levő szabály „praktikus értelme elsősorban az, hogy az »irányadó« középértéktől való eltérést az ítéletek tüzetesebben megindokolják”.⁴² E tekintetben azonban – legalábbis az eddigi tapasztalataink szerint – a középérték figyelembevételének törvényi előírása nem hozott átütő eredményt. Ezt jelzi, hogy a járásbíróságok ítéleteiben sok esetben utalás sem történik a középértékre vagy az ettől való eltérés indokaira. Ennek gyakoriságát mutatja, hogy pl. a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség által 2014 első félévében vizsgált 79 járásbírósági ügyben meghozott ítéletek mintegy 25 százalékában egyáltalán nem adták indokát az elsőfokú bíróságok a középértéktől való eltérésnek.⁴³ A vizsgálattal érintett további 5 ügyben pedig a járásbíróság „az ítéletben rögzítette, hogy a középértéket el nem érő büntetés kiszabását tartotta szükségesnek, azonban ennek okát nem jelölte meg”.⁴⁴ Mindössze 9 ügyben „indokolta meg az elsőfokú bíróság megfelelően a középértéktől való eltérést”⁴⁵ a hivatkozott vizsgálati jelentés szerint.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség vizsgálati jelentése azonban azt is megállapítja, hogy a másodfokú bíróság 7 ügyben pótolta az indokolásbeli hiányosságokat, 21 ügyben pedig „a büntetés felülbírálatánál figyelembe vette a középértékre vonatkozó szabályokat, és az elsőfokú bíróság által kiszabott büntetést a büntetési tétel középértékéhez viszonyítottan vizsgálta felül, bár a középértéktől eltérés okát az ítéletben konkrétan nem jelölte meg”.⁴⁶ A középértéktől való eltérés megindokolására vonatkozó kötelezettségüknek tehát még a másodfokú tanácsok sem minden esetben tettek eleget, amivel azonban más megyék ítélkezési tevékenysége körében is találkozhatunk. Így pl. a Fővárosi Fellebbviteli Főügyészség a Székesfehérvári Törvényszék ügyében kifogásolta, hogy „az elkövetéskor már hatályos Btk. 83. § (2) bekezdésében foglaltakra az ítélet nem tér ki”.⁴⁷

Napjainkban azonban az ilyen hiányosság már nem tekinthető általános problémának. Az viszont továbbra is megállapítható, hogy a konkrét büntetés kiszabására vonatkozó indokolási kötelezettségüknek a bírók nemegyszer meglehetősen sematikusan tesznek eleget: csupán formálisan utalva a középértéktől

való eltérés tényére, anélkül, hogy ennek indokairól tüzetesen számot adnának. Ezért tartjuk pozitív példaként kiemelendőnek azt az ítéletet, amelynek indokolásában a megyei bíróság a két vádlott ellen indult ügyben a bűnösségi körülmények másfél oldalnyi terjedelmű részletezését követően a társtettesként, előre kitervelten és nyereségvágyból elkövetett emberölés büntette, valamint lőfegyverrel és lőszerezellel visszaélés büntette miatt 17 évi fegyházbüntetésre ítélt I. rendű vádlottal szemben kiszabott büntetés mértékének megállapítását azzal indokolta, hogy „a Btk. 166. §-ának (2) bekezdésében előírt, tíz évtől tizenöt évig terjedő büntetési tartamból kellett kiindulni, a halmazati büntetés kiszabásának szükségessége folytán azonban a büntetés felső határa a Btk. 85. §-ának (3) bekezdése értelmében a felével emelkedik, de a Btk. 40. §-ának (2) bekezdése szerint ebben az esetben sem haladhatja meg a húsz évet, így a bíróság számára a törvény által előírt büntetési tétel: 10 évtől 20 évig terjedő szabadságvesztés. A bíróságnak e büntetési tétel középértékét kellett a konkrét büntetési tartam meghatározásánál irányadónak tekinteni, ami a Btk. 82. §-ának (2)-(3) bekezdései szerint 15 évi szabadságvesztésnek felel meg. Az elszaporodott és kiemelkedő tárgyi súlyú élet elleni bűncselekményt elkövető, ebben meghatározó szerepet játszó, ennek ellenére a megbánás teljes hiányára utaló magatartást tanúsító, a lőszerezellel visszaélés büntetettét is fokozott társadalomra veszélyességet tükröző módon megvalósító vádlottal szemben csak a büntetési tétel középértékét meghaladó szabadságvesztés felel meg a Btk. 83. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott büntetéskiszabási elveknek, s szolgálhatja megfelelően a büntetéssel elérni kívánt egyéni és általános visszatartó hatást.”⁴⁸

10. A súlyosabb megítélés kérdése

A gyakorlati problémák másik vonulatát az időbeli hatály megítélésének kérdése jelenti. Az ítélkezési gyakorlatban ugyanis kérdésként merült fel, hogy a középérték figyelembevételének előírása súlyosbítja-e a vádlott helyzetét. Pl. felülvizsgálati indítványában a védő kifogásolta, hogy a bíróságok a középérték figyelembevételével állapították meg a szabadságvesztés tartamát.⁴⁹ Arra is találhatunk példát, amikor a másodfokú bíróság azért változtatta meg az elsőfokú ítéletet és tért vissza az elkövetéskori törvényre, mert

42 Tóth i.m. 1.

43 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség Bf.1607/2014. sz. vizsgálati jelentés.

44 Uo. 5.

45 Uo.

46 Uo. 6.

47 Fővárosi Ítélet tábla 1.Bf.247/2012/12. sz. ítélete. Forrás:Döntvénytár Online -FIT_H-BJ-2013-124. sz. 1.

48 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság B.422/2002/60. sz. ítélet 37.

49 Kúria Bfv.I.255/2012. sz. határozata.

álláspontja szerint a középértékes büntetéskiszabási szabály bevezetése súlyosabb megítélését eredményez.⁵⁰ Ezt az álláspontot azonban tévesnek tartjuk, mivel az előzőekben kifejtettek szerint a középérték figyelembevételének előírása önmagában véve nem a súlyosabb büntetés kiszabásának, hanem a kiszabott büntetési tartam tüzetesebb megindokolásának kötelezettségét rója a bíróra, így semmi esetre sem beszélhetünk súlyosabb megítélésről a III. Btk. 83. §-ának (2) bekezdésében meghatározott büntetéskiszabási szabály kapcsán, ha elfogadjuk Tóth Mihály már idézett vagy *Kónya István* következő álláspontját: „A büntetéskiszabási szempont annyit és nem többet jelent mint egy kiindulási alapot, amelytől az eltérés nem tiltott, hanem kifejezetten megengedett.”⁵¹

Más kérdés az, hogy a büntetési tétel felemelése, különösen pedig a *kétszeresen felemelt felső határ* figyelembevételével számított középérték következetes alkalmazása akár a korábbi büntetéskiszabási gyakorlat szigorodását is eredményezheti. Ezt jelzi, hogy Tóth Mihály szerint: „A rendelkezés fennállásának mintegy két éve alatt bizonyos bűncselekmény-kategóriákban valamelyest szigorodott is az eddig igen enyhének minősíthető ítélkezési gyakorlat.”⁵² A kérdés csak az, hogy ez valóban szigorúbb törvényi megítélést jelent-e vagy pedig ebben az esetben is csupán a korábban is érvényben volt büntetéskiszabási elvek alkalmazásának számon kérhetővé tételéről van szó. Az ugyanis könnyen belátható, hogy a büntetéskiszabási elvek egységesen értelmezendők és alkalmazandók a gyakorlatban. Ebből és az egyéniesített büntetés kiszabásának követelményéből következőleg a szabadságvesztés tartamát mindig a vonatkozó büntetési tétel kereteinek figyelembevételével kell meghatározni. Ezeket a kereteket pedig a jogalkotó határozza meg a bíró számára kötelező érvénnyel. Ez azonban ebben az esetben sem jelent mást, mint a büntetéskiszabás kérdésében való döntés kezdő- és végpontjának a meghatározását, ami voltaképpen nem szűkíti, hanem tágítja a bíró mozgásterét a szabadságvesztés konkrét mértékének megállapításakor – ha a törvény egyébként konzekvens szemléletet képvisel.

IV. Összegzés

A jogállam evidens alapértékei közé tartozó *bírói függetlenség* ugyanis csak akkor töltheti be valós funkcióját, ha az ítélkezés átlátható és ellenőrizhető, vagyis nem önmagában véve, hanem a *hatalommegosztás* relációjában értelmezhető tényezője a demokráciának. A transzparenciának pedig különösen nagy jelentősége van a büntetőbírói tevékenység legkevésbé verifikálható részét jelentő büntetéskiszabás terén, amelyen belül a határozott ideig tartó szabadságvesztés mértékének meghatározása kiváltképp *képlékeny* területe a jogalkalmazásnak. „A büntetés kellő mértéke mellett azonban hasonlóan fontos szempont az egységes büntetéskiszabási gyakorlat megléte, mivel ezáltal jelenik meg a törvény előtti egyenlőség elve és így biztosítható és erősíthető a társadalom tagjainak igazságszolgáltatásba vetett bizalma is.”⁵³ Nagy Ferenc szerint pedig „2010-től kezdődően a szabadságvesztés lett a legnagyobb arányban alkalmazott büntetés Magyarországon (2013-ban 37 %).”⁵⁴ Ebből következően a szabadságvesztés kiszabásának kérdései alapvető fontosságúak az ítélkezési gyakorlatban, amelyek közül a helyes mértékének megállapítása kitüntetett jelentőséggel bír. Ehhez nyújt segítséget a büntetési tartam középértékének figyelembevétele, amely azonban nem meghatározottságot, hanem *zsinórmértéket* jelent a bíró számára, akinek a IV. Btk. 80. §-ának (2) bekezdésében foglaltakból fakadó kötelezettsége kimerül a középértéktől való eltérés indokainak kifejtésében, ami által a büntetés mértékének helyessége is megalapozottabban értékelhetővé válik. Ez adja megítélésünk szerint a középérték *értékét* a jogalkalmazó számára, ha a szabály következetes alkalmazása nem kényszeríti „drákói szigorúságú büntetések” kiszabására, ami viszont a hatályos szabályozás dilemmáját jelenti.

50 A Nyíregyházi Törvényszék Bf.599/2014/4. sz. ítéletének indokolása szerint azért kellett az elkövetéskori törvényt alkalmazni, mert az „még nem tartalmazta a középértékes büntetéskiszabási elvet”.

51 Kónya i.m. 518. o.

52 Tóth Mihály: Újabb szigorítási törekvések – kérdőjelekkel. Bűnügyi Szemle 2009/2. sz. 7. o.

53 Bolyky Orsolya: Emberölési ügyekben megjelenő büntetéskiszabási gyakorlat jellemzői. Kézirat [OkrI 2014.]. 3. o.

54 Nagy Ferenc: A szankciórendszer. Jogtudományi Közlöny 2015/1. sz. 1. o.

TANULMÁNY

Népszavazás Horvátországban – mit kíván a horvát nemzet?

 Dudás Endre doktorandusz hallgató, Pécsi Tudományegyetem

A horvátországi népszavazás intézményével foglalkozó, azt a horvát alkotmányosság fejlődésének tükrében bemutató írás három nagy részre osztható; az első egy általános bevezetés a népszavazás intézményébe, valamint a horvát jogi rendszer fő intézkedéseinek áttekintése a népszavazással kapcsolatban. A második rész felvázolja a népszavazás rövid történelmét a horvát államiság 24 éve alatt. Ebben a részben betekintünk az elmúlt évek népszavazási kezdeményezéseibe, azok hátterébe és röviden megvizsgáljuk az adott kezdeményezés sikerességét. A harmadik, egyben utolsó rész részletesen foglalkozik egy újabb keletű alkotmánybíró-sági döntéssel, amely a kétnyelvűséget taglalja bemutatva a döntés szövegét, és annak rendelkezéseit, végül körülírja a döntés fontosságát, és annak jövőbeli kihatását a horvát alkotmányjog fejlődésére.

I.

Bevezetés – Voluntas populi
suprema lex esto

A népszavazás és a referendum két rokon értelmű fogalom. A horvát alkotmányjogban¹ a referendum a kormány kezdeményezése, míg a népszavazás a nép kezdeményezéséből ered.² A népszavazás igen fontos mozzanata a demokrácia teljes értékű megvalósulásának. A népszavazás a demokrácia legközvetlenebb formája. Mint ilyen fontos szerepet játszik minden modern állam életében. A horvát állam fontosnak tartotta már az Alaptörvényben megemlíteni, az első cikkely szabályozza a közvetlen döntéshozatal formáját. „A Horvát

Köztársaságban a hatalom a népből fakad és a népé, mint szabad és egyenlő polgárok közösségéé. A nép a hatalmat képviselőválasztással és közvetlen döntéshozatallal gyakorolja.”³

A népszavazásnak igen változatos megnyilvánulási formái lehetnek. Beszélhetünk állami, helyi, alkotmányi vagy törvényhozói, tanácsadó vagy épp kötelező érvényű népszavazásról. A népszavazáson keresztül a nép közvetlenül hozzájárulhat bizonyos kérdések eldöntéséhez. A népszavazás joga meghatározza és korlátozza a képviselők által birtokolt döntéshozatali jogot. A nép a népszavazás alkalmával megkérdőjelezheti és megváltoztathatja a képviselők által hozott törvényt illetve döntést. Ez fontos mozzanata a népszavazásnak, hiszen így nyilvánul meg, hogy a nép által

1 A magyar alkotmányjogban szintén megkülönböztetjük a referendumot a népszavazástól. A referendum a képviselői szerv előzetes vitája és határozathozatala után, de annak kihirdetése előtt zajlik. A választópolgárok elé terjesztik a javaslatot, és ez csak akkor válik jogszabállyá, ha a polgárok a szavazás során elfogadják a javaslatot. A népszavazás, vagy plebiszcitum esetén a választópolgárok közvetlenül titkos szavazással döntenek az előterjesztett kérdésről. A népszavazás ebben az esetben megelőzi a parlament döntését, és csak a szavazás után kerül a napirendjére. Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények. Pécs, 2013, Kodifikátor Alapítvány, 206-207.

2 Tihomir Radja a «Referendum: čuvar demokracije» c. írásában megkülönbözteti a népszavazást a referendumtól. Radja a kezdeményező csoportot használja mint megkülönböztető elemet. Így külön választja a népszavazást, ami a nép kezdeményezéséből ered, „Narodna inicijativa” (szó szerint népi kezdeményezés) és külön jelöli a referendumot, amit a kormány kezdeményez, ha erre a jogi feltételek beteljesedtek. Ezek a feltételek törvénybe foglaltak. Azt, hogy mikor és, milyen feltételek alapján rendezünk népszavazást az írás későbbi szakaszában tárgyaljuk. Ebben a munkában Radja megkülönböztetését fogjuk használni. Tihomir Radja: Referendum: čuvar demokracije, UDD Zagreb, 2001, Zagreb, 4-5.

3 Ustav Republike Hrvatske - A Horvát Köztársaság Alaptörvénye, pročišćeni tekst NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14, 1. cikkely

választott képviselőkre ruházott hatalom nem korlátlan. Ennek a hatalomnak alkotmányi korlátai vannak, egyike ezeknek a korlátoknak a népszavazás is.

A horvát alkotmányjog a volt jugoszláv állam jogi hagyatékán nyugszik. Habár ma még csak alig 25 éves államról beszélünk, maga az állam is referendumon döntötte el, hogy kilép az akkori Jugoszláviából és mint önálló állam folytatja tovább fejlődését. A referendument 1991. május 22-én tartották, és a horvát állam történetében ez volt az eddigi *legsikeresebb* népszavazás, hisz a választópolgárok több mint 83,56 százaléka vett részt és szavazott.⁴

II.

A népszavazás jogi szabályozása Horvátországban

A referendumra vonatkozó *jogi szabályozás* alapja a horvát alkotmányban található. A 87. cikkely meghatározza, hogy mikor beszélünk referendumról és mikor népszavazásról, és rögzíti azokat az eseteket, ahol a nép referendum segítségével dönthet bizonyos kérdésekről. Idézve az említett cikkelyt: „*A horvát parlament⁵ az Alkotmány módosítási javaslatról, törvényjavaslatról vagy egyéb, hatáskörébe tartozó kérdéssel kezdeményezhet referendumot. A köztársasági elnök a kormány javaslatára és a miniszterelnök ellenjegyzésével referendumot kezdeményezhet az alkotmány módosításra vonatkozó javaslatról valamint egyéb kérdéssel, amely a horvát állam függetlenségét, egységességét vagy megmaradását befolyásolhatja. Ezekről a kérdésekről a horvát parlament referendumot indít, ha ezt a választópolgárok 10 % kérelmezi. A referendumon a választópolgárok többségi szavazattal*

döntenek.”⁶ Ez a cikkely továbbá előírja, hogy a referendumról törvényt hoznak, mely tovább taglalja az említett kérdéseket.

A „*Zakon o referendumu i drugim oblicima osobnog sudjelovanja u obavljanju državne vlasti i lokalne i područne (regionalne) samouprave*”⁷ törvényt a horvát parlament 1996-ban szavazta meg. A törvény a mai napig több módosításon ment keresztül, alkalmazkodva az adott pillanat követelményeihez. A törvényhozó a törvényt 9 részre osztotta és jelenleg 68 cikkelyt tartalmaz. Az *első szakasz* meghatározza az alapfogalmakat, és taglalja az Alkotmányban megfogalmazott 87. cikkelyt. Közelebbről meghatározza a referendum *fogalmát*, így idézve a második cikkelyt „*A referendum a közvetlen döntéshozatal formája, amely az alkotmányban meghatározott kérdésekre irányulhat. Referendumot rendezhetnek önkormányzati szinten is, itt az önkormányzat hatáskörébe tartozó kérdésekről döntenek.*”⁸

Meghatározza, hogy a már említett kérdések mellett a horvát parlament köteles referendumra bocsátani a kérdést, ha a horvát állam más államokkal szeretne *(állam)szövetséget* kötni.⁹ Továbbá olyan kérdésekkel is foglalkozik, mint, hogy ki szavazhat a népszavazáson, milyen következményekkel jár a szavazás, és meghatározza az így született döntés köteleességét is.

A *nyolcadik cikkely* szabályozza a népszavazás kezdeményezését. Itt a már említett 10%-ra gondolunk. A törvény meghatározza, hogy ha a 87. cikkelyben említett kérdéssel van szó, a kezdeményező csoport *szervezőbizottságot* alapít. A szervezőbizottság fő feladata, hogy meghatározza a népszavazás kérdését. A kérdést olyan formában kell feltenni, hogy az világos legyen a választópolgárok számára, és hogy erre a kérdésre „*ZA*” vagy „*PROTIV*”-val tudjanak válaszolni.¹⁰ A másik fő feladata az *aláírásgyűjtés*. A kérdés meghatározása

4 A nyolcvanas évek végén a Jugoszláv állam arra a pontra jutott, ahol jövője bizonytalan lett. Több megoldást javasoltak az akkori politikai válság megoldására. Ebből kettőt emelünk ki, az első a horvát állam önállóvá válását, míg a másik megoldás egy új szövetségi állam létrehozását támogatta Szerbia, Montenegró, Szlovénia és Horvátország között. Így ennek megfelelően két kérdés is szerepelt a 1991-es referendumon, amelyre a választópolgárok „*ZA*” (mellette vagy igen) vagy „*PROTIV*” (ellené vagy nem) válaszolhattak. <http://www.sabor.hr/p19-svibnja-referendum-o-hrvatskoj-samostalnosti>), (2015.05.25.)

5 Hivatalos neve „Hrvatski Sabor” – ósláv eredetű szó, gyűlést vagy gyűlésezetet jelent. Már a kilencedik század elején használatban volt az akkori törzsgyűléseket nevezeték „Szabornak”. A továbbiakba ezt a testületet horvát parlament néven említjük. <http://www.hrleksikon.info/definicija/sabor.html>), (2015.07.22.)

6 Ustav Republike Hrvatske - A Horvát Köztársaság Alaptörvénye, pročišćeni tekst NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14, 87. cikkely

7 Zakon o referendumu i drugim oblicima osobnog sudjelovanja u obavljanju državne vlasti i lokalne i područne (regionalne) samouprave pročišćeni tekst zakona – A referendumról és az államhatalomban, a helyi és regionális önkormányzatban való személyes részvétel egyéb formáiról szóló törvény, NN 33/96, 92/01, 44/06, 58/06, 69/07, 38/09

8 „Referendum je oblik neposrednog odlučivanja birača u obavljanju državne vlasti o pitanjima određenim Ustavom (u daljnjem tekstu: državni referendum) i o pitanjima iz samoupravnog djelokruga jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave određenim zakonom i statutom (u daljnjem tekstu: lokalni referendum).” 2. cikkely, [http://www.zakon.hr/z/359/Zakon-o-referendumu-i-drugim-oblicima-osobnog-sudjelovanja-u-obavljanju-dr%C5%BEavne-vlasti-i-lokalne-i-podru%C4%8Dne-\(regionalne\)-samouprave](http://www.zakon.hr/z/359/Zakon-o-referendumu-i-drugim-oblicima-osobnog-sudjelovanja-u-obavljanju-dr%C5%BEavne-vlasti-i-lokalne-i-podru%C4%8Dne-(regionalne)-samouprave)), (2015.05.23)

9 A horvát parlament köteles volt népszavazásra bocsátani az Európai Unió csatlakozását. A horvát választópolgárok 2012 január 22-én szavaztak arról, hogy szeretnének-e csatlakozni vagy sem. A választópolgárok igen kis arányban vettek részt a szavazáson, mindössze 43,68% szavazott. <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/rezultati-referenduma.html>), (2015.05.23.)

10 Ezzel a cikkellyel kapcsolatban merül fel a kérdés, hogy a horvát állam miért nem bocsátotta népszavazásra a NATO csatlakozást? 2008-ban, amikor a NATO csatlakozásról döntöttek, a parlament úgy vélekedett, hogy ezzel a csatlakozással Horvátország nem ruház át semmilyen szuverén jogot a NATO-ra, csak szövetséget köt a tagállamokkal. Ez miatt a parlament nem kérte ki a nép véleményét, habár ezt igen nagy mértékben több képviselő is kritizálta, és többen szerették volna, ha ez a kérdés is népszavazáson lett volna megérősítve. <http://www.h-alter.org/vijesti/mora-li-vlast-raspisati-referendum-za-ulazak-u-nato>), (2015.05.23.) A magyar változatban a

mellett, pontosan meg kell határozni az időintervallumot, amelyben az aláírásokat gyűjthetik. Az időintervallum *két hét*, amely alatt aláírásgyűjtő helyek nyílnak a városokban és falvakban. A város illetve falu vezetősége engedéllyel meghatározhatják, hogy mely pontokon lehetséges az aláírásgyűjtés. Az aláírásgyűjtő személyek ezt önkéntes alapon vállalhatják. Ezért fizetés nem kapható. Az aláírásokat egy egyszerű mintaíven gyűjtik. Minden ív fejlécén szerepel a népszavazásra bocsátandó kérdés. A kérdés alatt pedig táblázat formában helyezkednek el a sorok, amelyeket a népszavazást támogató polgárok töltenek ki nyomtatott betűvel. A sorszám után, nyomtatott betűvel írt nevüket, személyes azonosító számukat¹¹ és saját kezű aláírásukat kell megadniuk, hogy aláírásuk érvényes legyen. Ezt az ívet, csak azok a lakosok tölthetik ki, akik a törvény által jogosultak a referendumon szavazni. Két hét leteltével az aláírásgyűjtés befejeződik, és a szervezőbizottság begyűjti az ország összes pontjáról érkezett íveket. A következő lépésként azt kell megállapítani, hogy sikerült-e elég aláírást összegyűjteni. Csak azok az aláírások vehetők figyelembe, amelyek tartalmazzák a már említett követelményeket. A választópolgárok legalább 10%-nak az aláírása szükséges a következő lépéshez.

A továbbiakban a szervezőbizottság az összes aláírást és a pontosan megfogalmazott kérdést továbbítja a horvát parlament elnökének. A parlamentben a beérkezett dokumentumokat külön bizottság vizsgálja, és megállapítja, hogy elég aláírás érkezett-e. Ha az összes jogi követelmény teljesült, vagyis legalább 10%-a a választópolgároknak aláírta a kérdőívet, a parlament az *Alkotmánybíróság véleményét* kéri, hogy alkotmányos-e a kérdés, amit a szervezőbizottság továbbított. Az Alkotmánybíróság döntése után két lehetőség áll fenn. Az első esetben, ha az Alkotmánybíróság a kérdést *nem* találja alkotmányellenesnek, akkor a parlament a népszavazás idejét megtervezi, és elkezd az adminisztrációs teendők lebonyolítását. Ha az Alkotmánybíróság a kérdést *alkotmányellenesnek* ítéli, a folyamat itt befejeződik, és erről a kérdésről nem lehet népszavazást tartani. Az Alkotmánybíróságnak kulcsfontosságú szerepe van abban, hogy figyelmesen és alaposan vizsgáljon meg minden szemszöveget, és pártatlan íté-

letet hozzon ebben az esetben, hisz a népszavazáson igen fontos és becses jogokról döntenek. Az Bíróság ítéletét zártkörű tárgyaláson hozza meg.

Habár a törvény részletesen, *hét részre* felbontva szabályozza a népszavazás kezdeményezését, igen fontos megjelölni, hogy bizonyos jogi hiányosságok itt is felmerülnek. Az egyik fő hiányosság, amire visszatérünk a tanulmány későbbi szakaszán,¹² hogy a törvény nem szabályozza: pontosan *mit kell* benyújtania a szervezőbizottságnak, ha sikerült összegyűjteni a kellő aláírásokat. A törvény a 8. cikkely g) pontjában annyit említ, hogy a szervezőbizottság *kérelmet* nyújt be a Parlament elnökének, és a kérelem mellé eredeti példányban csatolják az aláírásokat. A törvény *nem foglalkozik* a kérelem formai követelményeivel. Ezt igen nagy hiányosságnak véljük, hiszen a népszavazás kérdése, a mellékelt aláírások és egy egyszerű kérvény formai szempontból kielégíti a követelményeket. Eszmei szempontból fontos lenne, ha a népszavazás szándékát és eszmei értékét ebben a kérvényben feltüntetné a szervezőbizottság. Ez a hiányosság kihatott az előző népszavazási kezdeményezések megítélésére is, nehézséget okozva nem csak az Alkotmánybíróságnak, de a Parlamentnek is. Ezzel a problémával foglalkozunk a tanulmány későbbi részében¹³ is.

A népszavazás további lefolyását csak röviden foglalom össze. Az Alkotmánybíróság döntése után a Parlament szintén döntést hoz, amelyben a következő szerepel: a döntéshozó neve, a térség megjelölése, melyen a népszavazás érvényes (lehet országos, de vonatkozhat szűkebb térségre is). A jogi aktus megjelölése, melyre a népszavazás irányul, és a pontos kérdés feltüntetése, amely a szavazólapon szerepel majd. A döntés tartalmaz továbbá egy részletes *magyarázatot*, amelyben az illetékes szervezet alátámasztja, hogy miért kerül a népszavazás megrendezésre, milyen tények állnak rendelkezésükre, amelyek hitelesítik a döntést, és végül egy pontos dátum, amikor a népszavazás zajlik. Ezt a döntést a „*Narodne Novine*”¹⁴-ban teszi közzé a parlament. A pontos dátumot a döntés megjelenésétől minimum 20 és maximum 40 napon belül lehet meghatározni. A népszavazás költségét az állami költségvetésből finanszírozzák.¹⁵ A népszavazás a választásra kijelölt helyeken történik. A népszavazást a

népszavazásra bocsátandó kérdésre „igen” illetve „nem”-mel lehet válaszolni. Petrétei megjegyzi, hogy „A népszavazás természetéből adódik ugyanis, hogy csak igen-nem típusú kérdések terjeszthetők a nép elé, ennek következtében e hatalomgyakorlás nem alkalmas kompromisszumok elérésére, az adott kérdés árnyalására, vagy a javaslat részben megváltoztatására.” Petrétei, i.m.

11 „Jedinstveni matični broj građana – JMBG” a régi változata a személyi azonosító számnak, az EU-s csatlakozás óta egy új számot használ a horvát adminisztráció, melyet „Osobni identifikacijski broj – OIB”-nak hívnak. Míg a JMBG a születési dátumból és az anyakönyv bejegyzési számból áll, az OIB nem tartalmaz ilyen adatokat, és számítógép által generált véletlenszerű szám. A törvény szövegében a mai napig a JMBG szerepel.

12 Lásd a 4.3. pont alatt „A döntés értékelése és jövőbeli kihatása”

13 Lásd szintén a 4.3. pont alatt „A döntés értékelése és jövőbeli kihatása”

14 Narodne Novine – Horvát Közlöny, a Horvát Köztársaság hivatalos lapja

15 Az így is magas állami deficit 47 millió kunával növekedett, amikor az utolsó népszavazást rendezték 2013-ban. Nagyon sok kritika érte az államot, és a parlamentet is, hiszen ebből a tökéből sok mindent meg tudott volna a parlament oldani, ami sokak szerint sokkal fontosabb volt, mint a házasság alkotmányi szintre emelése. Így az egyik legolvasottabb napilap ezt írta „ebből a pénzből két óvoda épülhetne Zágráb területén, kb. 300 férőhellyel, vagy épp egy új iskola, 48 új lakás, vagy épp ezt a pénzt átutalhatnák a Vöröskeresztnek is,” «<http://www.vecernji.hr/hrvatska/koliko-nas-zapravo-kosta-referendum-903284>», (2015.05.26.)

„*Državno izborno povjerenstvo*” (Országos választási bizottság) felügyeli, és ha bármi rendellenességet észlel, azt kivizsgálja, és kellő szankciókkal bünteti. A népszavazás napján a *szavazóhelyiségek* reggel 7-től este 7-ig tartanak nyitva, itt mindenki leadhatja *szavazatát*, aki szerepel az adott szavazóhely listáján. Aki külföldön, vagy épp egy másik szavazóhely körzetében tartózkodik, az előjelzett szándékkal ott is leadhatja szavazatát. Ha külföldön tartózkodik, akkor a konzulátus épületében teheti ezt meg. A szavazóhelyek este 7-kor zárnak, majd a szavazatok számlálása után a végső hivatalos eredmény másnap kerül közzétételre. Az időzóna különbség miatt is fontos várni egy napot a pontos szavazatok közzétételéhez, hisz konzulátus más időzónákban is található.¹⁶

II.

Vox populi in re – Népszavazás ma, tegnap és holnap?

1. Kezdeményezések a múltban, a közvetlen demokrácia ébredése

Népszavazással az elmúlt pár évben sokkal intenzívebben foglalkoztunk, mint a 21. század elején. Tekintettel a horvát állam helyzetére, és 24 éve tartó önállóságára, a népszavazás, mint a nép kezdeményezése nem volt jelen a kilencvenes években. Ez a trend a demokrácia fejlődésével kezdett éledni, és csak az elmúlt *tíz évben* került előtérbe a politikai döntéshozatalban, mint aktív eszköz. A horvát nép belátta, hogy nem csak a Parlament hozhat döntéseket, és habár a választásokon a polgárok átruházták a hatalmat a képviselőkre, néha a Parlament által hozott döntések megkérdőjelezhetők.

Így az *első* ilyen kezdeményezés 2007-ben jelent meg. Ebben az évben néhány veterán szervezet aláírásgyűjtésbe kezdett, hogy megakadályozzák a Horvát állam további együttműködését a *Hágai Bírósággal*, pontosabban hatálytalanítani szerették volna az

Alkotmányi törvényt a Horvát Köztársaság együttműködéséről a Nemzetközi Büntetőbírósággal (ICC).¹⁷ Az aláírásgyűjtés sikeresen telt, de bizonyos *eljárási hibák* miatt az Alkotmánybíróság nem fogadta el az összegyűjtött aláírásokat.¹⁸ Ezt a lavinát az az évi ítéletek váltották ki, amelyeket *Mili Mrkšić*, *Veselin Šljivančanin* és *Miroslav Radić* ügyében mondott ki a Hágai Bíróság. Az akkori közvélemény nem tűrte, hogy bárki is bűnösnek ítélje a honvédő háborúban részt vevő tiszteket. Egy hónap alatt több mint kellő aláírást gyűjtött össze a szervezőbizottság, de a már említett *eljárási hibák* miatt a népszavazás soha nem lett megtartva.¹⁹

Ez a kezdeményezés tehát végül sikertelen lett, de elindított egy lavinát. A választópolgárok belátták, hogy aláírásgyűjtéssel több mindent el tudnak érni, a végleges cél nem mindig fontos. Nem csak publicitást kapnak, de nyomást tudnak gyakorolni a kormányra és a médiában is helyet kapnak, ahol éberem figyelik és számolják az összegyűjtött aláírásokat.

A következő próbálkozás, ami sikerrel is járt, 2008-ban indult. A horvát parlament ekkor készítette el az *új munkajogi törvényt*, ami igen fontos változásokat hozott volna a horvát munkajogba. A legfontosabb változások a *kollektív szerződésekre* és az ezekből fakadó jogokra vonatkozott, amely szerint a kollektív szerződések megszűnnének, új jogi keret vonatkozna a kollektív szerződésekre, és ezekből új jogok erednének. Ezt nagyon sok szervezet ellenezte, és 2009 nyarán aláírásgyűjtésbe kezdtek. Két hét alatt *717.149* aláírást gyűjtöttek össze, ami abban a pillanatban a választópolgárok 15,95%-t jelentette.²⁰ A közvélemény hatalmas nyomást gyakorolt a parlamentre. De nem csak a közvélemény játszott szerepet ebben a döntésben, de nagyon sok képviselő is támogatta ezt a mozgalmat. A parlament 2010. szeptember 3-án *visszavonta* a törvénymódosítási javaslatot.²¹

Mivel a törvénymódosítás nem lépett hatályba, az Alkotmánybíróság úgy vélte, hogy ezzel megszűnt a törvény által előírt feltétel a népszavazás kiírásához. Az Alkotmánybíróság két pontban döntött az aláírásokkal kapcsolatban, és a következőt mondta ki a 2010. október 20-i ülésén: „*Az első pontban megállapította, hogy a törvénymódosítás visszavonásával megszűnt a népszavazás szükségé. Továbbá a második pontban meghatározta, hogy*

16 A népszavazás pontos lefolyását továbbra is a már említett törvény szabályozza. Részletes betekintésért a törvény teljes szövege megtalálható: «[http://www.zakon.hr/z/359/Zakon-o-referendumu-i-drugim-oblicima-osobnog-sudjelovanja-u-obavljanju-dr%C5%BEavne-vlasti-i-lokalne-i-podru%C4%8Dne-\(regionalne\)-samouprave](http://www.zakon.hr/z/359/Zakon-o-referendumu-i-drugim-oblicima-osobnog-sudjelovanja-u-obavljanju-dr%C5%BEavne-vlasti-i-lokalne-i-podru%C4%8Dne-(regionalne)-samouprave)» (2015.05.26.)

17 Ustavni zakon o suradnji Republike Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom, NN 32/96, «<http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/264344.html>», (2015.05.27.)

18 Az aláírásgyűjtés 2007. szeptember 30-án kezdődött, a szervezőbizottság a meghatározott két hét alatt 296. 000 aláírást gyűjtött össze, ami nem tette ki a választópolgárok 10%-t. A szervezőbizottság tovább folytatta az aláírások gyűjtését, de az Alkotmánybíróság nem fogadta el azokat az aláírásokat, amelyek a két hét eltelte után keletkeztek. Ez miatt nem indított népszavazást a parlament 2007-ben. «<http://referendumi.org/povijest/gradjanske-inicijative/>», (2015. 07. 09.)

19 «<https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/hsp-vise-od-100-tisuca-potpisa-za-referendum-o-haskom-sudu.html>», (2015.05.27.)

20 M.A. Giunio, Referendum voluntate populi, Pravo u gospodarstvu, Zagreb, 2010/49, 1453.

21 Hasonló döntés született 2015.04.04-én, a Alkotmánybíróság megállapította, hogy az outsourcing-ről szóló népszavazás nem fog bekövetkezni, hisz a parlament visszavonta a törvényjavaslatot, így nem volt miért népszavazást tartani. «<http://www.vijesti.rtl.hr/novosti/1575610/ustavni-sud-srusio-referendum-o-outsourcingu/>», (2015.05.28.)

az azt követő évben nem indítható olyan törvénymódosítási folyamat, melynek célja megegyezne a visszavont módosítással. Valamint megjegyezte, ha ilyen kezdeményezés indulna, akkor a népszavazást meg kell tartani, hisz a választópolgárok 15,95% ezt kérte.”²² Ez volt az első alkalom, hogy az Alkotmánybíróság döntést hozott ilyen ügyben, hisz az előző kezdeményezés érvénytelen volt. Habár nagyon sokan megkérdőjelezték ezt a döntést, hiszen az Alkotmánybíróság ilyen formájú ítélettel elfogadta a népszavazás kérdését. Ezzel nem csak a népszavazás maradt el, de az ilyen formájú megfogalmazás miatt, olyan eredmények születtek, mintha a népszavazás meg lett volna tartva és ezen a választópolgárok többsége „ZA”-val szavazott volna.²³

2. Az első népszavazásról röviden - a család nevében

Elég sok idő telt el a következő aláírásgyűjtésig. 2013 elején indított az ún. *A Család Nevében (U ime obitelji)* szervezet aláírásgyűjtést a házasság alkotmányi definíciójáért. A Család Nevében szervezet azt szeretne volna elérni, hogy a család már meglevő meghatározását, ami a Családjogi törvényben szerepel, átültesse az Alkotmány szövegébe is. Az akkori családjogi törvény a 12. cikkelyben meghatározta, hogy a „Házasság a törvény által szabályozott élettársi kapcsolat férfi és nő között.”²⁴ Ezzel azt szerették volna elérni, hogy a házasság magasabb szintű védelmet kapjon. Habár a teljes kampány a család védelmének függvényében folyt, nagyon sok civil szervezet ellenezte ezt a kezdeményezést, és az összes LGBTQ szervezet közvetlen támadásként fogta fel ezt a kampányt. A Család Nevében szervezetet a keresztény egyház erősen támogatta, hiszen céljaik megegyeztek.

2013. május 12-én kezdődött az aláírásgyűjtés, és két hétig tartott. Pontosan 749.316 aláírást sikerült összegyűjteni a Család Nevében szervezetnek, amiben igen fontos szerepet játszott a Keresztény egyház is, aki mozgósította híveit, hogy támogassák a mozgalmat.²⁵ A szervezőbizottság a kérelmet az aláírásokkal

együtt június 14-én adta le a parlamentnél. A parlament november 8-i döntésében elfogadta az aláírásokat, és az Alkotmánybíróság véleménye nélkül kitűzte a népszavazás dátumát december 1-jére. Az Alkotmánybíróság november 14-én közzétett nyilvános határozatában megjegyezte, hogy a parlament nem kérte ki véleményét a kérdéssel kapcsolatban, ezzel a parlament elfogadta, hogy a kérdés alkotmányos, és hogy a mellékletek kielégítik a követelményeket. Az Alkotmánybíróság figyelmeztette a parlamentet, hogy az alkotmányosság megállapítása az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik.²⁶

Több civil szervezet is kérte az Alkotmánybíróságtól, hogy állapítsa meg a népszavazásra bocsátandó kérdés alkotmányosságát, mivel a parlament ezt nem indítványozta, de a közvélemény igen, pontosabban három civil szervezet: a *Zagreb Pride*, a *Centar za građansku hrabrost* és az *Udruga za medijski aktivizam – CroL*. A három civil szervezet kiemelte kérelmében, hogy a parlament nem tett eleget az Alkotmányban előírt szabálynak, mely szerint az Alkotmánybíróság véleménye nélkülözhetetlen, hisz ez a testület tudja megállapítani a kérdés alkotmányosságát, továbbá megkérdőjelezték a kérdés alkotmányosságát, és az egyenlőség jogára és a demokrácia elvére hivatkoztak.

Az Alkotmánybíróság a kérelemről november 28-án hozott döntést. A döntésben felvázolta, hogy mivel a parlament már eldöntötte, a népszavazásra bocsátandó kérdés alkotmányos, nem fogja azt felülvizsgálni. Továbbá, „a kérelmezők kérelme nem felel meg az alkotmánybírósági törvény által előírt feltételeknek, mivel nem tekinthetők felhatalmazott személyeknek, akik alkotmányossági kérdést bocsáthatnának a bíróság elé,”²⁷ ezért nem foglalkozott a kérdéssel. Ezzel a közvélemény és a „PROTIV” csapat elvesztette minden reményét a népszavazás megakadályozására.

A népszavazást 2013. december 1-jén tartották. A részvétel elég alacsony volt, a választópolgárok 37,90% szavazott ezen a napon. A válaszok aránya 65,87% „ZA” míg 33,51% „PROTIV”, a maradék 0,62% pedig érvénytelen volt.²⁸ Ez volt az első alkalom a horvát alkotmányosság történetében, hogy népszavazás

22 Az Alkotmánybíróság teljes döntése megtalálható a következő címen: «http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_10_119_3111.html», (2015.05.28.)

23 M.A. Giunio a „Referendum voluntate populus” c. írásában megjegyzi, hogy ezzel a döntéssel a parlament tacite elfogadta a népszavazás kérdését. Habár erről nem szavazott senki, és ha lett is volna szavazás, nem biztos, hogy annak ilyen eredménye lett volna. Mivel faktuális népszavazásról nem beszélünk, ezért ez a próbálkozás a legjobb példája annak, hogy a közvélemény mekkora hatással lehet a parlamenti döntéshozatalra, már azzal is, hogy aláírásokat gyűjt. Giunio, i.m. 1456.

24 Obiteljski zakon – Családjogi Törvény, NN 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 57/11, 61/11, 25/13, 05/15, «<http://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon>», (2015.05.28.)

25 Forrás: Aljazeera - Predat zahjev Saboru za referendum o braku, «<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/predat-zahjev-saboru-za-referendum-o-braku>», (2015.05.29.)

26 Az Alkotmánybíróság nyilvános határozata, SuS-1/2013, 2013.11.14. Zagreb, «<http://www.prs.hr/attachments/article/844/SuS-1-2013%20-%20PRIOP%C4%86ENJE.pdf>», (2015.05.29.)

27 Az Alkotmánybíróság döntése, U-VIIR-5520/2013, Zagreb, 2013.11.28., «[http://sljeme.usud.hr/usud/praksaw.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/f96c8a6c1cc0f6b1c1257c9f002f29cc/\\$FILE/U-VIIR-5520-2013.pdf](http://sljeme.usud.hr/usud/praksaw.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/f96c8a6c1cc0f6b1c1257c9f002f29cc/$FILE/U-VIIR-5520-2013.pdf)», (2015.05.29.)

28 A Horvát országos választóbizottság hivatalos eredménye a népszavazásról: «<http://www.izbori.hr/2013Referendum/rezult/rezultati.html>», (2015.05.29.)

indult a nép kezdeményezéséből. Az alkotmányosság és a demokrácia szempontjából fontos lépésnek számít, hisz a lakosság felismerte, hogy befolyásolhatja az állam politikáját, nem csak képviselőválasztással, de közvetlen közreműködéssel is. Viszont az egyenlőség szempontjából ez a döntés lényegesen negatívan hatott ki a közvéleményre. Horvátországot a külföldi média konzervatív és keresztény befolyású országnak kategorizálta,²⁹ ezt pedig a gazdasági válsággal igazolta.³⁰ Az LGBT közösség hevesen bojkottálta a döntést és magát a folyamatot is, de sajnos nem volt akkora befolyása, mint a keresztény egyháznak.

III. Népszavazás a cirill betűs írásról

3. Népszavazás, de miért?

2013. novemberében a *Főkapitányság a horvát Vukovár védelméért (Stožer za obranu hrvatskog Vukovara)* elnevezésű civil szervezet aláírásgyűjtésbe kezdett, hogy megváltoztassa *A nemzeti kisebbségek jogairól szóló alkotmányi törvény*³¹ nyelvhasználatra vonatkozó szabályait, amelyek az önkormányzati területre vonatkoznak. Az említett törvény szabályai szerint a kisebbségi nyelvhasználat az önkormányzatok területén lehetséges, ha i) a kisebbségi népcsoportokhoz tartozik az önkormányzati terület lakosságának legalább egyharmada, ii) ha ezt nemzetközi dokumentumok írják elő, és iii) ha ezt az önkormányzat előírta alapszabályában. A népszavazással meg szeretnék volna változtatni a 12. cikkely 1. paragrafusát, amit az i) pont alatt

idéztünk, és megemelni a bevezetési küszöböt egy harmadról a lakosság felére.

A kezdeményezés háttere igen kényes, és a további tárgyaláshoz szükséges röviden áttekintenünk az eseményeket. A honvédő háború alatt Vukovár az egyik fő célpontja volt a JNA-nak (Jugoszláv nemzeti hadsereg). A 87 napig tartó Vukovári csata a város elesésével fejeződött be, és a 1991-től 1998-ig megszállás alatt volt. Ez idő alatt nagyon sok kegyetlen bűncselekményt követtek el a helybeli lakosokkal szemben, a legszörnyűbb az „Ovčara mészárlás” vagy „Vukovári korházi mészárlás” volt, ahol körülbelül 250 lakost végeztek ki. Vukovár a mai napig a kegyetlen háború szimbóluma. Földrajzi adottságai miatt a város lakossága horvát és szerb lakosokból áll.

A szerb kisebbségi népcsoport a legnagyobb számú Horvátország területén,³² viszont az egyetlen, amely nem él a kisebbségi nyelvhasználati jogával. Ezt a kormány azzal igazolta, hogy a két nyelv között nagyon kis eltérés van (írásban viszont nagy, hiszen a szerb nyelv a cirill betűs ábécét, míg a horvát a latin betűt használja), valamint tekintettel a honvédő háborúra és a közös múltra, nem szabályozta kifejezetten a szerb nyelvhasználatot. A vázolt érvek ellenében 2013 elején a parlament úgy döntött,³³ hogy minden egyes önkormányzatban, ahol a törvény által előírt küszöböt eléri a kisebbség száma, bevezeti a kétnyelvűséget. Ez a döntés közvetetten a szerb kisebbségre utal, hisz abban a pillanatban ez volt az egyetlen kisebbségi csoport, aki nem élt a kétnyelvűség törvény általi lehetőségével. A parlament döntése hatalmas ellenállásba és elégedetlenségbe ütközött. A legaktívabban a háborús veteránok civil szervezeti tiltakoztak a kétnyelvűség ellen Vukováron. Úgy érezték, hogy ez a rendelet megtámadja azt, amiért a honvédő háborúban küdöttek, Vukovár pedig mind a háború szimbóluma

29 A The Guardian így írt december negyedikén a történekről „For instance, the unemployment rate among young people in Croatia is 52%, which brings us just behind Greece and Spain. And instead of organising a referendum on these problems or giving these young people jobs, Croatia spent €6.2m to define something that is already defined in family law: marriage as a legally regulated community of a woman and a man... What the Croatian constitutional referendum on gay rights, and the proposed one on ethnic minority rights, shows isn't only the misuse of democracy and a conservative backlash – it is actually a symptom of the rotten heart of Europe, a continent that is more and more resembling not only the dystopian scenario described above, but realising the worst nightmares of the 20th century. Not only the French Roma expulsion, the Golden Dawn in Greece, or Hungary's far-right turn, but also the rise of antisemitism in Sweden or Islamophobia in Denmark, prove that, as the Croatian poet Marko Pogačar might be right when saying "the only thing more horrible than fascism is moderate fascism" «<http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/dec/04/croatia-gay-marriage-vote-europe-rotten-heart>», (2015.05.29.)

30 A BBC így írt december másodikán a népszavazásról „Marriage is the only union enabling procreation. This is the key difference between a marriage... and other unions,” said Croatia's Cardinal Josip Bozanic in a letter read out in churches. Correspondents say attitudes towards gay rights in Croatia - which joined the European Union in July - are slowly changing. In Zagreb's first gay pride parade in 2002, dozens of participants were beaten up by extremists. Parades are now held regularly although under heavy security.”, «<http://www.bbc.com/news/world-europe-25172778>», (2015.05.30.)

31 Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Narodne Novine, 155/02, 47/10, 80/10, 93/11

32 Az utolsó népszámlálás alkalmával 2011-ben 186.633 lakos vallotta magát szerbnek. Ez a legszámasabb kisebbségi népcsoport Horvátország területén. Összehasonlításként a második legszámasabb a bosnyák népcsoport 31.479 taggal. Ez azt jelenti, hogy a szerb népcsoport majdnem hatszor akkora, mint a bosnyák, és mégsem gyakorolják nyelvhasználatukat, ami a fent említett kérdést még inkább fontossá teszi. A teljes kisebbségi lista a 2011. évi népszámláláskor megtalálható: «http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/h01_01_04_RH.html», (2015.05.30.)

33 Arsen Bauk, közigazgatási miniszter, 2013. január 2-án tartott sajtótájékoztatóján bejelentette, hogy a minisztérium úgy döntött: minden egyes területi egységben, ahol a törvény által előírt küszöb eléri, bevezetik a kétnyelvűséget. Ez az adott pillanatban több mint 20 területi egységet jelentett, beleértve Vukovárt is. «<http://vijesti.hrt.hr/197606/udruga-protiv-dvojezicnosti>», (2015.05.30.)

megtelne ciril betűs kiírásokkal, ami nagyon fájta abban a pillanatban a háborús veteránoknak.

A közvélemény elégedetlenségének ellenére a parlament 2013 szeptember 2-án elhelyezte az első kétnyelvű táblákat (latin – ciril) Vukováron, a táblák a rendőrség, az adóhivatal és az önkormányzati hivatal épületeire kerültek. A táblák felhelyezésével a parlament hatalmas elégedetlenséget váltott ki a veteránoknál, és aznap Vukováron és Zágrábban is tüntetéseket szerveztek a parlament önkényes eljárása miatt, és a nap folyamán összetörték és leszedték a táblákat az épületekről. A tüntetések sem jártak sikerrel, a parlament továbbra is úgy vélekedett, hogy a kétnyelvűség joga igen is fennáll, és nem szabad elnyomni egy kisebbségi népcsoportot sem, akármilyen múlt is fűzi hozzájuk a horvát népet.

Mivel az összes eddigi próbálkozás sikertelen volt, a Főkapitányság a horvát Vukovár védelméért elnevezésű szervezet új módszerhez folyamodott. Bejelentették, hogy *aláírásgyűjtésbe* kezdenek a nemzeti kisebbségek jogairól szóló alkotmányi törvény és az ebben megfogalmazott kisebbségi nyelvhasználatról szóló cikkely megváltoztatása érdekében. A szervezet mindenképpen meg szeretne volna akadályozni a parlamentet a kétnyelvű táblák elhelyezésében, ezért belátták, hogy a törvényt kell megváltoztatni minden jövőbeli kísérlet megakadályozása érdekében. A szervezet 2013 novemberében több mint 2000 helyen gyűjtött aláírásokat. A hónap végére pontosan 576.388 érvényes aláírást gyűjtöttek össze, a törvény által előírt 10%-nál ez több volt. A Főkapitányság december 13-án benyújtotta a népszavazás iránti kérelmüket a parlament elnökének, és csatolta az összegyűjtött aláírásokat.

A csatolt népszavazásra bocsátandó kérdés a következő volt: „Támogatják-e, hogy a nemzeti kisebbségek jogairól szóló alkotmányi törvény (Narodne Novine, 155/02, 47/10, 80/10, 93/11) 12. cikkelyének első paragrafusa módosuljon a következőre: „A kisebbségi nyelvhasználat hivatalos egyenlősége azokban az önkormányzati egységekben lehetséges, ahol a kisebbségi népcsoport eléri a lakosság számának a felét.”?”

A parlament megállapította, hogy a kérelem eleget tett a törvény által előírt követelményeknek. 2014. július 22-én a parlament felkérte az Alkotmánybíróságot, hogy állapítsa meg a népszavazásra bocsátandó kérdés *alkotmányosságát*.³⁴

4. Az Alkotmánybíróság döntése, 2014. augusztus 12., U-VIIR-4640/2014³⁵

Az Alkotmánybíróság a parlament kérésére megvizsgálta az ügyet, és két kérdésben döntött a népszavazással kapcsolatban. Az első kérdés: „Teljesültek-e a törvény által kijelölt követelmények egy ilyen népszavazás kezdeményezésére?”, a második pedig: „A népszavazásra bocsátandó kérdés alkotmányos-e?”. Az első kérdéssel kapcsolatban az Alkotmánybíróság kétségtelenül megállapította, hogy törvény által kijelölt követelményeket a szervezőbizottság teljesítette, hisz csak egy követelményről van szó: a választópolgárok 10%-nak aláírásáról.

A következő kérdéssel kapcsolatban az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az *alkotmányellenes*, és azzal kapcsolatban népszavazást tartani vagy kezdeményezni tilos. Habár az Alkotmány nem tartalmaz olyan szabályt, amelynek a kérdés közvetlenül ellentmondana, a testület így érvelt: nincs olyan sürgető társadalmi igény, sem ok, amely indokolhat egy ilyen népszavazást. A feltett kérdés túl általános, és ha a nemzeti kisebbségek jogairól szóló alkotmányi törvényt megváltoztatnánk, ezzel nem csak a szerb kisebbségek jogaira hatnánk ki, de Horvátország területén élő összes kisebbségi népcsoportra is. Ezért a testület úgy döntött, hogy a feltett kérdés nem egyezik a Főkapitányság céljával, mivel ezzel nem csak Vukováron szűnne meg a kétnyelvűség. A feltételek szigorításával, lecserélve az egyharmadot legalább 50%-ra, a horvát alkotmányosság *fundamentumai* sérülnének. Annak ellenére, hogy a Főkapitányság azzal a céllal kezdeményezte a népszavazást, hogy megakadályozza a vukovári kétnyelvűséget, az így megfogalmazott népszavazási kérdés nem csak a szerb kisebbségre hatott volna ki, de *hátrányos* helyzetbe került volna az összes kisebbségi népcsoport is Horvátország területén, hiszen nagyon kevés önkormányzati területen érik el a lakosság felét. A törvény megváltoztatásával közvetlenül megakadályozhatták volna a vukovári kétnyelvűséget, de közvetetten minden olyan önkormányzati egységben megszűnt volna a kétnyelvűség joga, ahol a kisebbség nem éri el a lakosság felét.

Az Alkotmánybíróságról szóló alkotmányi törvény 31. cikkely 4-5. paragrafusa alapján³⁶ a testület elrendelte, hogy Vukovár városa *alapszabályzatában*

34 Ustavni zakon o Ustavnom Sudu Republike Hrvatske, Narodne Novine, 99/99, 29/02, 49/02 – A horvát Alkotmánybíróságról szóló alkotmányi törvény. A 95. cikkely előírja, hogy „A parlament kérésére, az Alkotmánybíróság megvizsgálja, hogy ha több mint 10% a választópolgároknak népszavazást kezdeményez, megállapítja, hogy a népszavazásra bocsátandó kérdés alkotmányos-e, és hogy az Alkotmány 87. cikkely 1-3 paragrafusában kijelölt követelmények biztosítva legyenek, hogy a népszavazás alkotmányos legyen. Ezt a döntést a bíróság a felkérésről számított 30 napon belül hozza meg.”

35 A döntés eredeti nyelven a következő linken érhető el: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_08_104_2021.html, (2015.05.30.)

36 31. cikkely (4) Az Alkotmánybíróság megállapíthatja, hogy pontosan melyik testület köteles döntését végrehajtani. (5) Az Alkotmánybíróság meghatározhatja, hogy döntését milyen módon hajtja végre a választott testület.

pontosan határozza meg a szerb kisebbség egyéni és kollektív jogait. A városi tanácsnak minden elemet figyelembe kell vennie, legfőképpen a honvédő háború alatt történeteket, de ennek ellenére a kisebbségi népcsoportot *nem* foszthatja meg alkotmányi jogaitól, különös tekintettel a kétnyelvűségre.

A Bíróság elrendelte a *kisebbségi nyelvek és írás hivatalos használatáról* szóló³⁷ törvény módosítását, amelyre egy éven határidőt adott. A törvénymódosításban meg kell határozni a megfelelő jogi következményeket azon önkormányzatok számára, amelyek az alkotmányi törvény ellenére nem vezetnek be a kétnyelvűséget. A törvénymódosítás elfogadásáig a vukovári kétnyelvűség kérdését elnapolták.³⁸

Végül a Bíróság meghatározta, hogy minden jövőbeli népszavazásra irányuló kérelem tartalmazzon egy részletes *tényállást*, igazolva a népszavazás szükségességét. Tényállás nélkül a népszavazási kérelem érvénytelennek tekinthető, és a folyamat ezen a ponton *elvetendő*. Ez a határozat egyszerűsíti a jövőbeli kérelmek áttekintését, és a szervezőbizottság szándékának értékelését. Mivel az eddigi törvény nem szabályozta a mellékelt iratok fontosságát, ez a döntés továbbá megkönnyíti a parlament és a bíróság munkáját is. A Főkapitányság által benyújtott iratok hiányosak voltak, és a parlament és az Alkotmánybíróság is nehezen tudta meghatározni, hogy a kérelem *indokolt-e* vagy sem.

5. A döntés értékelése és jövőbeli kihatása

Az Alkotmánybíróság *döntése* véget vetett a folyamatos vitának a ciril betűs írással kapcsolatban. Ez a döntés nem csak a szerb kisebbségre hatott, de a testület védelmet nyújtott a Horvátország területén élő *összes* kisebbségi csoportnak. A döntés megerősítette a vukovári kétnyelvűséget, de *közvetetten* az összes olyan népcsoport védelmet kapott, amelyek nem érik el a lakosság számának a felét az adott önkormányzati egységben. A kétnyelvűség joga *eltűnt* volna az összes olyan önkormányzati egységben, ahol a kisebbség szám kevesebb mint a 50%-a az összlakosságnak. Így az összes kisebbségi népcsoport a Bíróság védelme alá került.

A háborús veterán szervezetek heves kampánya nagymértékben befolyásolta a közvéleményt. Az in-

tenzív veterán lobb ellenére az Alkotmánybíróság *pártatlan* maradt, és az alkotmányos rend legmagasabb értékeivel vezényelve döntött ebben a kérdésben. Az Alkotmány 3. cikkelye a következőt tartalmazza: „Szabadság, egyenlő jogok, a nemzeti és a nemek közötti egyenlőség, béketeremtés, társadalmi igazságosság, az emberi jogok tisztelete, a tulajdon sérthetetlensége, a természet és a környezet megőrzése, a jogállamiság és a demokratikus többpártrendszer a legmagasabb értékei a Horvát Köztársaság alkotmányos rendjének.” Már az Alkotmány is az *egyenlőséget*, a *nemzetek közötti egyenlőséget* és az *emberi jogok tiszteletét* emeli ki mint az alkotmányos rend legmagasabb értékeit, a bíróság ezekkel az értékekkel vezényelve döntött a népszavazásról. A döntés igen nagy befolyás alatt állt a közvélemény veteránorientált hangulata miatt, de ennek ellenére a testület tiszteletreméltó döntést hozott, *független* maradván ebben a témában.

Annak ellenére, hogy a kisebbségi népcsoportokhoz tartozó polgárok száma alig teszi ki az összlakosság 10%-át,³⁹ az ország igenis felelősséggel tartozik, és a *nemzetközi előírások* szerint ápolnia és védeni kell a területén élő, nem horvát nemzetiségű lakosokat épp úgy, mint azokat akik a többségi lakossághoz tartoznak. A horvát Alkotmány a *preambulumában* meghatározza, hogy a horvát nép mellett a nemzeti kisebbségek is szerves részei a horvát államnak, és a többségi lakossággal együtt alkotják a horvát nemzeti államot.⁴⁰ Ebből kiindulva a népszavazás megkérdőjelezné a horvát alkotmány alapjait, és a nemzetközi szabályokat is. Mivel Horvátország a nemzetközi szabályok következtében köteles gondoskodni az összes polgáráról nemzetiségtől függetlenül, a kétnyelvűség megszüntetésével a horvát állam nem tenne eleget a nemzetközi *kötelezettségvállalásainak*.

Annak ellenére, hogy a népszavazási kérdés közvetlenül nem alkotmányellenes, az Alkotmánybíróság *helyesen* döntött. Véleményünk szerint a határozat részletesebb is lehetett volna, és az Alkotmánybíróság *több* faktort is vizsgálhatott volna a döntés meghozatalakor. Már említettük, hogy a testület azzal érvelt, hogy nincs olyan sürgető társadalmi igény, sem ok, amely indokolhat egy ilyen népszavazást, és kiemelte, hogy a Főkapitányság célja nem egyezik meg a népszavazási kérdéssel, mivel ezzel nem csak a vukovári kérdés kerülne a napirendre, de a kisebbségi nyelvhasználat országszerte megkérdőjelezhető lett volna.

37 Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, Narodne novine, broj 51/00, 56/00.

38 A Parlament 2015. júniusában eldöntötte, hogy a megfelelő jogi következménye az lesz, hogy azon önkormányzatok, akik a törvény ellenére nem alkalmazzák a kétnyelvűséget területükön, azokat a törvény által a Parlament fel fogja oszlatni. Ezt a mechanizmust két törvénybe is, a már említett kisebbség nyelvhasználatáról szóló törvénybe és az önkormányzatokról szóló törvénybe is beépítik. «<http://hr.n1info.com/a57269/Vijesti/Ne-mozemo-sami-promijeniti-zakon-o-uporabi-cirilice.html>», (2015.06.24.)

39 Az utolsó népszámlálás adatai szerint kb. 420.000 ember vallotta magát „nem-horvátnak”, ez az össz lakosság 9%-t jelenti. Forrás: «http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/h01_01_04_RH.html», (2015.05.30.)

40 Ustav Republike Hrvatske (horvát köztársaság alkotmánya), Narodne Novine 155/02, 47/10, 80/10, 93/11.

A kövezetető népcsoportokat említi az Alkotmány: szerb, cseh, szlovák, olasz, magyar, zsidó, német, osztrák, ukrán, ruszin, bosnyák, szlovén, montenegrói, makedón, orosz, bolgár, lengyel, roma, román, török, oláh, albán és egyéb népcsoportok, akik a horvát néppel egyenlők, és együtt alkotják a horvát államot.

Horvátország alkotmánybíráskodásának történetében ez az *első* alkalom, hogy a testület döntésével megakadályozta a népszavazás lefolytatását. Azzal, hogy a testület kimondta, hogy a kérdés *alkotmányellenes*, igen nagy lépést tett a bíráskodás fejlődésében, például szolgálva jövőbeli döntéseknek. Fontos megjegyezni, hogy a döntés nem csak a kérdés alkotmányellenességét állapította meg, de olyan fontos mozzanatokat is tartalmaz, mint a kötelező *tényállás* benyújtása a jövőbeli kérelmekkel, mellyel hozzájárul a népszavazási folyamat *egyszerűsítéséhez*, és áttekinthetőbbé válásához. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a döntés megállapítja: az érintett jogszabályokat *módosítani kell*, ezzel is növelve a határozat fontosságát. Így a döntés nem csak politikai megoldás, nem csak az adott kérdésre válaszol, de olyan megoldásokkal is szolgál, ami hozzájárul a biztonságosabb jövő kiépítéséhez. Habár a döntés majdnem egy éves ebben a pillanatban, 10 hónapnyi idő kellett ahhoz, hogy a parlament *törvény-módosítási folyamatát elindítsa*. Az időigényes folyamat viszont olyan eredményekkel szolgál a jövőben, mely nem hagyja büntetlenül azokat az önkormányzatokat, ahol nem foglalkoznak a kisebbség jogaival. Ezt a kényes kérdést az Alkotmánybíróság igen bölcsen oldotta meg, megvédve nem csak a szerb kisebbségi népcsoportot, de a Horvátország területén élő összes kisebbségi népcsoportot.

A *Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről* 5. cikkely 1. bekezdésének tükrében,⁴¹ a nemzetközi kötelezettségek beépítése az országos jogrendszerbe megköveteli, hogy az adott állam kisebbségi jogokat ne csökkentse. Ha Horvátország *szigorúbb* feltételeket alkalmazna, az nem csak a szerb kisebbség elégedetlenségét okozná, de a többi kisebbségi népcsoport is megszervenédne ennek következményeit, valamint a nemzetközi közösség is elítélné az ilyen fajta intézkedéseket.

A nemzetközi jog egyik alapelve a *reciprocitás*. Habár az Alkotmánybíróság nem vette figyelembe a *szomszédos országok* megoldásait a kétnyelvűséggel kapcsolatban, fontosnak tartjuk, hogy a nemzetközi elvek alapján, a szomszédaink jogi megoldásait idézve alátámasszuk a döntését. A Szerbiában hatályban lévő a *hivatalos nyelv és írás* használatáról szóló törvény⁴² sokkal enyhébb feltételeket alkalmaz a két- vagy többnyelvűség bevezetésére. A 11. cikkely előírja, hogy a többnyelvűség lehetséges, ha az önkormányzati egységben a kisebbségek száma eléri az összlakosság *15%-át*. Így a szerb nyelv mellett az egyes önkormányzati egységekben *magyar, horvát, román, görög, szlovén* vagy épp *montenegrói* nyelv és írás is használatban van. Ez a követelmény sokkal enyhébb, mint a horvát törvény által előírt egyharmad. Ha ez az egyharmad legalább a felére változott volna, az így is szembetűnő külön-

ség még nagyobb lett volna, és a két ország egymás kisebbségi népcsoportjaival szemben más kritériumokat alkalmazott volna. A *Romániában* hatályban lévő, a *helyi közigazgatásról* szóló *215/2001. számú törvény*⁴³ szerint a kétnyelvűség az önkormányzati egységekben akkor lehetséges, ha a kisebbségi népcsoport eléri az összlakosság legalább *20%-át*. Így ez is enyhébb elvárás, mint a jelenlegi horvát követelmény, amely a lakosság legalább egy harmadát, azaz a *33,33%-át* írja elő.

Mindkét törvény *alacsonyabb* küszöböt alkalmaz a horvát változatnál. A küszöb növelésével a már így is nagy különbség tovább nőne. Ezek a tényezők alámasztják a testület döntését, és továbbá erősítik Horvátországnak, mint egy igazi *multinacionális* államnak a pozícióját. Mivel sem a Keretegyezmény, sem egyéb dokumentum nem vázol fel pontos útmutatót arra, hogy mi a megfelelő küszöb, amit alkalmazni kell, a környező országok mintája *példaként* szolgálhat az ilyen döntés értékelésénél. Különösképpen, ha olyan országokat vizsgálunk, ahol a horvát nép, mint kisebbségi népcsoport jelen van. Ezekben az esetekben a *reciprocitás* elve szerepet játszik a döntéshozatalban, és fontos megjegyezni, hogy ha megváltoztattuk volna a hatályos szabályokat, az negatív árnyékot vetett volna a Szerbiában élő horvátokra is.

A testület *nehéz* döntést hozott. *Két* fél között kellett dönteni: az egyik, aki megszenvedte nem is olyan régen a honvédő háborút, aki még mindig hallja a gránátok becsapódását; míg a másik, aki azokért a jogaiért küzd, amelyek a legmagasabb fokon is megfogalmazódnak: a nyelv használatáért, amely minden egyes kisebbségi közösség éltetője. Az ország hálás a veteránoknak, nekik köszönheti, hogy ma itt van, hogy ma törvényeket hoz, hogy ítélik. Gondoskodik róluk, nem felejt el, hogy mit is köszönhet nekik, de egy pillanatban a határt meg kell húzni, és fel kell tenni a kérdést: a követelés alkotmányos-e, illetve a két követelés között melyik a jogosabb. Az Alkotmánybíróság minden szempontot figyelembe vett döntése hozatalakor. E határozat *hatalmas* lépés a jövő felé, ahol a nemzeti hovatartozás nem szolgál diszkrimináció alapjául, ahol a kisebbségi népcsoport nem kisebbségi jelzővel lesz ellátva, hanem *egyenlő* lesz, nem számban, de jogokban egyenlő, ahol saját nyelvén olvashatja a nyilvános feliratokat.

IV.

Záró gondolatok

A népszavazás tendenciája *erősödött* az elmúlt néhány évben. A népesség közömbösségétől oda jutot-

41 „A Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy támogatják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára kultúrájuk megőrzését és fejlesztését, úgyszintén identitásuknak, nevezetesen vallásuk, nyelvük, hagyományaik és kulturális örökségük megőrzésének feltételeit.”

42 Zakon o službenoj upotrebi pisma i jezika, OG, 45/91, 53/93, 48/94, 101/05, 30/10

43 Legea administrației publice locale nr 215/2001

tunk, hogy a nép összefog, és együtt dolgozik a közös (jónak vélt) cél érdekében. Több ezer aláírásgyűjtő helyen önkéntesek vállalják a buzdítást, hogy elérik a kívánt eredményeket. A népszavazás *jogi kerete hiányos*, a felvázolt próbálkozásokból kiderült, hogy minden esetben az Alkotmánybíróság olyan döntést hozott, amely valami újat próbált bemutatni, ezzel segítve elő a népszavazás intézményének fejlődését. Megjegyzendő, hogy a legutóbbi döntés volt az, amely a legnagyobb mértékben járult hozzá a népszavazás erőteljesebb alkalmazásához és intézményének fejlődéséhez.

A népszavazás igen fontos jellemzője a közvetlen demokráciának, amellyel a választópolgárok befolyásolhatják a képviselők döntéseit, bírálhatják a már meglévő törvényeket és kifejezhetik elégedetlenségüket az állam adott helyzetével kapcsolatban. A népszavazás hatékony eszköz, befolyásolhat éleket, népcsoportokat, dönthetünk sorsunkról, de másokról is. Megfoszthatunk egyes csoportokat jogaiktól, vagy többet ruházhatunk rájuk. Ez mind csak attól függ, hogy hogyan használjuk az eszközt, ami adatott.

Fontosnak tartjuk, hogy jelentősége miatt ezt a parlament minél jobban és részletesebben szabályozza.

A horvát nép felismerte a népszavazásban rejlő lehetőséget. Fontos, hogy az ország a demokratikus fejlődés biztosításával olyan lehetőséget nyújtson választópolgárainak, amely jogaik *közvetlenebb és gyorsabb* megvalósulását jelenti. A népszavazás fontos példája ennek, ahol átruházott hatalom nélkül tudunk dönteni. Reméljük, hogy az alkotmányosság, a demokrácia tovább fejlődik, és hogy a népszavazás egyszerűbb, olcsóbb és gyakrabban használt módszere lesz a döntéshozatalnak.⁴⁴

Horvátország a 24 éves történelme folyamán gyorsan és nagy léptekben fejlődött, és fejlődik tovább a mai napig is. Nem csak gazdasági szempontból, de jogi értelemben is. A gazdasági viszonyok, a változó környezet arra sarkallja a törvényhozót, hogy napról napra változtassa törvényeit. Ezért reméljük, hogy a népszavazás egyszerűsítésével, olcsóbbá tételével olyan eszköz formálható, amely elősegítheti azt a fejlődést, ahol a mindennapi ember kifejezheti elvárásait, szándékait, vagy épp elégedetlenségét.

44 Nagyon sok potenciális megoldást találtak arra, hogy a népszavazás olcsóbb és gyorsabb legyen. Így például a legtöbb kritika a népszavazásra fordított tőkét érinti, a szakemberek több olyan javaslattal álltak elő, ami lényegesen csökkentené a költségeket. Például olyan megoldásokat javasoltak, mint az internetes szavazás, vagy, hogy a népszavazás olyan napon tartsák, amikor már valami oknál fogva a szavazás elkerülhetetlen. Így többen azt javasolták, hogy az autópályákról szóló népszavazást az új köztársasági elnök választásával együtt kellett volna megrendezni, hisz ekkor már a nép úgys szavazni ment. A népszavazásnak nem csak jogalkotástani problémái akadhatnak, de szembesülhetünk anyagi és egyéb kivitelezési problémákkal is.

SZEMLE

HÁMORI ANTAL

egyetemi docens

Budapesti Gazdasági Egyetem

A fogyasztóvédelem jelentősége és oktatása.**Javaslatok Magyarország V. középtávú fogyasztóvédelmi politikájához*****I.****Bevezetés****a fogyasztóvédelem jelentősége és aktualitása**

A fogyasztók védelme, fokozott oltalma napjainkban különösen aktuális, mindenkit érintő, rendkívül komplex, szerteágazó és hatalmas, az utóbbi néhány évben is rengeteg új jogszabályt hozva gyakran módosításra kerülő joganyagot magában foglaló, igen jelentős, fontos téma, amelynek jogirodalma is óriási méretekre duzzadt. A fogyasztókat védő rendelkezések, a kereskedők visszaélései elleni szabályok az ókori és a középkori, feudális jogrendszerekben is megjelentek, különösen a vásári kereskedelemre és az iparosok tevékenységére vonatkozóan (lásd például igazságos, tisztességes ártól, jó minőségtől való eltérés, csalás, uzsorakölcsön tilalma).¹

A szociális piacgazdaság attribútumainak, egyik fontos aspektusának megfelelően csak az 1960-70-es évekre sikerült jelentősebb áttörést elérni a fogyasztók érdekeinek védelme szempontjából. Az Amerikai Egyesült Államok és Kanada mellett főként a nyugat-európai és a skandináv államokban fogadtak el fogyasztóvédelmi célzatú jogszabályokat.² A kommunista, illetve szocialista országokban ez a fejlődés az 1990-es évekig jellemzően váratott magára. A fogyasztóvédelmi jog, mint önálló jogterület a 20. század második felében, annak vége felé jött létre.

A jogterület fejlődésével és hazánk európai uniós integrációjával, különösen az 1990-es évek második felétől a fogyasztók védelme Magyarországon is egyre nagyobb hangsúlyt kapott. Ez a fejlődés azonban egyrészt nem mindig töretlen, másrészt pedig a gyakorlatban, az önkéntes jogkövetés, a tisztesség (jó erkölcs) szempontjából továbbra is igen súlyos *problémák*kal találkozunk. Erre való figyelemmel kiemelten hangsúlyozandó a helyes, emberközpontú – azaz nem anyagi, fogyasztási, hanem a személy kiteljesedését, tökéletesedését szolgáló – szemléletformálás szükségessége, amely végső soron minden ember igaz javára, boldogságára irányul – legyen szó jogosultról, azon belül fogyasztóról, vagy kötelezettől (például fogalmazóról, gyártóról).

II.**A fogyasztóvédelmi jog komplexitása**

A fogyasztók védelme érdekében – a jogon kívüli feltételek megfelelő megteremtése mellett, miként a társadalmi viszonyok is összetettek – a *fokozott* jogi biztosítékok *komplex* megközelítésű kiépítése szükséges. Ebben jó néhány jogágnak – élén az alkotmányjognak – kell sajátos eszközeivel és módszereivel közreműködni.

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) M) cikkének (2) bekezdése tartalmazza, hogy Magyarország biztosítja a tisztességes gazdasági verseny feltételeit, fellép az erőfölénnyel való visszaéléssel szemben, és védi a fogyasztók jogait. Az indoklás szerint ezzel a versenynek a *közjó* általi ésszerű korlátozását rögzíti. Hangsúlyozandó, hogy az államnak a verseny tisztasága mellett a fogyasztók jogait is biztosítani kell, mivel lehet, hogy azok a tisztességes verseny mellett is sérülnek.³ Számos *polgári jogi* jogintézmény és rendelkezés szolgál fogyasztói érdekeket.

Ilyen például az érvénytelenség, a közérdekű kereset, a kellékszavatosság, a termékszavatosság, a jótállás, a letéti szerződések, a termékfelelősség szabályozása körében, a fogyasztó hátrányára való eltérés kizárása, a bizonyítási teher megfordítása, a hosszabb határidő,

* Kézirat lezárva: 2015. december 10.

1 Ld. pl. Fazekas Judit: Fogyasztóvédelmi jog. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató, 2007. (285) 19.; Fazekas Judit: Fogyasztóvédelmi jog. Miskolc, Novotni Kiadó, 2004. (273) 11-12.; Miskolczi Bodnár Péter – Sándor István: A fogyasztóvédelmi jog európai gyökerű magyar szabályozása I. Budapest, Patrocinium, 2012. 17., 22. (irodalommal). Vö. Bárdos Péter és Menyhárd Attila: Kereskedelmi jog. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2008. (479) 37. („A kereskedelmi jog fejlődésének hajnalán, a X-XI. században, amikor a technikai fejlettség és az infrastruktúra alacsony szintje a mai értelemben vett biztosítékoknak csak igen szerény arzenálját kínálta, a bizalomnak alapvető jelentősége volt. Mögötte mindig valamilyen közösség – pl. a kereskedők vagy a város közössége – morális kényszerítő ereje állt.”).

2 Ld. pl. Fazekas i.m. (1. jegyzet, 2007.) 19-20.; Fazekas Judit: Fogyasztói jogok – fogyasztóvédelem. Budapest, KJK, 1995. (266) 46-53.; Miskolczi Bodnár – Sándor i.m. (1. jegyzet) 18-19. (irodalommal).

3 Ld. pl. 2/2015. (II. 2.) AB határozat, 34/2014. (XI. 14.) AB határozat, 8/2014. (III. 20.) AB határozat, 3175/2013. (X. 9.) AB határozat. A fogyasztók alkotmányjogi védelméhez ld. pl. Bencsik András: A fogyasztók védelmének alkotmányi fundamentumairól. Közgazd. Szemle. 2013. 1. sz. 21-31.; Bencsik András: A fogyasztóvédelem helye, szerepe a jogállamban (A fogyasztóvédelem alkotmányos alapjai). Collega. 2009. 1-2. sz. 9-12.

a kedvezőbb teljesítési hely és az ellátási jog biztosítása, a fogyasztó számára kedvezőbb értelmezés elfogadásának, a semmisségnek, a semmisségre való hivatkozásnak csak a fogyasztó érdekében történő lehetőségének a kimondása által látható.

Ugyancsak a fogyasztói pozíció erősítését szolgálják a jó néhány szerződéstípusra vonatkozó sajátos előírások (például a közüzemi szerződések, az utazási szerződés, a szállás időben megosztott használati jogára, a hosszú távra szóló üdülési termékekre vonatkozó szerződések, a fogyasztói hitel-szerződések, a hálózati szerződések), továbbá az üzlethelyiségen kívül kötött szerződés, a távol-

lévők között kötött szerződés, a távértékesítés keretében kötött pénzügyi ágazati szolgáltatási szerződések, az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások igénybevételeire irányuló szerződések, illetőleg a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés keretében eladott dolgokra vonatkozó szavatossági és jótállási igények intézésének szabályozása.⁴

A polgári jogi védelmet biztosító jogszabályok, jogszabályi rendelkezések körében⁵ (is) megkülönböztetést teszünk aszerint, hogy *fogyasztó és vállalkozás közötti* polgári jogi jogviszonyról van szó, vagy pedig nem. A szűk értelemben vett fogyasztóvédelmi jog, a definíciószerű fogyasztói védelem

körében a fogyasztó és a vállalkozás közötti polgári jogi jogviszony jogi szabályozása által létező, fogyasztói *többléttvédelmet* biztosító rendelkezésekről van szó. Mindemellett ugyanakkor érdemes figyelemmel lenni azokra a tágabb értelemben vett, „klasszikus” fogyasztóvédelmi jogintézményekre, jogszabályi rendelkezésekre is, amelyek nem tartoznak ebbe a speciális, fogyasztói többléttvédelmi szintbe, de értelemszerűen a fogyasztó és a vállalkozás közötti jogviszonyban is alkalmazandóak (lásd például a kellékszavatosság és a jótállás általános szabályai).⁶

A Ptk. a fogyasztói többléttvédelmet nem a régi Ptk. megoldásával, a fogyasztói szerződés defi-

- 4 Ld. pl. Polgári jog, Kötelmi jog, Első és Második Rész, Az új Ptk. magyarázata V/VI. Szerk. Wellmann György. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2013. (372); és Polgári jog, Kötelmi jog, Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész, Az új Ptk. magyarázata VI/VI. Szerk. Wellmann György. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2013. (566) vonatkozó részei. A fogyasztóvédelem és a szellemi alkotások jogának kapcsolatához ld. pl. Tattay Levente: Közvetlen fogyasztóvédelmi előírások a szellemi alkotások jogában. Jogtudományi Közlöny. 2005. 6. sz. 295-299. A polgári jogi fogyasztóvédelem irodalmából ld. pl. Fuglinszky Ádám: Az elektronikus kereskedelem egyes fogyasztóvédelmi kérdései a német és a magyar jogban, Az általános szerződési feltételekre, valamint a távollévők között kötött szerződésekre vonatkozó egyes szabályok összehasonlító elemzése, kitekintés az Európai Unió 2000/31/EK sz.(E-commerce) irányelvére az internetes vásárlások kapcsán. In: Jogi Tanulmányok 2000, Szerk. Harmath Attila. Budapest, ELTE ÁJK, 2000. (371) 29-77.; Gadó Gábor: A fogyasztói kölcsönszerződések egyoldalú módosításáról. Gazdaság és Jog. 2012. 10. sz. 2-7.; Kemenes István: A szerződésszegés szabályozása az új polgári törvénykönyvbe. Jogtudományi Közlöny. 2014. 5. sz. 213-223.; Kenderes Andrea: A 2008-as fogyasztói irányelv a hitelmegállapodásokról – ante portas. Jogtudományi Közlöny. 2008. 11. sz. 544-552.; Király Miklós: Az Európai Közösségek irányelveinek hatása a szerződési jogra a fogyasztóvédelem területén. Magyar Jog. 2000. 6. sz. 325-338.; Lábady Tamás: A fogyasztóvédelmi rendszerről és a fogyasztók érdekeinek polgári jogi védelméről. Magyar Jog. 1976. 4. sz. 875-886.; Lőrinczy Gyula: Polgári jog, fogyasztóvédelem, csődjog. Magyar Jog. 2012. 12. sz. 717-726.; Lőrinczy Gyula: A fogyasztói csőd és a mentesítés szabályozásának története, elmélete és gyakorlata a francia jogban. Jogtudományi Közlöny. 2011. 4. sz. 209-220.; Menyhárd Attila: A tisztességtelen szerződési kikötések kontrollja az Európai Közösségek jogában. In: Polgári Jogi Tanulmányok. Szerk. Harmath Attila. Budapest, ELTE ÁJK, 1996. 62-84.; Németh László: Az általános szerződési feltételek és a fogyasztói szerződések érvénytelensége iránti perek tapasztalatai. Gazdaság és Jog. 2008. 11. sz. 15-23.; Osztovits András: A közösségi jog hatása a fogyasztói szerződések magyar szabályozására és joggyakorlatára. Gazdaság és Jog. 2009. 12. sz. 11-15.; Osztovits András–Virág Csaba: Illetékességi kikötés mint tisztességtelen szerződési feltétel – kérdések és kételyek a közösségi és a magyar jog tükrében. Magyar Jog. 2008. 8. sz. 532-541.; Európai fogyasztóvédelmi magánjog, Jogszabálygyűjtemény. Szerk. Osztovits András. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2006. 197.; Verebics János: Szerződések az elektronikus kereskedelem körében és a fogyasztóvédelem. Gazdaság és Jog. 2012. 12. sz. 3-10.; Vékás Lajos: Európai közösségi fogyasztóvédelmi magánjog. In: Európai közösségi jogi elemek a magyar magán- és kereskedelmi jogban. Szerk. Vékás Lajos. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2001. (469) 25-96.; Vékás Lajos: Európai fogyasztóvédelmi magánjog. In: A Polgári Jogi Tudományos Diákkör évkönyve 1999–2000. tanév. Szerk. Bodzási Balázs. Budapest, ELTE ÁJK, Polgári Jogi Tudományos Diákkör Egyesület, 2001. (352) 325-352.; Vékás Lajos: Javaslat az általános szerződési feltételek Ptk.-beli szabályozásának kijavítására. Jogtudományi Közlöny. 2000. 12. sz. 485-492.; Wellmann György: A szerződés érvénytelenségének szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben. Jogtudományi Közlöny. 2014. 2. sz. 61-70.; Zoványi Nikolett: A légi járatok késésének megtérítése a nemzetközi egyezmények és az európai jog tükrében. Jogtudományi Közlöny. 2012. 9. sz. 339-348.

- 5 Ld. pl. a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.), a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződések részletes szabályairól szóló 45/2014. (II. 26.) Korm. rendelet, az egyes tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kötelező jótállásról szóló 151/2003. (IX. 22.) Korm. rendelet, a lakásépítéssel kapcsolatos kötelező jótállásról szóló 181/2003. (XI. 5.) Korm. rendelet, az egyes javító-karbantartó szolgáltatásokra vonatkozó kötelező jótállásról szóló 249/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet, a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés keretében eladott dolgokra vonatkozó szavatossági és jótállási igények intézésének eljárási szabályairól szóló 19/2014. (IV. 29.) NGM rendelet, az utazási szerződésről szóló 281/2008. (XI. 28.) Korm. rendelet, a szállás időben megosztott használati jogára, a hosszú távra szóló üdülési termékekre vonatkozó szerződésekről, valamint a tartós szálláshasználati szolgáltatási tevékenységről szóló 141/2011. (VII. 21.) Korm. rendelet, a fogyasztónak nyújtott hiteltől szóló 2009. évi CLXII. törvény, a távértékesítés keretében kötött pénzügyi ágazati szolgáltatási szerződésekről szóló 2005. évi XXV. törvény, az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény.

- 6 A szavatosság és a jótállás témaköréhez ld. pl. Beale, Hugh–Fazekas Judit: Szavatossági szabályok az angol, a magyar és az európai jogban. Jogtudományi Közlöny. 1997. 12. sz. 519-531.; Benedek Károly–Világhy Miklós: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. Magyar Jog. 1960. 11. sz. 456-458. (453-458.); Farkas Attila–Wellmann György: A hibás teljesítés bírói gyakorlata I-II. Gazdaság és Jog. 2012. 3. sz. 8-11., 2012. 5. sz. 16-20.; Fazekas Judit: Fogyasztóvédelmi jog. Miskolc, Novotni Kiadó, 2001. 108-112.; Fuglinszky Ádám:

níciójával⁷ fejezi ki, hanem – bár a Ptk. 6:114. §-ának (2) bekezdése (és a 6:103. §, a 6:104. §, a 6:131. §, valamint a 6:444. § „címe”) használja a „fogyasztói szerződés” szövegrészt⁸ – a „fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés” szövegezéssel, amely a jogban kevésbé járatos címzettek számára kedvező változás, mivel a régi Ptk. fogyasztói többletvédelmet megjelenítő rendelkezései körében szereplő „fogyasztói szerződés”, „fogyasztói szerződés esetében” szövegrészek alapján a fogyasztók kevésbé gondolták azt, hogy a fogyasztói többletvédelmet biztosító

rendelkezések nem vonatkoznak azon jogviszonyaikra, amelyekben a másik fél is laikus (kétségtelen, a „vállalkozás” definícióját is ismerni kell, mert, például, a „vállalkozás” alatt nemcsak gazdasági társaságok értendők). A Ptk. alkalmazásában – új szabályként – vállalkozás: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körében eljáró személy.⁹

A Ptk. e fogyasztói többletvédelmet a zálogjog, a szerződés megkötése és értelmezése, a szerződés érvénytelensége, a szerződés teljesítése, a szerződésszegés, az adásvételi szerződés általános szabályai, a biz-

tosítéki szerződések és a biztosítási szerződés általános szabályai körében jeleníti meg, de az utazási szerződés, a letét és a termékfelelősség szabályozásának fogyasztóvédelmi relevanciája is megemlítené^{10,11}

A *verseny- és reklámjog* területén különösen a fogyasztók korrekt és teljes tájékoztatáshoz fűződő érdekeit, továbbá bizonyos (agresszív) üzleti módszerek elleni védelmét szolgáló előírások, a tisztességtelen (megtévesztő) versenycselekmények és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélések tilalmát rögzítő szabályok megfogalmazása kívánatos.¹²

A hibás teljesítésből eredő következménykárokért való kártérítési felelősség terjedelme, a felelősség kizárásának és korlátozásának lehetőségei, Elemzés a német és a magyar jog alapján. In: Liber Amicorum, Ünnepi dolgozatok Harmath Attila tiszteletére. Budapest, ELTE ÁJK, 2003. 119-160.; Görgy Mihály: A hibás teljesítés szabályozásának áttekintése. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle. 1968. 11. sz. 656-663.; Hámori Antal: Kötelező jótállás – fogyasztóvédelem. Gazdaság és Jog. 2011. 6. 21-24.; Hámori Antal: A vendéglátás fogyasztóvédelmi jogi szabályozása. Budapest, Label, 2003. (328) 143-154. (jogilag oszthatatlan – pl. alkalmi vendéglátó-ipari, esküvői ebéd, szilveszteri vacsora – szolgáltatás témájával, bírói gyakorlattal, szakirodalommal, Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója vonatkozó részeinek ismertetésével); Jójárt Eszter: Gondolatok a termékhibáért való felelősségről egy monográfia kapcsán. Jogtudományi Közlöny. 2010. 1. sz. 46-49.; Józsa Mihály: A kellékszavatosság vitás elvi kérdéseiről. Jogtudományi Közlöny. 1968. 11-12. sz. 603-610.; Julesz Máté: Gondolatok a termékfelelősségről, termékszavatosságról és a környezetvédelmi magánjogról. Magyar Jog. 2007. 1. sz. 45-48.; Kemenes Béla: A vásárló, fogyasztó; felhasználó költség- és kártérítési igénye hibás teljesítés esetén de lege ferenda. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle. 1973. 1. sz. 18-23.; Kemenes István: A szavatosság, a jótállás és a kártérítés egyes kérdéseinek újraszabályozásához. Magyar Jog. 1992. 1. sz. 13-22.; Kemenes István: Szavatosság és (vagy) kártérítés a szolgáltatás hibája miatt. Magyar Jog. 1985. 1. sz. 50-57.; Kende Tamás-Nagy Katalin: A szavatosság és a jótállás intézményeinek újraszabályozása az EU jogharmonizáció jegyében. Európai Jog. 2004. 5. sz. 22-26.; Lábady Tamás: A hibás teljesítés és a termékfelelősség összefüggéseiről. Jogtudományi Közlöny. 1976. 12. sz. 692-693(-698.); Menyhárd Attila: A fogyasztói adásvételről szóló EK Irányelv átültetésének problémái. Polgári Jogi Kodifikáció. 2001. 4-5. sz. 54-55.; Miskolczi Bodnár Péter: A szerződésen kívül okozott károkért való felelősség, mint hibás teljesítés esetén alkalmazható jogvédelmi eszköz. Jogtudományi Közlöny. 1989. 3. 130-136.; Molnár Ambrus: Az árleszállítás – mint szavatossági igény. Magyar Jog. 1991. 6. sz. 351-354.; Patassy Benedek: Az elévülési és a jogvesztő határidők utáni igényérvényesítési lehetőségek hibás teljesítés esetén (Előtanulmány a polgári jogi kodifikációhoz). Magyar Jog. 1998. 10. sz. 603-609.; Szelényi Zoltán: A termékek minőségének tanúsítása a polgári jogi szerződések körében. Jogtudományi Közlöny. 1969. 12. sz. 663-671.; Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2001. (244) 104-135.; Vékás Lajos: A fogyasztói adásvételről szóló EK-irányelv és átültetése a magyar polgári jogba. Magyar Jog. 2000. 11. sz. 646-660.; Zoltán Ödön: A hibás teljesítéssel okozott kárért való felelősség és a jótállás új szabályozásáról. Jogtudományi Közlöny. 1970. 8. sz. 480-484.; Zsembery István: Szavatosság, kötelező jótállás – és a kártérítés. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle. 1975. 12. sz. 724-726.

7 Ld. a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 685. § e) pont.

8 Ld. még Ptk. 5:90. § „címe”, 5:128. § és „címe”, 5:131. § (2) bekezdés: „fogyasztói zálogszerződés”; 6:219. § és 6:220. § „címe”: „fogyasztói adásvétel”; 6:455. § „címe”: „fogyasztói biztosítási szerződés”; 6:456. § „címe”: „fogyasztói összegbiztosítások”.

9 Ld. uo. 8:1. § (1) bek. 4. pont.

10 Vö. különösen Ptk. 6:254. §, 6:369-371. §, 6:552-553. § (laikus-profi reláció). A termékfelelősséghez ld. pl. Beck Salamon: „Nem vagyunk jogviszonyban”. Jogtudományi Közlöny. 1966. 1-2. sz. 12-16.; Csurgó Ottó: A termékfelelősségi eszme térhódítása a magyar bírói gyakorlatban. Jogtudományi Közlöny. 1987. 2. sz. 101-102.; Eörsi Gyula: A szerződésen kívüli felelősség és a Ptk. reformja. Jogtudományi Közlöny. 1972. 3. sz. 65-75.; Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái, A polgári jogi felelősség. Budapest, 1961. 172., 176. (263.); Fazekas: i.m. (6. jegyzet) 99-100., 102-103., 105-107.; Harmath Attila: Felelősség a közreműködőért. Budapest, 1974. 126-139., 171-204.; Harmath Attila: Szerződésszegési problémák a gazdasági döntőbizottságok gyakorlatában. A közreműködőért való felelősség. Jogtudományi Közlöny. 1969. 12. sz. 652-662.; Izsó Krisztina: A termékfelelősség a deliktális és a kontraktális terület határán. In: Jogi Tanulmányok 2000. Szerk. Harmath Attila. Budapest, ELTE ÁJK, 2000. (371) 79-103.; Julesz: i.m. 45-48.; Kemenes István: Szavatosság és (vagy) kártérítés a szolgáltatás hibája miatt. Magyar Jog. 1985. 1. sz. 55-56.; Lábady Tamás: A deliktális felelősség fontosabb változásai az új Ptk.-ban. Jogtudományi Közlöny. 2014. 4. sz. 169-179.; Lábady Tamás: A termékfelelősség intézménye és a magyar termékfelelősségi törvény. Jogtudományi Közlöny. 1994. 3. 118-122.; Lábady: i.m. (6. jegyzet) 692-698.; Lábady Tamás: A kötelelem zárt struktúrájának felbomlása a termékfelelősség jogában. Jogtudományi Közlöny. 1974. 12. sz. 700-707.; Miskolczi Bodnár: i.m. (6. jegyzet) 130-136.; Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban. Jogtudományi Közlöny. 1983. 11. sz. 688-698.; Vékás: i.m. (6. jegyzet, 2001.) 75-86., 100-101.; Weiss Emília: A gyártó vállalat felelőssége a fogyasztó irányában. Döntőbíráskodás. 1971. 3. sz. 81-94.; Zoltán Ödön: Termelői felelősség a hibás teljesítésért. Jogtudományi Közlöny. 1980. 5. sz. 291-304.

11 Részletesen ld. Hámori Antal: A fogyasztók védelme és az új Ptk. Magyar Jog. 2015. 5. sz. 257-273.

12 Ld. pl. Bacher Vilmos: A versenyjog és az összehasonlító reklám. Gazdaság és Jog. 1998. 6. sz. 3-10.; Bacher Vilmos: Bírói gyakorlat a tisztességtelen verseny köréből. Jogtudományi Közlöny. 1996. 11. sz. 462-471.; Balogh Virág, Nagy Csongor István, Pázmándi Kinga, Verebics János, Zavodnyik József: Magyar versenyjog. Szerk. Pázmándi Kinga. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2012.

A *közigazgatási jogi* normák több vonatkozásban alkalmasak a fogyasztói érdekek oltalmazására (vö. hatósági ellenőrzés szabályozása); például közegészségügyi, műszaki, biztonsági, minőség-követelményi előírások sokasága irányul arra, hogy a fogyasztóknak felkínált termékek megfelelő használati értékkel bírnak, és mentesek legyenek káros mellékhatásoktól; s különböző rendelkezések biztosítják a fogyasztók kellő informáltságát is.¹³

Eljárási szabályok megalkotása segítséget nyújthat a fogyasztóknak jogaik gyors, hatékony, egyszerű és költségkímélő érvényesítéséhez (vö. például békeltető testület, ügyfélszolgálat, fogyasztóvédelmi rezsipont működtetése, fogyasztóvédelmi referens alkalmazása, a fogyasztóvédelmi hatóság, a fogyasztói érdekek képviseletét ellátó

civil és más szervezetek, az ügyész közérdekű keresetindítási joga, a fogyasztók számára kedvező joghatóság, illetékesség biztosítása).

A fogyasztói érdekek legkirkívobb megsértését a *szabálysértési jog*, illetőleg – ultima ratióként – a *büntetőjog* szankcionálja (például versenytárs utánzása, árdragítás, árak megállapításának, közlésének és feltüntetésének elmulasztása, minőség tanúsítási kötelezettség megszegése, megfelelőségi jelölés jogosulatlan használata, rossz minőségű termék forgalomba hozatala, vásárlók megkárosítása, élelmiszer engedély nélküli előállítása, forgalomba hozatala, ártalmas közfogyasztási cikkel visszaélés, megfelelőség hamis tanúsítása, fogyasztók megtévesztése).¹⁴

A fogyasztóvédelmi jog és politika eszközeinek komplex megközelítésű kiépítése, folyamatos bő-

vülése (fejlődése) az Európai Közösségek, illetve az *Európai Unió*¹⁵ gyakorlatában különösen is megfigyelhető. Az Európai Uniót létrehozó Maastrichti Szerződés pedig megteremtette az önálló fogyasztóvédelmi politika alapját,¹⁶ amelyet az Amszterdami Szerződés megerősített és tovább fejlesztett.¹⁷ Magyarország európai uniós integrációja vonatkozásában is egyik alapvető előfeltételként jelent meg a jogközelítési kötelezettség (Európai Megállapodás 68. cikke), amely természetesen a fogyasztóvédelem területén is fennállt (1995. évi Cannes-i Fehér Könyv mellékletének 23. fejezete).¹⁸

Az Európai Gazdasági Közösség az 1970-es évektől kezdve számos fogyasztóvédelemmel foglalkozó soft law intézkedést fogadott el. Az EGK fogyasztóvédelmi és tájékoztatási politikájának előzetes

365; Balogh Virág, Kaszainé Mezey Katalin, Pázmándi Kinga, Zavodnyik József: Magyar fogyasztóvédelmi és reklámjog. Szerk. Pázmándi Kinga. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2010. 345; Boytha Györgyné: A versenyfelügyeleti eljárás – A Gazdasági Versenyhivatal. In: Magyar Közigazgatási Jog, Különös rész európai uniós kitekintéssel. Szerk. Ficzer Lajos–Forgács Imre. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 74-95. (és ua. 1999. 42-61.); Csécsy György–Pribula László: A reklám fogalmi meghatározásának szempontjai, egyes reklámtípusok megjelenése a jogi szabályozásban. Magyar Jog. 2010. 5. sz. 257-264.; Pribula László: A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat és a reklám – a szabályozási koncepció megváltozása. Jogtudományi Közlöny. 2009. 5. sz. 229-233.; Pribula László: A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat és a reklám – a szabályozási koncepció megváltozása. Gazdaság és Jog. 2009. 4. 7-11.; Pribula László: A burkolt reklám. Jogtudományi Közlöny. 2008. 4. sz. 196-201.; Pribula László: A reklámtevékenységek büntetőjogi összefüggései. Jogtudományi Közlöny. 2006. 12. sz. 477-483.; Pribula László: A reklám mint a szerződéskötéshez vezető út speciális esete. Jogtudományi Közlöny. 2005. 6. sz. 251-256.; Traub, Fritz: A fogyasztó fogalma a versenyjogban. Jogösszehasonlító áttekintés. Versenyismeret. 1995. XLIII. (október-november) 70-103. (fordította: Pappné Ritter Jolán); Vida Sándor: A fogyasztó versenyjogi védelme a megtévesztéssel szemben. Magyar Jog. 2000. 11. sz. 661-666.; Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem. Szerk. Vörös Imre. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet, 2007. 401; Vörös Imre: Reklámszabályok a versenytörvényben. Jogtudományi Közlöny. 1997. 11. sz. 453-468.; Whish, Richard: Versenyjog. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2010. 1003 (fordítók: Hörömpöli-Tóth Levente, Nagy Csongor István, Szilágyi Pál); Zavodnyik József: Az általános szerződési feltételek és a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok. Versenytükr. 2013. 2. sz. 34-53.; Zavodnyik József: Értelme és érzelm. A kereskedelmi gyakorlatokkal megcélzott fogyasztó. Gazdaság és Jog. 2010. 7-8. sz. 10-20.

13 Ld. pl. Fogyasztóvédelem. Szerk. Bíró Virág és Kreiss Rita. Budapest, BME-FVF, 2000. 120 (2003. 198); Fazekas Judit–Gyarmati András: Fogyasztóvédelem. In: Magyar közigazgatási jog, Különös rész európai uniós kitekintéssel. Szerk. Ficzer Lajos–Forgács Imre. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 105-109.; Ficzer Lajos: Közigazgatás és gazdaság. In: Magyar Államigazgatási Jog, Különös rész. Szerk. Ficzer Lajos. Budapest, VERZÁL Lap- és Könyvkiadó, 1995. 7-15.; Molnár Miklós: Az iparigazgatás joga. In: uo. 18., 21-22.; Nagy Marianna: A belkereskedelmi igazgatás joga. In: uo. 31-40.; Hátori Antal: A vendéglátó üzletek kategóriába sorolásának jogi szabályozása. Magyar Jog. 2010. 3. sz. 164-171.; Hátori Antal: A szálláshely osztályba, a vendéglátó üzlet kategóriába sorolása bejelentésének jogi természetéről. Magyar Jog. 2008. 6. sz. 423-428.; Hátori: i.m. (6. jegyzet) 70-83., 130-136., 201-217.; Lontai Endre: Polgári jog, A szellemi alkotások joga (Szerzői jog és iparjogvédelem). Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 11994. 229-231.

14 Ld. pl. Bisztriczki László, Kántás Péter: Az új szabálysértési törvény magyarázata, Gyakorlati kérdések és válaszok a szabálysértési jog köréből. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2012. (672) 452-455., 491-498., 526-536., 562-566., 608-624., 639-642.; Belovics Ervin, Molnár Gábor Miklós, Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös Rész, A 2012. évi C. törvény alapján. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2013. (894) 158-162., 164-166., 596-597., 685-689., 702-711., 783-785., 792-805., 811-826., 837-878.; Karsai Krisztina: Fogyasztóvédelem és büntetőjog. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2011. 274; Karsai Krisztina: A büntetőjogi jogtárgyak a hamis áruk elleni küzdelemben. Magyar Jog. 2010. 12. sz. 720-726.; Karsai Krisztina: A büntetőjogi fogyasztóvédelem egyes általános kérdéseiről. Jogtudományi Közlöny. 2008. 7-8. sz. 333-340.

15 Az elnevezéshez ld. pl. Kecskés László: EU-jog és jogharmonizáció. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 22005. (952) 74-78.

16 Ld. 129a. cikk (1)-(3) bek.

17 Ld. 153. cikk (1)-(5) bek.

18 Vö. a téma szempontjából szükségképpen kapcsolódó, a Polgári jog címet viselő 17. fejezet. Ld. EU Bizottsága előterjesztése „A Közép- és Kelet-Európa társult országainak felkészülése az Európa Unió egységes belső piacába történő integrációra” címmel; Brüsszel, 1995. május 3. [COM(95) 163]; elfogadta: a Cannes-i tanácsi ülés 1995. június 26-án.

programjáról szóló 1975. április 14-i tanácsi határozat – bár határozat lévén kötelező erővel nem bírt – az első közösségi intézkedés volt a fogyasztói jogok és fogyasztóvédelem területén. A határozat felsorolta a fogyasztói jogokat, így az oktatáshoz való jogot is.¹⁹

III.

A fogyasztóvédelmi ismeretek oktatása

A Magyar Köztársaság Országgyűlése a jogközelítési kötelezettség-teljesítés egyik jelentős eredményeként megalkotta a *fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvényt* (a továbbiakban: *Fgytv.*), amely 17. §-ában – új elemként –, a jelenleg hatályos szöveg szerint kimondja: a fogyasztóval iskolai és iskolán kívüli oktatás keretében meg kell ismertetni az igényei érvényesítéséhez szükséges jogszabályokat; a fogyasztóvédelmi oktatás elsősorban állami feladat; az iskolai fogyasztóvédelmi oktatás a Nemzeti Alaptanterv részét képezi. A Nemzeti Alaptanterv fogyasztóvédelemmel kapcsolatos követelményeinek a Kormány részére történő benyújtása előtt be kell szerezni a fogyasztói érdekek országos képviselőjét ellátó egyesületek véleményét is; a Nemzeti Alaptanterv elvei és követelményei szerint a fogyasztóvédelemért felelős miniszter közreműködik a

közoktatás intézményei számára készülő fogyasztóvédelmi tantervi követelmények meghatározásában; az állam a fogyasztóvédelmi oktatással kapcsolatos feladatait az oktatási intézményekkel, a fogyasztóvédelmi hatósággal és a fogyasztói érdekek képviselőjét ellátó egyesületekkel együttműködve látja el.²⁰

A *fogyasztóvédelmi politika koncepciójáról szóló 1036/1999. (IV. 21.) Korm. határozat* az 1999-2002. közötti időszak középtávú fogyasztóvédelmi politika céljai között – az információhoz jutás biztosítása érdekében – megemlíti a fogyasztói oktatás kiteljesedését, megszervezését; a prioritások között pedig rögzítve volt, hogy a fogyasztók fogyasztóvédelmi oktatásának a célok figyelembevételével az eddigieknél nagyobb súlyt kell adni az alsó- és középfokú oktatásban, valamint a felsőoktatásban. A kormányhatározat a fogyasztóvédelmi politikai célok érdekében végrehajtandó feladatok között – az oktatási miniszter felelősségi körében – szerepeltette: a fogyasztói oktatás szervezése, kiteljesedése érdekében a) a fogyasztói jogok oktatását a Nemzeti Alaptantervbe, illetve az abból készülő kerettantervekbe, valamint a *pedagógusképzés*, illetve -továbbképzés tananyagaiba be kell építeni; a *felsőoktatási* intézményekben pedig ajánlással kell kezdeményezni a fogyasztóvédelmi oktatás beindítását (határidő: 2000. szeptember 1.); b) az alsó- és középfokú, valamint a felsőfokú

oktatásban a fogyasztóvédelmi oktatás megszervezésére, tananyagok készítésére és az oktatók képzésére programot kell készíteni (határidő: 1999. december 31.).

A *II. középtávú, 2003-2006-ig szóló fogyasztóvédelmi politikáról szóló 1012/2003. (II. 25.) Korm. határozat* 1. pontja szerint a II. középtávú fogyasztóvédelmi politika megvalósítását szolgáló, a határozat mellékletét képező feladatterv végrehajtása során kiemelt figyelmet kellett fordítani a fogyasztóvédelmi oktatás EU konform továbbfejlesztésére is. A feladattervben – egyebek mellett – szerepelt, hogy a *felsőoktatásban* gondoskodni kell a képesítési követelmények átdolgozásakor a szakcsoportoknak megfelelő fogyasztóvédelmi ismeretek képzési programba illesztéséről, valamint a fogyasztóvédelem témakörében szakirányú továbbképzési kurzusok intézményi meghirdetéséről; a megfelelő színvonalú oktatás érdekében az egyes képzési irányoknak megfelelő tananyagok elkészítéséről és kiadásáról kell gondoskodni, amelyhez a pénzügyi feltételeket is meg kell teremteni.

A *III. középtávú fogyasztóvédelmi politika megvalósítására irányuló, 2007-2010 közötti időszakra szóló cselekvési program végrehajtásához szükséges kormányzati intézkedésekről szóló 1033/2007. (V. 23.) Korm. határozat* II. pontjának 7. alpontjában foglaltak értelmében a Nemzeti Alaptanterv felülvizsgálata során a fogyasztóvédelmi ismereteket

19 A fogyasztóvédelmi jog külföldi, közösségi és hazai fejlődéstörténetéhez ld. pl. Bártfai Judit, Cseke Dóra, Kertész Ágnes, Németh Anita, Wallacher Lajos: Szerződési jog – fogyasztóvédelem. Szerk. Sáriné Simkó Ágnes. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2000. 18-36.; Fazekas: i.m. (1. jegyzet, 2007.) 19-62.; Fazekas: i.m. (1. jegyzet, 2004.) 11-40. (a fogyasztóvédelem gazdasági alapjaihoz ld. uo. 62-68. és 41-52.); Hámori Antal: A közösségi fogyasztóvédelmi politika és jog fejlődése. Agora. 2008. 39-54.; Jeney Petra: Fogyasztóvédelmi politika. In: Bevezetés az Európai Unió politikáiba. Szerk. Kende Tamás–Szűcs Tamás. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2005. 655-698.; Jeney Petra: Fogyasztóvédelmi politika. In: Az Európai Unió politikái. Szerk. Kende Tamás–Szűcs Tamás. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 213-251.; Lattmann Tamás: Fogyasztóvédelmi politika. In: Bevezetés az Európai Unió politikáiba. Szerk. Kende Tamás–Szűcs Tamás. Budapest, CompLex Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató, 2011. (1188) 535-585.; Miskolczi Bodnár – Sándor: i.m. 17-27.; Szolnoki-Nagy Rita: Fogyasztóvédelem az Európai Unióban. Európai Tükör. 2014. 2. sz. 143-160.; valamint Czuczai Jenő: Korreferátum a fogyasztóvédelem témájában Gyarmati András előadásához („A Ptk. újabb módosítása az európai jogharmonizáció tükrében”). In: Magyar Jogászegylet Tizedik Jogász Vándorgyűlés (Sopron). Budapest, 1997. (71-86.) 71-77. (a fogyasztóvédelem területét érintő magyar jogi környezet – Czuczai Jenő 1997-ben mondott szavai szerint – egy nehezen áttekinthető, igen heterogén és szabályozási dimenziójában is indokolatlanul sok síkú képet mutat, – vö. uo. 85.). A fogyasztóvédelem és a nemzetközi magánjog kapcsolatához ld. pl. Burián László: A fogyasztóvédelem az új nemzetközi magánjogi szerződési szabályok tükrében. Magyar Jog. 1999. 1. sz. 16-23.; Burián László: Fogyasztóvédelem és nemzetközi magánjog. Jogtudományi Közlöny. 1994. 8-9. sz. 307-313.

20 Vö. pl. a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 33/2014. (X. 10.) NFM utasítás 2. függelék 4.3.2.2. e) 3.

specialitásuknak megfelelően az egyes műveltségi területekbe be kellett építeni; továbbá támogatni kellett az alap- és középfokú intézmények *pedagógusai* fogyasztóvédelmi tárgyú továbbképzését, a fogyasztóvédelmi *szakirányú továbbképzés* tananyagának kidolgozását és a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság általi elfogadtatását; az Országos Képzési Jegyzékben szereplő szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeinek felülvizsgálata során figyelembe kellett venni az adott szakmához kapcsolódó fogyasztóvédelmi ismereteket.

Magyarország IV. középtávú fogyasztóvédelmi politikájának megvalósítására irányuló, 2014-ig szóló feladatterv végrehajtásához szükséges kormányzati intézkedésekről szóló 1011/2012. (I. 23.) Korm. határozat (a továbbiakban: 4. Korm. határozat) 1.6. alpontja tartalmazta, hogy: „A tudatos fogyasztóvá válás elősegítése a gyermekkorúak, a tanköteles korúak körében kiemelt feladat. Ennek érdekében szükséges a fogyasztóvédelmi ismeretek oktatása gyakorlati tapasztalatainak megvizsgálása.”

A négy kormányhatározatban foglaltak szerint tehát a végrehajtó hatalom hangsúlyt helyez a fogyasztóvédelmi ismeretek oktatására, amelyet jó néhány felsőoktatási intézmény is tovább erősített – segítő példaként a leendő

szakemberek szemléletének *fogyasztóközpontú, fogyasztóbarát* alakítását. Ma már több egyetemen, főiskolán önálló tantárgyként is oktatják a fogyasztóvédelmi jogi ismereteket.²¹

IV.

A fogyasztóvédelmi politika koncepciója

Az Fgytv. 40. §-ának (1)-(3) bekezdése szerint a fogyasztóvédelemért felelős miniszter a) kidolgozza és jóváhagyásra a Kormány elé terjeszti a *fogyasztóvédelmi politika koncepcióját*, javaslatot tesz a megvalósítás szervezeti és intézményi feltételeire, b) intézkedéseket tesz, illetve kezdeményez a fogyasztói jogok védelme és érvényesítése érdekében; a koncepciónak tartalmaznia kell a) az elérni kívánt fogyasztóvédelmi célokat, b) a célok érdekében végrehajtandó feladatokat, azok megvalósításának sorrendjét és határidejét, c) a kitűzött célok megvalósításának eszközeit, ideértve a pénzügyi igények megjelölését is; a koncepcióban foglaltakat a gazdaságpolitikai döntések kialakítása, továbbá a nemzetgazdaság bármely ágában megvalósuló végrehajtási tevékenység során érvényre kell juttatni.²²

A Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 152/2014. (VI.

6.) Korm. rendelet 109. §-ának 9. pontja alapján a *nemzeti fejlesztési miniszter* a Kormány fogyasztóvédelemért felelős tagja; a 116-117. és 124. § rendelkezései szerint a fogyasztóvédelemért való felelőssége keretében előkészíti a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmára, a fogyasztóvédelemre és a gazdasági reklámtevékenységre vonatkozó jogszabályokat, kidolgozza a *fogyasztóvédelmi politika koncepcióját*, a fogyasztóvédelemmel, valamint az általános termékbiztonsággal kapcsolatos cselekvési és szakmai programokat és figyelemmel kíséri azok végrehajtását, meghatározza a piacfelügyelet intézményrendszerét, támogatja a fogyasztói jogviták alternatív vitarendezési fórumainak létrehozását és működését, ennek keretében ellátja a fogyasztóvédelmi civil szervezetekkel és békéltető testületekkel kapcsolatos szervezési, szabályozási, támogatási és fejlesztési feladatokat, valamint az Európai Fogyasztói Központok Hálózatába kijelölt szervezettel kapcsolatos kormányzati feladatokat, a Kormány feladatkörében érintett tagjának bevonásával intézkedéseket tesz, illetve kezdeményez a fogyasztói jogok védelme és érvényesítése érdekében, ellátja az intézményfejlesztési feladatokat az áruk és szolgáltatások biztonságossága és megfelelősége tekintetében, a hulladékgazdálko-

21 Az 1999-2002. közötti időszak középtávú fogyasztóvédelmi politikájának a felsőoktatásra vonatkozó célja szempontjából ld. Agg Géza: Általános helyzetkép a fogyasztóvédelmi oktatásról. In: Konferencia a fogyasztóvédelmi ismeretek oktatásáról (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 2001. május 18.). Budapest, OM-FVF, 2001. 6-9. (és melléklet); Hámori Antal: Fogyasztóvédelmi jogi oktatás a Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Karán. In: Konferencia a fogyasztóvédelmi ismeretek oktatásáról (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 2001. május 18.). Budapest, OM-FVF, 2001. 23-26.; Hámori Antal: Fogyasztóvédelmi jogi oktatás a Budapesti Gazdasági Főiskolán. Fogyasztóvédelem. 2001. 8-9. sz. 17.; továbbá Buzás Gizella-Hámori Antal: Fogyasztóvédelmi oktatás és nevelés. Fogyasztóvédelmi Szemle. 2005. 2. sz. 41-45. Figyelemre méltó, hogy 2011. május 31-én a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen „A fogyasztóvédelem helye a hazai felsőoktatásban” címmel ismét tudományos konferenciát rendeztek.

22 Vö. pl. a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 33/2014. (X. 10.) NFM utasítás 2. függelék 4.3.2.2. (Fogyasztóvédelmi Főosztály). A fogyasztóvédelemért felelős miniszter irányítja a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóságot (a továbbiakban: NFM); a fővárosi és megyei kormányhivatal fogyasztóvédelmi feladatai, valamint a termékek biztonságosságának és megfelelőségének ellenőrzésével összefüggő, külön jogszabályban meghatározott feladatköreinek gyakorlásával összefüggésben az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény 9. § g)-i) pontjában meghatározott, valamint a törvényességi és szakszerűségi ellenőrzési hatásköröket szakmai irányító miniszterként a fogyasztóvédelemért felelős miniszter gyakorolja, aki a) a több kormányhivatal illetékségi területét vagy a fogyasztók széles körét érintően eseti vizsgálatokat rendelhet el, b) a fővárosi és megyei kormányhivalt vezető kormány megbízottat a fogyasztóvédelmi feladatköréhez kapcsolódóan – a fővárosi és megyei kormányhivatal közigazgatási hatósági eljárása kivételével – konkrét feladat elvégzésére, mulasztás pótlására utasíthatja, c) évente beszámoltatja, továbbá döntése szerint beszámoltathatja a fővárosi és megyei kormányhivalt vezető kormány megbízottat a fogyasztóvédelmi feladatkörbe tartozó tevékenységéről. Ld. 225/2007. (VIII. 31.) Korm. r. 1. §, 3. § (2) bekezdés, 5. § (1) bekezdés.

dási közszolgáltatási díj megállapításáért való felelőssége keretében részt vesz a hulladékgazdálkodás közszolgáltatás területén a települési önkormányzatok és a fogyasztók érdekvédelmi szerveivel való szakmai kapcsolattartásban, a víziközmű-szolgáltatásért való felelőssége keretében részt vesz a víziközmű-szolgáltatás területén a települési önkormányzatok és a fogyasztók érdekvédelmi szerveivel való szakmai kapcsolattartásban.²³

A Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóságról szóló 225/2007. (VIII. 31.) Korm. rendelet 6. §-ának c) pontja alapján az NFH közreműködik a *fogyasztóvédelmi politika* kidolgozásában, figyelemmel kíséri és elemzi annak érvényesülését.

V. Javaslatok a fogyasztóvédelmi politika koncepciójához (2015–2018)

A kormányzati szerkezetátala-

kítással összefüggésben egyes kormányhatározatok deregulációjáról szóló 1046/2015. (II. 11.) Korm. határozat 2. pontja hatályon kívül helyezte a 4. Korm. határozatot, amely a 4. pont alapján 2015. február 12-től hatálytalan (lásd 2. melléklet 51.; vö. 3. pont). *2015-től szükség van Magyarország V. középtávú fogyasztóvédelmi politikájának koncepciójára.*

A 4. Korm. határozat preambuluma szerint a Kormány a fogyasztóvédelem továbbfejlesztését kiemelten fontos kérdésnek tartotta. Véleményem szerint ennek megtartása – az alábbiakban foglaltaknak megfelelően – a jövőben is indokolt.

Fejleszteni kell a fogyasztóvédelem állami intézményrendszerét, hatékonyabbá kell tenni a *hatósági* tevékenységet, meg kell erősíteni a *békéltető testületek* (benne a Pénzügyi Békéltető Testület) és a *helyi önkormányzatok* fogyasztóvédelmi szerepét, valamint a fogyasztói érdekek képviseletét ellátó *civil szervezeteket*. Hangsúlyozni kell a tisztességes, *fogyasztóbarát* szem-

lélet, az *ember- és nem pénzközpontú* gondolkodásmód, valamint a fogyasztói tudatosság (a tudatos fogyasztói magatartás) széleskörű erősítésének szükségességét, és a fogyasztókat is érintő jogalkotásban a fogyasztóvédelmi szempontokat maradéktalanul figyelembe kell venni.

1. A fogyasztóvédelem állami intézményrendszerének fejlesztése

1.1. Kiemelt célkitűzés kellene, hogy legyen a fogyasztók életének, egészségének, testi épségének, biztonságának, környezetének, valamint vagyoni (gazdasági) érdekeinek fokozottabb védelme, amelyet az állami fogyasztóvédelmi intézményrendszer további, jelentős fejlesztésével, korszerű, EU konform piacfelügyeleti és egyéb szabályozás keretében kell biztosítani. Meg kell vizsgálni a termékek egységes piacfelügyeleti szabályozására vonatkozó jogszabályok

23 A 152/2014. (VI. 6.) Korm. r. 1. melléklete tartalmazza, hogy a nemzeti fejlesztési miniszter irányítja az NFH-t. Érdemes megemlíteni, hogy e Korm. r. 68. § (2) bekezdésének c) pontja kimondja: a földművelésügyi miniszter az élelmiszeriparért való felelőssége keretében fokozott ellenőrzéseket rendel el a feketegazdaság elleni küzdelem érdekében, fellép a nem kívánatos gazdasági folyamatok ellen, megalapozva ezzel a fogyasztók bizalmának növekedését; a 105. § b) pontja pedig – egyebek mellett – tartalmazza, hogy a nemzetgazdasági miniszter a társadalmi párbeszédért való felelőssége keretében részt vesz a fogyasztóvédelmi érdekegyeztetésben. A Nemzeti Fejlesztési Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 33/2014. (X. 10.) NFM utasítás 1. melléklete 18. § (1) bekezdésének n)-q) pontja értelmében az infokommunikációért és fogyasztóvédelemért felelős államtitkár gondoskodik a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos jogszabályok előkészítéséről, meghatározza a fogyasztóvédelem irányításának cél-, eszköz- és intézményrendszerét, kidolgozza a fogyasztóvédelemmel, valamint az általános termékbiztonsággal kapcsolatos cselekvési és szakmai programokat, gondoskodik az érintett ágazatokban a fogyasztói érdekek érvényre juttatásáról, valamint a társadalmi esélyegyenlőség előmozdításáról; e § (2) bekezdésének b) pontja alapján az infokommunikációért és fogyasztóvédelemért felelős államtitkár irányítja a fogyasztóvédelemért felelős helyettes államtitkár tevékenységét [vö. uo. pl. 19-20. §, 36. § e) pont]; az 50-52. § alapján a fogyasztóvédelemért felelős helyettes államtitkár a) előkészíti különösen a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról, a fogyasztóvédelemről, a piacfelügyeletről, a gazdasági reklámtévékenységről szóló jogszabályokat, b) meghatározza a fogyasztóvédelem irányításának cél-, eszköz- és intézményrendszerét, c) kidolgozza a fogyasztóvédelemmel, valamint az általános termékbiztonsággal kapcsolatos cselekvési és szakmai programokat és figyelemmel kíséri azok végrehajtását, meghatározza a piacfelügyelet intézményrendszerét, továbbá ellátja a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos közösségi normák jogharmonizációs feladatait, d) támogatja a fogyasztói jogviták alternatív vitarendezési fórumainak létrehozását és működését, ellátja a fogyasztóvédelmi civil szervezetekkel és békéltető testületekkel kapcsolatos szervezési, szabályozási, támogatási és fejlesztési feladatokat, valamint az Európai Fogyasztói Központok Hálózatába kijelölt szervezettel kapcsolatos kormányzati feladatokat, e) az érintettek véleményének ismeretében egyeztetési és jóváhagyásra előkészíti a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság Ellenőrzési és Vizsgálati Programját, f) az érintettek bevonásával intézkedéseket tesz, illetve kezdeményez a fogyasztói jogok védelme és érvényesítése érdekében, g) kidolgozza a piacfelügyeleti jogszabályokat, és ellátja az intézményfejlesztési feladatokat az áruk és szolgáltatások biztonságossága és megfelelősége tekintetében; a fogyasztóvédelemért felelős helyettes államtitkár irányítja a Fogyasztóvédelmi Főosztály vezetőjének tevékenységét, feladatainak ellátása érdekében titkárság működik (a fogyasztóvédelemért felelős helyettes államtitkár irányítja a titkárság vezetőjének tevékenységét); a fogyasztóvédelemért felelős helyettes államtitkár akadályoztatása vagy távolléte esetén a Fogyasztóvédelmi Főosztály vezetője helyettesíti; a fogyasztóvédelemért felelős helyettes államtitkár helyettesítését a tisztség betöltetlensége esetén a Fogyasztóvédelmi Főosztály vezetője látja el; a 2. függelék 4.3.2.2. pontja tartalmazza a Fogyasztóvédelmi Főosztály kodifikációs, koordinációs, európai uniós és nemzetközi, illetőleg funkcionális, valamint egyéb feladatait (az egyéb feladatok körében 1. pontként szerepel, hogy kidolgozza – a fogyasztóvédelmi politika koncepciójára épülő – fogyasztóvédelmi cselekvési programot, közreműködik annak végrehajtásában); a 4. függelék tartalmazza, hogy a miniszter hatásköre a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság irányítására terjed ki, a miniszter által átruházott hatáskörben eljáró állami vezető a fogyasztóvédelemért felelős helyettes államtitkár, a miniszteri hatáskör gyakorlásával összefüggésben szakmai felelős szervezeti egység a Fogyasztóvédelmi Főosztály; ld. még uo. 4/A. függelék (a miniszter fővárosi és megyei kormányhivatalokkal kapcsolatos szakmai irányítási és ellenőrzési jogkörei 3.).

hatékonyságát, érvényesülését. Át kell világítani a fogyasztóvédelmi és piacfelügyeleti hatóságok hatásköreit és fejleszteni kell a hatósági ellenőrzések költséghatékonyságát.

1.2. Még jobban elő kellene mozdítani a hatékony és gyors, kiszámítható és átlátható, arányos és következetes szankcionálási gyakorlatot magában foglaló hatósági jogalkalmazást, a vállalkozások tisztességes, *fogyasztóbarát* szemléletének, jogkövető magatartásának erősödését, a fogyasztóbarát szolgáltatás, illetve termék népszerűsítését.

1.3. További kiemelt célkitűzés a fogyasztók oktatáshoz és tájékoztatáshoz (információhoz) való jogának fokozottabb védelme. A tudatos fogyasztóvá válás, a fogyasztói igények érvényesítéséhez szükséges jogszabályokkal történő megismertetés elősegítése különösen a gyermekkorúak, a tanköteles korúak körében kiemelt feladat. Ennek érdekében szükséges a *fogyasztóvédelmi oktatás* gyakorlati tapasztalatainak megvizsgálása.

1.4. A korszerű, EU konform fogyasztóvédelmi oktatásnak az eddigieknél jóval nagyobb súlyt kell adni az *alsó- és középfokú* oktatásban, valamint a *felsőoktatásban*. A fogyasztóvédelmi ismeretek oktatásának kiteljesedése érdekében a) a fogyasztóvédelmi ismereteket az egyes műveltségi területekben, a szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeiben megfelelően, kellő hangsúlyokkal, szakspecifikusan kell megjeleníteni; b) a fo-

gyasztóvédelmi ismeretek önálló tantárgyként történő oktatását különösen a pedagógus- és közgazdászképzésben, illetőleg -továbbképzésben kell bevezetni, illetve növelni; c) az alsó- és középfokú oktatásban a fogyasztóvédelmi ismeretek oktatásának további megszervezésére, új, korszerű tananyagok készítésére és az oktatók megfelelő képzésére programot kell készíteni; d) támogatni kell az alap- és középfokú intézmények pedagógusainak fogyasztóvédelmi tárgyú továbbképzését; e) a felsőoktatási intézményekben ajánlással kell kezdeményezni a fogyasztóvédelmi ismeretek önálló tantárgy keretében is megjelenő oktatásának bevezetését, illetve bővítését, fejlesztését; f) a felsőoktatásban megfelelően gondoskodni kell a fogyasztóvédelmi ismeretek képzési programba illesztéséről, valamint a fogyasztóvédelem témakörében szakirányú továbbképzési kurzusok intézményi meghirdetéséről; g) a magas színvonalú oktatás érdekében az egyes képzési irányoknak megfelelő fogyasztóvédelmi tananyagok, különösen tankönyvek, illetve szakkönyvek elkészítéséről és kiadásáról kell gondoskodni, amelyhez a pénzügyi feltételeket is meg kell teremteni.

1.5. Különösen a 18. életévüket be nem töltött, az időskorú és a fogyatékkal élő személyek fokozott védelmét szolgáló jogszabályi rendelkezéseknek való maradéktalan megfelelést *fokozottabban* kell ellenőrizni, a vállalkozások jogkövető magatartását sokkal jobban kell ösztönözni. E jogszabályi rendelkezések hatékonyságát, érvényesülését meg kell vizsgálni, és az e célkitűzés érdekében szükséges további jogszabályokat kell alkotni.

1.6. A *pénzügyi* szolgáltatások, a *közszolgáltatások* (például vízi-közműszolgáltatás, hulladékkezelési közszolgáltatás) és a *termékbemutatók* jogi szabályozását a fogyasztók jóval hatékonyabb védelme érdekében továbbra is felül kell vizsgálni, valamint az *elektronikus* kereskedelem területén is jelentősen javítani kell a fogyasztók biztonságát.

1.7. Ki kell dolgozni a) a fogyasztóvédelmi politika koncepciójára épülő fogyasztóvédelmi cselekvési programot, b) az élelmiszernek nem minősülő fogyasztási cikkekre vonatkozó piacfelügyeleti stratégiát, a fogyasztási cikkekre vonatkozó piacfelügyeleti intézményrendszer fejlesztési irányait, a piacfelügyeleti hatóságok piacfelügyeleti programjaiból a tagállami szektorális piacfelügyeleti programot, c) a fogyasztóvédelemmel, a fogyasztóvédelmi oktatással, az általános termékbiztonsággal, a vámáruk fogyasztási cikkek-re vonatkozó piacfelügyeletével, valamint a fogyasztóvédelem és a fogyasztási cikkek-re vonatkozó piacfelügyelet szervezetével és intézményeivel kapcsolatos szakpolitikai irányokat, fejlesztési koncepciókat, cselekvési és szakmai programokat, és figyelemmel kell kísérni azok végrehajtását.²⁴

1.8. A fogyasztóvédelem állami intézményrendszerének fejlesztése, a hatékonyabb és gyorsabb hatósági tevékenység érdekében – a megnövekedett feladatoknak megfelelő mértékben – növelni kell a fogyasztóvédelmi hatóságok és a felügyeletet ellátó minisztéri-

24 Vö. pl. a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 33/2014. (X. 10.) NFM utasítás 2. függelék 4.3.2.2. e) 1-3.

25 Vö. pl. a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 33/2014. (X. 10.) NFM utasítás 2. függelék 4.3.2.2. (Fogyasztóvédelmi Főosztály).

um szakmai egységének létszámát, biztosítani kell a szükséges pénzügyi feltételeket.²⁵

2. A békéltető testületek szerepének erősítése

2.1. A békéltető testületek – benne a Pénzügyi Békéltető Testület – szerepének erősítése érdekében át kell tekinteni feladataikat, meg kell vizsgálni a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket, és a megnövekedett feladatoknak megfelelően növelni kell a támogatásukat.

2.2. Meg kell teremteni a békéltető testületi eljárásban együtt nem működő vállalkozásokkal szembeni szigorúbb hatósági fellépés lehetőségét.

2.3. Növelni kell a békéltető testületi eljárásban együtt nem működő vállalkozásokról vezetett országosan egységes és nyilvános lista ismertségét.

2.4. A békéltető testületek ismertségének növelése érdekében tevékenységüknek, eredményeik-

nek nagyobb nyilvánosságot kell kapniuk, célzott kampányokat kell folytatni.

3. A helyi önkormányzatok fogyasztóvédelmi szerepének erősítése

Elő kell mozdítani, hogy a helyi önkormányzatok képviselő-testületei jobban tudják segíteni, támogatni a fogyasztók önszerveződéseit, a fogyasztóvédelmi egyesületek helyi érdekérvényesítő tevékenységét, valamint azt, hogy a lakosság igényeitől függően *fogyasztóvédelmi tanácsadó irodát* tudjanak működtetni.

4. A fogyasztói érdekek képviseletét ellátó civil szervezetek támogatása

4.1. A fogyasztók védelmének, érdekeik képviseletének, tájékoztatásának és oktatásának növelése, az állami támogatási rendszerek hatékonyabb és gyorsabb felhasználása érdekében a fogyasztóvédelem területére vonatkozó *pályázati rendszert* – figyelembe véve a szakmaiság és az önkéntesség elvét – felül kell vizsgálni; javítani kell a fogyasztói érdekek képviseletét ellátó civil szervezetek működési feltételeit, támogatását (lásd példá-

ul tanácsadó irodák működtetése, tájékoztató, oktató tevékenység folytatása). A pályázati támogatásoknak a tényleges fogyasztóvédelmi tevékenységet ellátó, a fogyasztókat szolgáló, fogyasztói érdekek képviseletét ellátó civil szervezetekhez kell eljutniuk.²⁶

4.2. Növelni kell a megfelelő szakmaisággal és akkreditációval rendelkező fogyasztói érdekek képviseletét ellátó civil szervezetek szerepét a fiatalok fogyasztóvédelmi oktatásában és képzésében.

4.3. A fogyasztói érdekek képviseletét ellátó civil szervezetek közreműködésével olyan *célzott kampányokat* kell indítani, amelyek elemei mind az átlagfogyasztók, mind a veszélyeztetett és kiszolgáltatott fogyasztói rétegek számára könnyen hozzáférhetőek.

4.4. A fogyasztók széles körének tájékoztatására a fogyasztói érdekek képviseletét ellátó civil szervezetek közreműködésével az Interneten elérhető hatékony *online* fogyasztóvédelmi magazinokat kell működtetni.

26 Vö. pl. Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, Infokommunikációért és Fogyasztóvédelemért Felelős Államtitkárság, Infokommunikációért és Fogyasztóvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság, Döntés a „Fogyasztói érdekek képviseletét ellátó egyesületek 2015. évi támogatása” (FV-I-15) tárgyában kiírt pályázati kategóriában, 2015. október 29.

HITEL

MAI MAGYAR NYELVEN

„A Hitel 1830-ban jelent meg, meglehetősen nehezen olvasható nyelvezettel. Ezért korunkban sok érdeklődő rövid idő alatt lemond a Hitel elolvasásáról. 2014-ben gróf Széchenyi István szellemi hagyatéka hungarikummá vált, de micsoda hungarikum az, amit az „olvashatatlansága” miatt nem lehet – mint kötelező olvasmányt – a gyermekeink kezébe adni? A Hitel tartalma szerint a reformkori szemlélet programadó műve, a társadalmi változás technológiájának megvalósíthatósági tanulmánya. A Tisztelt Olvasó tapasztalni fogja, hogy ez a mű a ma emberének is szól.

Ami nehéz, de fontos, azzal kapcsolatban feladatunk van! Ennek jegyében írtuk át mai magyar nyelvre gróf Széchenyi István fő művét. Célunk, hogy a következő nemzedékek számára megkönnyítsük a Hitel megértését, és így lerövidítsük Széchenyi gondolatainak kamatozódását. Azok számára készült tehát ez a kötet, akik könnyebb erővel akarják megismerni Széchenyi világát.”

Ára: 4 000 Ft + postaköltség

Postacím: Logod Bt., 1525 Budapest, Pf. 56.,

Telefonszám: 06/1/214–2453, logod@logod.hu

További információ: www.szechenyiforum.hu

JOGIRODALOM-JOGÉLET

KELEMEN MIKLÓS

egyetemi adjunktus

*Eötvös Loránd Tudományegyetem
(Budapest)*

Magyar jogtudósok IV. kötet¹

2015 tavaszán látott napvilágot az ELTE Eötvös Kiadó gondozásában a *Magyar Jogtudósok* c. könyvsorozat *negyedik* kötete. Hamza Gábor akadémikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának professzora az 1990-es évek második felében indította útjára a magyar jogtudomány és jogi oktatás kiemelkedő alakjait bemutató sorozatot. A nagyszabású vállalkozás célja egyrészt a nemzetközileg is ismert és elismert, másrészt a nagy formátumú, de különböző okokból feledésbe merült magyar jogtudósok életpályájának bemutatása.

1999-ben jelent meg Hamza Gábor szerkesztésében a *Magyar jogtudósok* c. sorozat *első* kötete, amely tizenkét neves hazai jogtudós életrajzát és kiemelkedő színvonalú tudományos munkásságának ismertetését tartalmazta. A kedvező fogadtatásra tekintettel a sorozatnak további két kötete is napvilágot látott: a második 2001-ben, majd az – immár kétnyelvű előszóval és tartalomjegyzékkel ellátott – harmadik kötet 2006-ban. Az olvasó tekintélyes római jogászok, jogtörténészek, a civilisztika, a nemzetközi magánjog, a büntetőjog, valamint a jogbölcsélet nagyjainak életpályájáról és tudományos

munkásságáról tájékozódhatott. A portrékat a hazai jogi romanisztika, jogtörténet, a jogbölcsélet, ill. jogfilozófia, és civilisztika, valamint a büntetőjog legkiválóbb hazai képviselői írták. A kötetek tartalmi értékét növelte, hogy egy-egy portré elkészítésére számos alkalommal olyan – nem egy esetben az elődökhöz hasonló nagyságú – pályatárs vállalkozott, aki tanítványként vagy kollégaként nemcsak tudományos munkásságában, hanem személyes kötődése révén is ismerte a bemutatott jogtudóst.²

A sorozat negyedik, *Hamza Gábor szerkesztésében és Siklósi Iván társszerkesztésében* elkészült, kötet folytatja a sorozat értéketermelő hagyományait. A könyvszerkesztési szempontból is elegáns kivitelű, a harmadik kötethez hasonlóan kétnyelvű előszóval és tartalomjegyzékkel ellátott negyedik kötet, a korábbi könyvekhez hasonlóan, összesen tizenkét magyar jogtudós életrajzát és tudományos munkásságának méltatását tartalmazza az egyes jogtudósok születési dátumának sorrendjében.

A kötet első, Kállay István által írt, tanulmánya *Kelemen Imre* (1744-1819) életútját mutatja be. A Zalatárnokon született jogtudós és jezsuita szerzetes elsőként dolgozta fel a magánjog hazai történetét. A Pesten 1814-ben, 4 kötetben megjelent *Institutiones iuris hungarici privati* című első főművét magyar és német nyelvre is lefordították. A polgári jog egész rendszerét összefoglaló, érthető és jól tanulható stílusban taglaló mű kedvező fogadtatására, valamint az elismerő királyi leirat hatására Ke-

lemen az 1818-as második kiadás elé egy történeti bevezetőt is írt. Ahogy a tanulmány szerzője rámutat, Kelemen és pályatársai, a kor sajátos viszonyaiból adódóan, tankönyveikben úgy foglalkoztak jogtörténeti kérdésekkel, hogy hivatalosan nem művelhették a jogtörténet tudományát, mivel a regnáló politikai hatalom a jogtörténeti vizsgálódásokat gyanakvással kísérte. Kelemen Imre munkássága a jogtörténet mellett a jogtudomány további területeit is érintette. Három ízben (1796, 1797, 1807) volt a fakultás dékánja, két alkalommal (1799-1800, 1809-1810) az egyetem rektora.

Az őt méltató szerző által a hazai polgári eljárásjog-tudomány mindmáig legnagyobb hatású művelőjének nevezett Plósz Sándor (1846-1925) életpályáját Kengyel Miklós tanulmányából ismerhetjük meg. Plósz neve elválaszthatatlanul összefonódott a modern magyar kodifikáció egyik csúcsteljesítményével, az 1911. évi polgári perrendtartással. Plósz a törvénykezési, váltó- és kereskedelmi jog professzoraként mindhárom jogágban jelentős műveket hagyott maga után. Tudományos hírnevét már pályája kezdetén megalapozta: 1876-ban tette közzé a keresetjogról írott tanulmányát, amellyel az ún. absztrakt keresetjog-elmélet megalapítója lett. Írt a perorvoslat fogalmáról, foglalkozott a bizonyítás, az okirat, a perbeli beismerés és a törvényi vélelmek kérdéskörének elemzésével is. Német nyelven írott tanulmányaival komoly nemzetközi tekintélyt szerzett magának.

1 Hamza Gábor-Siklósi Iván (szerk.): Magyar jogtudósok IV.kötet. Budapest, ELTE Eötvös kiadó, 2014., 173 old.

2 Csak példálózó jelleggel utalunk arra, hogy Marton Géza portréjának megalkotására a közelmúltban elhunyt Marton-tanítvány, Zlinszky János, az egyik legkiválóbb magyar civilista, Nizsalovszky Endre életrajzában megírására Mádl Ferenc, Pólay Elemér szegedi római jogász professzor nemzetközileg nagyra értékelt munkásságának méltatására Molnár Imre vállalkozott. A budapesti jogi kar legendás római jogász professzora, Brósz Róbert pályáját Földi András, a nemzetközileg mai napig sokat emlegetett és igen nagyra értékelt romanista, Visky Károly életrajzát Hamza Gábor mutatta be.

A Siklósi Iván által bemutatott *Helle Károly* (1870-1920) nemcsak a római jog elismert, tekintélyes tudósaként, de a polgári jog és a kereskedelmi jog művelőjeként is maradandót alkotott. Kutatásai kiterjedtek az akkor kibontakozó új jogtörténeti tudományára: a jogi papirológiára, sőt a modern családjogra és a nemzetközi magánjogra is. Az 1890-es években Helle behatóan foglalkozott a *vis maior* későbbi hazai római jogi szakirodalomban is sokat vizsgált és még a legmodernebb római jogi szakirodalomban is igen sokat vitatott kérdéskörével. Helle Károly kétségkívül legjelentősebb, sajnos befejezetlen, alkotása *A római jog forrásainak története* című kétkötetes, 1909-ben és 1911-ben megjelent műve. A tanulmány szerzőjének szóhasználatával: az említett *opus* nem csupán Helle főművének, hanem a magyar jogi romanisztikai irodalom „magányos óriásának” is tekinthető, mivel „sem Helle előtt, sem pedig Helle után nem volt senki hazánkban, aki akár csak hasonlóra is vállalkozott volna”.

A 20. századi modern magyar magánjog tudományának egyik megalapozójaként és iskolateremtő egyéniségeként ismert *Szladits Károly* (1871-1956) életpályáját Hamza Gábor és Sándor István tanulmányából ismerhetjük meg. *Szladits Károly* 1917-től, 36 éven át volt a budapesti egyetem nyilvános rendes egyetemi tanára, a dékáni tisztséget is betöltötte. Ahogyan a szerzők többször is hangsúlyozzák: *Szladits* iskolateremtő tudós volt, munkássága során az oktató, nevelő, tudományos szervező tevékenységet helyezte előtérbe. A zseniális, ugyanakkor nehezen olvasható, nem igazán gördülékeny *Grosschmid*i megfogalmazásokban jelentkező gondolatokat közérthető, tanulható formába öntötte és

adta közre a jogásznemzedékek számára. Újból kiadta *Grosschmid Feszeteit* és azokhoz *Glosszákat* fűzött, továbbá a „*Nagy-Szladits*” hatkötetes munka szerkesztését és részbeni megírását is magára vállalta.

Szabadfalvi József tanulmánya *Somló Bódog* (1873-1920) életútját mutatja be. *Somló Bódog* 1905-től lett a kolozsvári egyetem tanára, tanítványa volt többek között *Moór Gyula* és *Lukács György*. 1918-ban a budapesti jogi karon kapott professzori kinevezést, két évvel később önkézzel vetett véget életének. *Somló* szellemi gyökereinek tekintette a *Herbert Spencer*-féle individualizmust, a történelmi materializmust, és a *Pikler*-féle jogbölcseletet. Pozitivistá korszakának legjelentősebb jogfilozófiai tárgyú könyve az 1906-ban megjelent kolozsvári *Jogbölcseleti előadásai*, ahol már több kérdésben is a későbbi, neokantiánus fő művét idéző fogalmak használatával találkozunk. Jogi alaptanának megírásához 1912-ben látott hozzá. Főműve végül az egykori tanítvány, *Lukács György* közreműködésével és *Hans Kelsen* ajánlásával 1917-ben német nyelven megjelent *Juristische Grundlehre* című öt és félszáz oldalas monográfiájában öltött testet. Munkája révén *Somlót* hosszú időre kötelezően hivatkozott szerző lett a nemzetközi jogfilozófiai irodalomban és az addig leginkább hazai körben ismert magyar jogfilozófia az ország határain túl is ismertté vált.

Személyi Kálmán (1884-1946) életpályáját *Pólay Elemér* tanulmányából ismerhetjük meg.³ *Személyi* 1938-ban nyert nyilvános rendes tanári kinevezést a szegedi jogi kar római jogi tanszékére, melynek az 1942/1943. tanévben dékánja volt. Tudományos munkássága mind a római jog, mind pedig a magyar magánjog tekinte-

tében jelentős. Római jogi kutatómunkájának kiemelkedő produktuma *Az interpolációs kutatómódszer* című monográfiája, melyben nagyszámú forráshely exegézise alapján tesz ma is érvényes megállapításokat. A tudóst bemutató szerző külön is méltatja *Személyi Kálmán* római jog területén kifejtett didaktikai munkáját. Ahogy a szerző fogalmaz: „*Ha Marton Géza* római jogi tankönyve hazánkban „a” tankönyv volt, úgy elmondhatjuk, hogy *Személyi* 1932-ben *Nyíregyházán* publikált kétkötetes *Római jog* „a” kézikönyv volt a magyar romanisták számára”.

A szerzők szóhasználatával „*patriarchai kort*” megélt *Óriás Nándor* (1886-1992) életét *Benedek Ferenc* és *Jusztinger János* tanulmányából ismerhetjük meg.⁴ *Óriás Nándor*, a pécsi jogi kar iskolateremtő római jogász professzora, 1939 nyarán vette át a pécsi *Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara Római Jogi Tanszékének* vezetését. Elsősorban a római közjog, továbbá a római személyi és családjog kérdései vonták magukra figyelmét. Az őt méltató szerzők rámutatnak, hogy *Óriás* nem tartozott a „mindenáron újat mondani igyekvő” tudósok sorába, így szakirodalmi munkássága, publikációinak száma sem mondható terjedelmesnek. Művei között kiemelkedő helyet foglal el a rab-szolga-felszabadításról írt, *Manumissio* című habilitációs munkája. 1953-tól működött mellette tanársegédként későbbi utódja, *Benedek Ferenc*, aki a kötetben nemcsak szerzőként, hanem méltatott tudósként is helyet kapott.

A XX. század első fele magyar büntetőjogi és kriminológiai irodalmának egyik kiemelkedő alakja, kiváló jogtudós és kriminológus, valamint jogtanár *Hacker Ervin* (1888-1945) életútját *Kiss Ka-*

3 Néhaj *Pólay Elemér* szegedi egyetemi tanár jelen tanulmányának eredeti szövege a *Jogtudományi Közlöny* 1986. évi novemberi számában jelent meg „*Személyi Kálmán emlékezete*” címmel. A tanulmányt a kötet néhány apróbb változtatással közli.

4 *Benedek Ferenc*, a 2007-ben elhunyt kiváló magyar romanista *Óriás Nándorról* megemlékező írásának eredeti változata a *Jura* 7. évfolyamának 2. számában jelent meg. Az ismertetett kötetben közzétett jogtudói portré a benedeki tanulmány átdolgozott, bővített változata.

talán és P. Szabó Béla mutatta be. Hacker Ervin 1919-től a pozsonyi, majd 1923-tól a pécsi egyetemen a büntetőjog és büntető eljárásjog, majd 1925-től az anyagi büntetőjog magántanára volt. A szerzők tanulmányukban többször is kiemelik, hogy Hacker rendkívül érzékeny volt az oktatásmetodológiai újdonságokra: az ő nevéhez kötődik a vetítettképes jogi oktatás bevezetése a magyar egyetemeken. Oktatási módszere – tankönyvei által is tükrözve – rendkívül hallgatóközpontú volt. Hacker jelenős időt szentelt a tehetséggondozásra, szellemével inspirálta hallgatóit. Munkáiban a bűnügyi tudományok számos ágával foglalkozott (kriminálstatisztika, kriminológia, börtönügy). Különösen jelentős a kriminál-etiológiai, valamint a nemzetközi bűnügyi összehasonlítás területén végzett tudományos tevékenysége. Több aspektusból is foglalkozott a büntetés-végrehajtás kérdésével.

A közigazgatás-tudomány legnagyobb magyar tudósa, *Magyary Zoltán* (1888-1945) munkásságát Koi Gyula mutatta be. Az őt bemutató szerző szemléletesen igazolja a méltatott tudós nagyságát, amikor a brüsszeli székhelyű Nemzetközi Közigazgatás-tudományi Intézet fennállásának 75. évfordulóját idézi. A 2005. szeptember 20-23. között megtartott berlini konferencián Micheal Dugget, az intézet főigazgatója őt személyiséget emelt ki, akinek tevékenysége nagy hatást gyakorolt az intézet életére és a közigazgatás-tudományra. *Magyary Zoltán* ebben a körben történő közös említése a közigazgatás-tudomány „alapító atyáinak” is nevezhető személyiségekkel jól mutatja a magyar tudós nemzetközi elismertségét. *Magyary* 1931-ben alapította meg a nevével jelzett *Magyary-iskola* alapjául szolgáló Magyar Közigazgatástudományi Intézetet. 1942-ben jelent meg fő műve a *Magyar közigazgatás. További nagy munkái a Közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból* címet viselő könyv és az Amerikai Egyesült Államok közigazga-

tását feldolgozó *Amerikai államélet*. A tanulmány nem feledkezik el arról a sajnálatos eseményről, hogy *Magyary* halálát követően a 23 tanítványt és 300 feletti egyéb segítőt számláló Magyar Közigazgatástudományi Intézet, a *Magyary-iskola* nem maradhatott fenn.

A 20. század egyik kiemelkedő római jogászprofesszora, a magyar jogi papirologia nemzetközi szaktekintélye *Sztehlo Zoltán* (1889-1975) életpályáját Sándor István mutatta be. *Sztehlo* eperjesi, majd budapesti jogi egyetemi tanulmányai mellett látogatni tudta a müncheni, Leopold Wenger nevével fémjelzett szemináriumot (*Seminar für Papyrusforschung*), érdeklődése ekkor fordult a jogi papirologia irányába. 1938-ban nevezték ki a debreceni tudományegyetem római jogi tanszékének vezetőjévé. A tanulmány szerzőjének szavaival: „*Sztehlo Zoltán* a római jog elkötelezett tudósa és védelmezője volt”. *A Néhány szó a római jogi oktatás és a romanistikai tudomány újabb kutatási irányaihoz* című munkájában – Koschakerre támaszkodva – egyértelműen úgy foglalt állást, hogy a római jog az európai kultúra egyik meghatározó tényezője. Vizsgálódásait a jogi papirologia segédtudományának intenzív alkalmazásával és az interpolációkutatás eredményeinek felhasználásával folytatta. Mái nagy népszerűségnek örvend az e tárgykörben 1938-ban megjelent kézikönyve: *Az egyiptomi papyrusok és a római jog (Bevezetés a papyrusok világába)*.

A pécsi jogi kar 20. századi történetének egyik meghatározó alakja, a közelmúltban elhunyt *Benedek Ferenc* (1926-2007) tudományos életútját Pókecz Kovács Attila mutatta be. *Benedek Ferenc* 1964. augusztus 1. napjától kapott megbízást a pécsi egyetem római jogi tanszékén, 1978 júliusában hároméves időtartamra a pécsi jogi kar dékánjának is megválasztották. Ahogyan az őt méltató szerző rámutat: *Benedek* széles körű jogi műveltsége és sokrétű oktatási tapasztalata mellett szilárd idegen

nyelvi ismereteire támaszkodhatott. Bár monográfiája nem jelent meg, és sajnós tankönyve is befejezetlen maradt, mégis a nemzetközileg leginkább ismert és elismert magyar romanisták között tartják számon. A római magánjog külföldi irodalmában meghatározó jelentőséggel bíró *Max Kaser Das römische Privatrecht* című munkája hét alkalommal is hivatkozik *Benedek* tanulmányaira, illetve a külföldi szaklapok az 1970-es évektől kezdődően folyamatosan referáltak megjelent munkáiról.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának akadémikus professzora, *Peschka Vilmos* (1929-2006) életútját Szmodis Jenő tanulmányából ismerhetjük meg. Az ELTE Polgári Jogi Tanszékén 1960-tól, mintegy három évtizeden át oktató *Peschka Vilmos* a szerző méltató szóhasználatával „egy tökéletesen autonóm és eredeti gondolkodó, aki azonban bámulatos szellemi rugalmassággal és nagy műveltséggel képes közlendőjét sokszor az általa idézettekkel szemben, ám a tőlük vett kijelentésekkel alátámasztva megfogalmazni”. *Peschka* a nyolcvanas évek végén látott hozzá nagy összegző műve *A jog sajátossága* megalkotásához. Életművének szintetizáló jellegű főművében – saját szavaival megfogalmazva – kutatásainak, tanulmányainak általánosított kvintesszenciáját adja, míg másik nagy művében, az *Appendix*-ben teret engedett azoknak az esszéknek, amelyek megítélése szerint szétfeszítették volna a monografikus mű kereteit.

A *tizenkét* jogtudós portréjának fenti, vázlatos áttekintése is jól mutatja a kötet szereplőinek imponáló névsorát is gazdag életútját. A Magyar Jogtudósok sorozat IV. kötete minden szempontból folytatja a korábbi könyvek értékteremtő hagyományait. Reméljük, hogy a sorozat további új kötetekkel bővül majd a közeljövőben, melyekből a magyar tudományosság további példamutató egyéniségeiről olvashatunk méltó megemlékezéseket.

JOGIRODALOM-JOGÉLET

GÁL ANDOR

tanársegéd

Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

Régi-új szempontok egység-halmazati minősítési problémák megoldásához – monografikus formában*

1. Bevezetés

Az egység és a többség tana a büntetőjog általános részének egy olyan sajátos szelete, amelynek tudományos művelése leginkább alkalmas lehet arra, hogy a büntetőjog-dogmatika iránt érdeklődőket gondolkodásra készítse, ennek nyomán pedig a jogtudomány és jogalkalmazás képviselői között szakmai disputa alakuljon ki. E témakör lényegi tartalma ugyanis túlnyomórészt a büntetőkódex általános részében expressis verbis nem szerepeltetett dogmatikai kategóriákon alapul, így a napjaink tudományos kreativitását gúzsba kötő jelenség, a normaszöveghez kötöttség e párbeszéd kialakítása során háttérbe szorulhat. Emellett az egység-halmazat témaköre a különös részi elhatárolási kérdé-

sekhez való szoros kapcsolódása alapján rendkívül színes, rendszeresen változó terület is egyben, amelynek köszönhetően az egyes jogintézményeket újra és újra kell értelmezni. Ezért is különösen örömteli az ezen igények jegyében Ambrus István: „Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben” címet viselő monográfiájának megjelenése. A szegedi büntetőjogi iskola gondozásában kiadott mű a recens jogirodalomban hiánypótló tudományos munka, mivel a kérdést rendszerszemlélettel elemzi, alapozva arra, hogy az egység-többség tana maga is egy nagyobb dogmatikai struktúrának, nevezetesen a bűncselekmény tanának része. Egy átfogóbb rendszerező jellegű munka elkészítését indokolta az is, hogy az egység-halmazat tanának részletes áttekintését legutóbb 1962-ben végezte el Földvári József.¹

A kötet szerzője, Ambrus István tudományos karrierjének kezdete óta az egység-halmazat tana iránt mutat kiemelkedő érdeklődést, jelen recenzió tárgyát képező könyv alapját is a szerző 2012-ben – a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájában, Nagy Ferenc professzor témavezetése mellett –, sikeresen megvédett disszertációjának² anyaga

képezi. A témát érintő részkeresetek elemzése a szerző tollából már korábban önálló tanulmány formájában megjelentek, így megismerhettük Ambrus álláspontját többek között a törvényi egység kategóriáját érintően a folytatólagos bűncselekmény,³ az üzletszerűség,⁴ az érték-egybefoglalás,⁵ az eljárásjogi természetű egység,⁶ továbbá a látszólagos halmazat körében a büntetlen eszköz-, utó- és mellékselekmény⁷ egyes aspektusairól is. Ezek a közlemények, és az azok tartalmi mondanivalóját szintetizáló monográfia lehetőséget teremt arra, hogy az egység-többség kérdéskörét korábban jellemző élénk tudományos vita napjaink jogirodalmában újra feléledjen. Ennek szükségessége a kérdés bagatellizálását célzó, jelenleg is uralkodó jogalkalmazói hozzáállásra tekintettel érthető meg igazán. A joggyakorlatban gyakorta hangoztatott megközelítés ugyanis az, hogy az elkövetett cselekménnyel arányban álló szankció az egység-többségtani minősítéstől függetlenül alkalmazható, így a terület behatóbb vizsgálata a praxis szempontjából nem indokolt.⁸ Ezzel a tendenciával szembehelyezkedve, a tudomány feladata rávilágítani a helyzet fontosságára: nem a kívánt büntetés

* Ambrus István: Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben. Szeged, SZTE-ÁJTK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2014. 316 old.

1 Földvári József: Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban. Budapest, KJK, 1962.

2 Ambrus István: A bűncselekményi egység a magyar büntetőjogban. Doktori értekezés. SZTE-ÁJTK DI, 2012. «http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1617/1/Ambrus_Istvan.BCSI.EGYSEG.ertekezes.pdf» (2015.06.30.)

3 Ambrus István: A folytatólagos bűncselekményről. Jogelméleti Szemle. 2008. 4. sz.; Ambrus István: Hozzászólás Kéméndi Konrád: A folytatólagosság eltérő értelmezései a gyakorlatban című tanulmányához. Ügyészek lapja. 2012. 2. sz. 47-54.

4 Ambrus István: Az üzletszerűség büntetőjogi megítélésének lehetséges irányairól. Magyar Jog. 2012. 1. sz. 1-16.

5 Ambrus István: Az ismételt bevezetett érték-egybefoglalás és az ezzel kapcsolatos egyes elméleti és gyakorlati problémákról. Magyar Jog. 2010. 5. sz. 274-281.

6 Ambrus István: A bűncselekményi egység egyes eljárásjogi vonatkozásai. In: Juhász Zsuzsanna – Nagy Ferenc – Fantoly Zsanett (szerk.): Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. Szeged, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Jur et Pol., Tom. 74., 2012. 13-23.

7 Ambrus István: A büntetlen eszköz-, utó- és mellékselekményről. Jogelméleti Szemle. 2009. 4. sz.; Ambrus István: A magánlaksértés mint büntetlen eszközselekmény. Bűnügyi Szemle. 2009. 4. sz. 24-33.

8 Hasonlóan Ambrus i.m. (1. jegyzet) 16-17.

befolyásolja a minősítést, hanem éppen ellenkezőleg, a törvényes minősítés adja a jogkövetkezmény alkalmazásának jogalapját.⁹

2. A kötet szerkezeti felépítése és módszertana

A monográfia kifejezetten a bűncselekményi egység részletes bemutatására vállalkozik, így nem tárgyalja a bűnhalmazattal és a halmazati büntetéssel kapcsolatos kérdéseket. Ennek megfelelően a kötet három jól elhatárolható részre tagolt: a szerző külön fejezetet szentelt a természetes és törvényi egységnek, valamint a látszólagos halmazat tanának.

A választott téma feldolgozása a szegedi büntetőjogi műhely hagyományait követve elsősorban *dogmatikai* szemléletű. Erre egyébként találoz utal a könyv címe is. Ennek megfelelően a szerző mondanivalója elméleti megalapozásaként nemcsak a recens irodalmi véleményeket használja fel, hanem figyelemmel van a századfordulót, valamint a második világháborút követő korszakban publikált írásokra is. A dogmatikai elemzés külön érdekességként emelendő ki a tudományos megállapítások szintézisének megteremtésére, és ehhez kapcsolódóan a saját álláspont kifejezett megjelenítésére való szerzői törekvés. Megjegyzendő, hogy a recenzált munka nem csu-

pán elméleti fejtegetések foglalatja, hiszen Ambrus vizsgálata körébe vonta a fellelhető releváns bírósági gyakorlatot is. Ennek körében egyaránt elemzett a korábbi büntetőkódexekhez kapcsolódó, és a recens joggyakorlatot tartalmazó bírósági döntéseket.

A továbbiakban gondolatébresztőnek szánt megjegyzéseimet az egyes fejezetekhez igazodóan foglalom össze.

3. A természetes egységről

Ambrus a természetes egység kapcsán elismeri annak szokásjogi eredetét, és értelmezési zsinórmértékül a *közfelfogást* határozza meg. Ez az álláspont tulajdonképpen megfelel a természetes szemléletre alapozó uralkodó jogirodalmi nézeteknek.¹⁰ Ennek helytállóságát vitatja ugyanakkor legújabb tanulmányában Belovics Ervin. A szerző szerint nem lehet egyet-érteni a természetes szemléletre, illetve a laikus látásmódra támaszkodó megközelítéssel, mivel ezen fogalmak meghatározatlanságuk mellett alapvetően egy, a büntetőjogban járatlan közeg értékítéletére hagyatkoznak.¹¹ Álláspontja szerint ehelyett a természetes egység kapcsán az tekintendő rendezőelvnek, hogy egy vagy több cselekmény egyetlen jogi tárgyat sért vagy veszélyeztet.¹² Ennek a gondolatmenetnek a kiindulópontja

azonban vitatható. A közfelfogás vagy természetes szemlélet hatása ugyanis nem közvetlenül a jogban járatlan személyek elképzelése révén jelenik meg az anyagi jogban. A büntetőjogi dogmatikában történő felhasználása a jogalkalmazói kontrollon keresztül, közvetetten történik. Csatlakozva Ambrus premisszájához, ebben az esetben valóban szokásjogról van szó, amelyet a bírói gyakorlat – és nem a laikus közeg – a közfelfogásra alapozva munkál ki. Szükséges kiemelni, hogy a bírói jog ilyen jellegű alkalmazása pedig nem sérti a *nullum crimen sine lege scripta* elvet,¹³ mivel a halmazati értékelés helyett az elkövető javára szóló egység létesül. Ennek megfelelően csak egyet lehet érteni Ambrus azon megállapításával, amely szerint a természetes szemléletnek a szokásjog alakításán keresztül tartalmi szempontból is van létjogosultsága.¹⁴ Ebből következően nem tudom elfogadni azt a jogirodalmi álláspontot, amely a kérdést kifejezetten normatív oldalról közelíti meg, és a közfelfogás szerepét elvetve a természetes egységet is tulajdonképpen a törvényi egység rendszerébe olvasztja be, kizárva ezáltal a szokásjog érvényesülését az egység-halmazat tanában.¹⁵

A szerző a természetes egység több fajtáját is megkülönbözteti, amelyek közül az új kategóriaként említett *szoros értelemben vett egyszeres diszpozíciószerűséget* emelem ki.¹⁶ E dogmatikai nóvum alatt

9 Ez a megközelítés felel meg ugyanis a nulla poena sine crimine elvnek, amely szerint bűncselekmény törvényi tényállásába beleillő cselekmény az alapvető feltétele a büntetőjogi szankció alkalmazásának. Nagy Ferenc: Anyagi büntetőjog. Általános rész II. Szeged, Jurisperitus, 100.

10 Lásd pl. Nagy i.m. (10. jegyzet) 79.; Hollán Miklós: Egység és halmazat. In: Kis Norbert – Hollán Miklós: Büntetőjog I. Általános rész. Alapismeretek a közigazgatási szakemberképzés számára. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2013. 221.; Gál István László: A bűncselekményegység és a halmazat. In: Balogh Ágnes – Tóth Mihály: Magyar büntetőjog. Általános rész. Budapest, Osiris, 2010. 222. Kónya István: A büntetőjogi felelősség. In: Kónya István (szerk.): Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. Harmadik kiadás. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 41.

11 Belovics Ervin: A bűncselekményi egység. In: Hack Péter – Király Eszter – Korinek László – Patyi András (szerk.): Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 155-156. Ezzel ellentétben Belovics Ervin a társadalmi megítélésnek jelentőséget tulajdonít a társadalomra veszélyességben való tévedés esetén. Belovics Ervin: Büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály Büntetőjog I. Általános rész. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 216.

12 Belovics i.m. (12. jegyzet) 156.

13 Nagy Ferenc: Anyagi büntetőjog. Általános rész I. Szeged, Jurisperitus, 2014. 75-76.

14 Ambrus i.m. (1. jegyzet) 30.

15 Erre lásd Blaskó Béla: Magyar büntetőjog. Általános rész. Ötödik, átdolgozott kiadás. Budapest-Debrecen, Rejtjel, 2013. 379.

16 Ambrus i.m. (1. jegyzet) 33.

egy gyűjtőfogalom értendő, amelynek létrehozása álláspontom szerint árnyalhatja a hagyományosan természetes egységet keletkeztető esetek közötti éles elhatárolás szükségességét. Ennek azért lehet jelentősége, mert az egyes közfelfogáson alapuló halmazatot kizáró körülmények egymással gyakran maguk is átfedésben lehetnek. Így például széles körben elismert, hogy ugyanazon eredmény okozására, vagy azonos elkövetési tárgyra irányultság egységbe olvaszthat több büntetőjogilag releváns cselekményt.¹⁷ Előbbire szokás példaként hozni a több késszúrással megvalósított emberölést, de ha belegondolunk – a passzív alany azonossága folytán – ez az eset akár az utóbbi kategóriába is illeszkedhet. A kérdés szokásjogi karaktere miatt a potenciális esetek köre nem is zárható le véglegesen, így a hangsúlynak nem a kategóriák közötti differenciáláson kell lennie, hanem a közfelfogás figyelembevételével kialakított tényállásadekvát jogszabály-értelmezésen. Egyetértve a szerző kiindulópontjával, ily módon lehet ugyanis a természetes egység rendeltetését megragadni: az elkövetési magatartás többszörössége ellenére a közfelfogásra alapozva egy bűncselekményt az elkövető terhére róni.¹⁸

4. A törvényi egységről

A monográfia a normatív egység körében nagyrészt követi a szege-

di büntetőjogi iskola felosztását,¹⁹ így ebben a kategóriában találjuk a folytatólagos, összetett és összefoglalt bűncselekményt, a törvényi egység különleges esetét, valamint az alapeseti üzletszerűséget.²⁰ A lényegi eltérést a szubsidiaritás rendszertani besorolása adja, ezt ugyanis Ambrus nem látszólagos alaki halmazatként, hanem a Btk. által létesített egységként fogja fel. A recenzió terjedelmi kereteire figyelemmel jelen tanulmányban csak a nagy gyakorlati jelentőséggel bíró folytatólagosság, és az eltérő megítélésű szubsidiaritás egyes kérdéseire fűzök megjegyzéseket.

A *delictum continuatum* kérdéskörét a szerző nagy alapossággal, több aspektusból is kimerítően vizsgálja. A törvényi kritériumok közül az „ugyanolyan bűncselekmény” és az „egységes elhatározás” érdemel kiemelés. Az első feltétel kapcsán Ambrus általánosan abból indul ki, hogy „[...] a folytatólagos bűncselekményt alkotó valamenyny részselekménynek ugyanabba a tényállásba kell illeszkednie.”²¹ Később gondolatmenetét tovább pontosítva megjegyzi, hogyha az egyes részselekmények ugyanazon bűncselekményt valósítják meg, „[...] akkor kimeríthetik annak akár alapesetét, akár minősített vagy privilegizált esetét, ez a folytatólagos egység létrejöttét nem gátolja, azaz valamenyny részselekménynek pontosan ugyanazon tényállást kimerítő volta a folytatólagos bűncselekmény megállapíthatóságának nem kelléke.”²²

Mindezekre tekintettel szükséges elemezni e jogintézmény stádiumtani sajátosságait, azon belül is a büntetendő előkészület megítélése érdemel figyelmet.

A szerző szüksézávan annyit említ, hogy az elhatározás egységességét alapul véve az előkészületi cselekmények folytatólagos egységbe foglalásának nincs akadálya.²³ Ennek lehetőségét azonban a joggyakorlat nem ismeri el,²⁴ így az álláspont bővebb indokolása nem mellőzhető. Elfogadva Ambrus kiindulópontját, a problémát egy *Tornyai Gergely*-el közösen jegyzett tanulmányomban részletesen elemeztem, kimutatva, hogy ennek a megszorításnak nincs törvényi alapja.²⁵ Álláspontunk lényege szerint az *argumentum a maiore ad minus* elvnek is ellentmond az a gyakorlat, amely a kísérletet (a többet) egységbe foglalhatónak tartja, míg az előkészületet (a kevesebbet) – bűnhalmazat megállapítása mellett – kirekeszti a folytatólagosság köréből. Ennek megfelelően a jövőben a judikatúra újragondolása, és valamenyny befejezetlen deliktum részselekménykénti elismerése indokolt.

Az *egységes elhatározást* a szerző a folytatólagos deliktum legkardinálisabb ismérvének tekinti. Ezzel a megközelítéssel egyet lehet érteni, hiszen – ahogy ő maga is említi – folytatólagosság hiányában a homogén anyagi halmazat szerinti minősítés valójában – a szubjektív oldal azonosságára tekintettel – a kétszeres értékelés tilalmába

17 Nagy i.m. (10. jegyzet) 80.; Szomora Zsolt: III. Fejezet. In: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Budapest, Complex, 2013. 45-46.

18 Ambrus i.m. (1. jegyzet) 35.

19 Nagy i.m. (10. jegyzet) 81-88., hasonlóan Szomora Zsolt i.m. (18. jegyzet) 46-48.

20 Az érték-egybefoglalás intézményét is törvényi egységnek tekintette korábban Ambrus, azonban a kézirat lezárásának időpontjában szabályozásának nem volt – alkotmányos – jogalapja [erre lásd Szomora Zsolt: Létrejöhet-e bűncselekmény szabálysértések érték-egybefoglalásával? Egy alkotmányellenes büntető kollégiumi vélemény margójára In: Hack Péter – Koósé Mohácsi Barbara (szerk.): Emberek őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 137-146.], így Ambrus – helyesen – csak exkurzus formájában mint jogtörténeti kategóriáról emlékezett meg. A joghelyzet azonban ismételt változott, mivel az érték-egybefoglalás 2015. július 1-jétől ismét – immáron alkotmányos formában – a jogrend része. Vö. Btk. 462. § (4) bek.

21 Ambrus i.m. (1. jegyzet) 95.

22 Ambrus i.m. (1. jegyzet) 98.

23 Ambrus i.m. (1. jegyzet) 99.

24 BH 1993. 72.; 5/1999. BJE III/4. b)

25 Részletesen lásd Gál Andor – Tornyai Gergely: A Vásárosnaményi Városi Bíróság elsőfokú döntése a bünszervezetben elkövetett embercsempészéssel. A bünszervezethez csatlakozó elkövetők előkészületi cselekményének büntetőjogi megítélése a gyakorlatban. Kézirat. Megjelenés alatt. (Várható megjelenés: Jogesetek Magyarázata. 2015. 3. sz.)

ütközne. Ezzel szemben vitathatónak tartom a tisztán gondatlan bűncselekmények egységbe vonására vonatkozó szerzői érvelést. Álláspontom szerint az egységes elhatározás a kifejtendő deliktumok elkövetőinél a tudati oldal teljességét feltételezi, így hanyagsággal megvalósuló bűncselekmény folytatólagos elkövetése szóba sem jöhet.²⁶ A részselekmények érzelmi oldalát pedig az elhatározás egységes jellegével kell összefüggésbe hozni. Ennek alapján a többszöri elkövetés előre látott következményeire nézve nem elégséges pusztán a könnyelmű bizakodás, mert az ilyen típusú – egyébként elkövető javára írt – kétely az elhatározás egységességét megbontja. Ezzel szemben vegyes bűnösségi konstrukció esetén e törvényi feltétel már egyértelműbben fennállhat.²⁷ Feltétlen érdeme ugyanakkor Ambrus álláspontjának az aránytalanság orvoslására való törekvés, hiszen a kevesebb (gondatlanság) esetén is kizárható lehetne ezáltal a halmazati minősítés. Megjegyzendő, hogy luxuria esetén a joghézag kiküszöbölhető lehet – az elkövető javára szóló – analógiával, hiszen a kérdéses joghelyzetek közötti hasonlóság – ellentétben a negligenciával – adott lehet.

Ambrus felfogásában a szubsidiaritás rendszerbeli helye – az uralkodó jogirodalommal²⁸ ellentétben – a *törvényi egység* körében van. Ezzel az állásponttal szemben dogmatikai kifogás nem is támasztható. A látszólagos halmazat is tulajdonképpen egység, saját

tossága éppen abban rejlik, hogy a halmazat kizárása jogelvek alkalmazásával történik, nem pedig *expressis verbis* normatív rendelkezésen alapul. A szubsidiaritásra éppen utóbbi jellemző irányadó, hiszen szabályozási alapját törvényi klauzula adja, így a monográfia szerinti besorolás helyeselhető. Ennek elfogadása esetén azonban arra minduntalan külön fel kell hívni a figyelmet, hogy a szubsidiaritás csak alaki halmazat esetén releváns, mivel a törvényi egység gyakran (lásd pl. összefoglalt bűncselekmény) teljesen érintetlen az alaki-anyagi halmazat közötti különbségtételre.

5. A látszólagos halmazatról

A látszólagos halmazati esetkörök külön tartását tehát sajátos szabályozási alapjuk indokolja: büntetőjogi alapelvek (pl. kétszeres értékelés tilalma, *in dubio mitius*²⁹) felhívásával – a halmazati minősítés kizárása mellett – bűncselekményi egység keletkezik. A szerző a látszólagos alaki halmazat körében a specialitást és a konzumpciót, míg a látszólagos anyagi halmazat esetén az önállóan részselekményt, a beolvadást és az önállóan eszköz-, utó- és mellékselekményt említi. Ehelyütt csak specialitás új felosztásáról szólok.

Ambrus a *specialitásnak* szoros és tágabb értelmét is megkülönbözteti. Előbbi eset forog fenn, ha „[...] az elkövető cselekménye látszólag mind egy általános, mind egy, az

általánosból kiemelt speciális bűncselekmény tényállását minden esetben kimeríti oly módon, hogy a speciális tényállás teljes egészében magában foglalja a generális ismérveit, s még ezen felül további tényállási elemeket is tartalmaz.”³⁰ Ebbe a kategóriába ily módon válik besorolhatóvá a legtöbb minősített vagy privilegizált eset. Tágabb értelemben vett specialitás esetén a *lex specialis* számos egyéb ismérv mellett a *lex generalis* legtöbb elemét tartalmazza, teljes egészében mégsem fedi az általános normát.

6. A kötet jelentősége

A büntető anyagi jog egyes kérdéseinek monografikus feldolgozottsága napjainkban meglehetősen szegényes, így különösen örömteli lehet a büntetőjogi szakma számára Ambrus István kötetének megjelenése. Ezen túlmenően a munka egyrészt tartalmi mondanivalóját tekintve nagy jelentőségű, hiszen a szerző által adott tudományos fogódzók segíthetnek eligazodni a *különös részi túlszabályozottság* által generált – egyre nagyobb számban jelentkező³¹ – minősítési problémák megoldása során. Másrészt, a monográfia módszertani szempontból is mintaként szolgál, mivel meggyőzően bizonyítja a jogdogmatikai elemzési szempontok modern büntetőjogban történő alkalmazásának létjogosultságát és szükségességét.

26 Ellentétesen Ambrus i.m. (1. jegyzet) 126.

27 Meggyőző példákat hoz fel Ambrus i.m. (1. jegyzet) 124-125.

28 A látszólagos halmazati besorolásra lásd Nagy i.m. (10. jegyzet) 90-91.; Hollán i.m. (11. jegyzet) 231.; Gál i.m. (11. jegyzet) 234.

29 Kivételes jelleggel elhatárolási kérdésben is döntő lehet ez az elv, erre lásd Szomora Zsolt: Dogmatikai és alkotmányjogi megjegyzések a gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi szabályozásához. Belügyi Szemle. 2013. 12. sz. 44.

30 Ambrus i.m. (1. jegyzet) 126.

31 Ennek eklatáns példái lehetnek a nemi bűncselekmények újraszabályozásából adódó minősítési problémák. Erre lásd Szomora Zsolt: Megjegyzések az új Büntető Törvénykönyv nemi bűncselekményekről szóló XIX. Fejezetéhez. Magyar Jog. 2013. 11. sz. 649-657.

Summary

LÁSZLÓ PRIBULA: **Compensation as Successor of Non-Pecuniary Damages? Procedural Problems of Introduction of the Institution**

Incompletion of regulation for non-pecuniary damages, its practical application problems results from this justifies a complete re-regularization of the privacy breach subjective sanction. However, it is not clear whether the new legal institution, named compensation (Hungarian: „sérelemdíj”) is a very modern privacy protection remedial right; or simply judicial practice of non-pecuniary damages continues longer damages. Interpretational question that the rules of the procedure law, which are formally regulated to the compensation claims, can be applied to the compensation or not. The opinion of the author of this study is that 2:52. § (2) of the new Civil Code means that – also without modification of law – procedural rules previously applied to compensation for non-financial injury shall be applied to compensation; after all relation of the two legal institutions shall be clarified by the legislator.

ATTILA SIPOS: **Air carrier liability For Accidents**

The Montreal Convention is a comprehensive international treaty that addresses the liability of air carriers for damages arising out of international carriage by air. The Montreal Convention of 1999 deals with the regime of liability of the air carrier and

its paramount goal is modernizing and consolidating the previous „Warsaw system” in order to present global uniformity in private international air law and better protection the interests of air passengers and shippers of cargo. Certainly, the Montreal Convention eliminated the very restrictive limitation amounts previously applicable to bodily injury cases and introduced the unlimited liability of air carriers. The carrier is liable for damage sustained in case of death or bodily injury of a passenger caused by an accident on board an aircraft or during any of the operations of embarking or disembarking. If the „bodily injury” (mental injury generally has not been included) falls within the previous scope and the flight was „international” the air carrier is unlimitedly liable. It has to be pointed out the term „unlimited” liability is limited (strict liability up to 113 100 SDR) to the extent of proven and recoverable damages (thereafter there is no limit). Carriers are only liable if the bodily injury was caused by an „accident”. What are the legal requirements of „accident”? The law cases with the judicial decisions will provide the appropriate answers.

LÁSZLÓ FÁZSI – MÓNKA KULCSÁR TOLDINÉ: **The dilemma of the value of the middle measure**

The study concerns the middle measure rule of imposing punishment, first intro-

duced in 1998, then 2010, with its legal history roots, its establishment as effective regulation and its dogmatic and practical questions and problems. The authors, both judges in criminal trials, consider the application and risks of the middle measure rule. The authors conclude that the urge of delivering rigorous punishment can result in the disregarding of the middle measure rule.

ENDRE DUDÁS: **Referendum in Croatia – what desires the Croatian nation?**

One of the key elements of the direct democracy is referendum. The voters shall make some of the most important decision directly, increasing the importance of the direct decision-making. It is a matter of perspective to answer the question: why is it important for the voters to participate directly in decision-making process. States usually determine in which questions shall be direct and in which shall be indirect decision-making. While in some cases the delegated authority is insufficient for the process, the authority in question shall address the voters directly to proceed with the referendum and decide in certain matter. The following matters will be explored in this paper: what kind of role the referendum has played in the brief history of the Croatian state, which questions have been addressed after the Croatian Independence was declared by a referendum 24 years ago, and how the institution of referendum has developed.

Zusammenfassung

LÁSZLÓ PRIBULA: **Schmerzensgeld als Rechtsnachfolger der Entschädigung für immaterielle Schäden? – Verfahrensrechtliche Probleme der Einführung dieses Rechtsinstitutes**

Die Nichtregulierung der Entschädigung für immaterielle Schäden und die daraus folgenden Probleme gaben Anlass zur Neuausrichtung der Regulierung der subjektiven Sanktionen von Persönlichkeitsverletzungen. Es ist aber nicht klar, ob das Schmerzensgeld ein ganz neues Rechtsschutzinstrument wird, oder ob nur die bewährte Praxis der Entschädigung für immaterielle Schäden fortgesetzt wird. § 2:52. Abs. (2) des neuen Privatrechtsgesetzbuches kann so ausgelegt werden kann, dass die alten verfahrensrechtlichen Regeln der Entschädigung für immaterielle Schäden auch ohne Gesetzesänderung auf das Schmerzensgeld ausgedehnt werden. Die Klärung der Beziehungen zwischen den beiden Rechtsinstituten ist jedoch der Aufgabe des Gesetzgebers.

ATTILA SIPOS: **Haftung des Luftfahrtunternehmens für Unfälle**

Das Übereinkommen von Montreal, das

am 4. November 2003 in Kraft trat, hat ein einheitliches und harmonisiertes System geschaffen, in dem der Gesetzgeber die Interessen der, im internationalen Luftverkehr teilnehmenden Reisenden und der Absender von Waren schützt. Das Luftfahrtunternehmen haftet für Personenschäden unbegrenzt, und es ist für die Geschädigten vorteilhaft, dass der Schadensersatz vom Unternehmen bezahlt werden muss. Der Luftfrachtführer haftet aber nur, wenn sich der Unfall, durch den der Tod oder die Körperverletzung verursacht wurde, an Bord des Luftfahrzeugs oder beim Ein- oder Aussteigen ereignet hat. Die Studie untersucht aufgrund von konkreten Fällen die Rechtsprechung bezüglich Beurteilung der Feststellung der Haftungsvoraussetzungen.

LÁSZLÓ FÁZSI – MÓNKA KULCSÁR TOLDINÉ: **Das Dilemma des Wertes des Mittelmaßstabes**

Die Studie beschäftigt sich mit den rechtsgeschichtlichen Wurzeln und der gültigen Regelung sowie den dogmatischen und praktischen Fragen und Problemen des sogenannten Mittelmaßstabes (zuerst im Jahre 1998 dann im Jahre 2010 als eingeführt). In diesem Rahmen widmen die Autoren

– die vom Beruf her Strafrichter sind – der praktischen Bedeutung der Regelung und der Darstellung der Risiken der gültigen Regelung besondere Aufmerksamkeit. Sie kommen zu dem Schluss, dass die Erwartung harte Strafen zu verhängen dazu führen kann, dass im Rahmen der Strafzumessung die Regel des Mittelmaßstabes außer Acht gelassen wird.

ENDRE DUDÁS: **Referendum in Kroatien – was wünscht die kroatische Nation?**

Das Referendum ist ein bedeutendes Instrument der direkten Demokratie. Es wird immer vom Staat festgelegt, was das Volk direkt entscheiden darf und was nicht. Einige Fragen sind so wichtig, dass die übertragene Macht für eine Entscheidung nicht ausreichend ist, in diesen Fällen wendet man sich zum Volk – über die Frage soll ein Referendum entscheiden. Die Studie untersucht, welche Rolle das Institut des Referendums in der kroatischen Geschichte spielt, welche Ereignisse damit verbunden sind, bzw. welche Fragen seit dem Referendum über die Unabhängigkeit Kroatiens aufgetaucht sind.